

Григоръ Пърличевъ

Григоръ С. Пърличевъ.

(Историко-литературенъ очеркъ).

Отъ К. М. Скопакوفъ.

Григоръ С. Пърличевъ е една скромна и свѣтла личностъ въ исторiята на нашето възраждане въ западна Македония; извѣстенъ е като общественъ дѣецъ, а въ книжнината — само като „злополученъ прѣводачъ“ на Илиадата и авторъ на крайно любобитна автобиография. А какво мѣсто заема авторътъ на „Ο Ἀριτολόης“ и „Σκευδέρρου“ въ новогръцката книжнина, — за това у насъ малко се знае. Не се знае даже и за всичко онова, което е писалъ и прѣвеждалъ на български. Той е оставилъ много неиздадени ръкописи, отъ които нѣкои сѣ загубени, а други още се съхраняватъ.¹⁾ Освѣнъ това той е билъ и блѣскавъ ораторъ, който е писалъ пламенни и образцови слова на македонска простонародна рѣчь, съ които въздушевявалъ народната маса. За това, дали заслужва да бѣде изученъ по-подробно, за да се даде справедлива оцѣнка на дѣлата му дѣйностъ, може да се сѣди по слѣднитѣ авторитетни мнѣния за него: „Като писателъ, пише Д. Матовъ,²⁾ Пърличевъ възбужда у насъ не по-малко очудване и уважение, особено като се опознаемъ по отблизу съ печалната съдба на неговитѣ произведения. За да оцѣнимъ Пърличева достойно и отъ тая страна, трѣба да проучимъ всичко, що е писалъ“. А г. професоръ А. Теодоровъ казва:³⁾ „За характе-

¹⁾ Нѣкои отъ ръкописитѣ се намиратъ у г. В. Димандиевъ, на Пърличева сѣвърскаго и приятелъ, а повечето — извѣстно кою и какви — у сина на Пърличева, Кириѣ Пърличевъ. Желателно би било, послѣднитѣ по-скоро да извѣсти, какво има у него и да събере всички ръкописи на едно.

²⁾ Български прѣгледъ, год. II, Григоръ С. Пърличевъ, книжовни и биографически чертици отъ Д. Матовъ.

³⁾ Български прѣгледъ, год. I, кн. V стр. 167, Възглаго за двата прѣвода на Илиада.

ристка на Пърличева е необходимо да се изнесат съвѣтния, по които да стане и за него възможна една справедлива оцѣнка, защото по всичко се види, че той не е прѣварял живота си токо така, безъ да е залѣгал и за напредъка на българската книжнина и за националното наше съвѣстване¹.

Моята цѣль ще бъде да дамъ единъ историко-литературенъ очеркъ на неговата обществена и книжовна дѣйностъ въ свързка съ епохата въ която е живѣлъ, защото животътъ и цѣлата му дѣйностъ сѣ неразривно свързани съ нея, — той отражава всички нейни чувства, защото животътъ и дѣлата му, бихме добили по-добро понятие за нея. Само по таквъ начинъ можемъ да разберемъ и оцѣнимъ Пърличева. Трудна обаче се явява оцѣнката на книжовната му дѣйностъ, защото Пърличевъ е билъ подложенъ на чужди литературни влияния: гръцки, италиански, а може би и френски, та се явява пионеръ и на чужда книжнина. Ала най-силно влялъ върху Пърличева Омиръ и народното творчество. Като мюзина наши стари дѣйци, тъй и той добива гръцко образование, и притежавайки поетически дарби пише на гръцки езикъ. Азъ няма да обяснявамъ чуждитѣ влияния върху неговото творчество и да издирвамъ, отъ какво еволюционно развитие сѣ резултатъ въ новогръцката книжнина неговитѣ поеми, дѣ сѣ тѣхнитѣ първоисточници и образци, върху които сѣ построени. Това ще представлява специална работа за този, който добръ познава новогръцката и италианската книжнина. Колкото се отнася до влиянието на Омира върху Пърличева и онова на народната пѣсенъ, знае се, че Пърличевъ не само добръ е познавалъ Омира, но даже че цѣлия го е знаелъ наизустъ. Омиръ му е билъ источникъ на вдъхновение и висша естетична наслада. Той е черпалъ отъ него даже мъдростъ въ практическия животъ: „Омиръ ме научи да бъда буйно безстрашивъ, пише той,¹ а Продотъ — да се съмнѣвамъ въ истинността на историтѣ“.

Сюжета на поемата си *Ο Ἀρματοῦλος* Пърличевъ е взелъ изъ народната ни поезия, ако и да е писалъ на гръцки. Въ нея той е обрисувалъ българския битъ, окаяното положение на македонския българинъ подъ турското робство и неговитѣ

¹ В. Балабанъ, год. I бр. 15 1883 г., Мечта на единъ старецъ.

вѣчни стремления къмъ по-високъ культуренъ животъ. Изобщо идеитѣ въ произведенията на Пърличева сѣ сѣщитѣ ония, които възбуждали всички балкански народи. Това сѣ идеитѣ за национално обособяване и освобождение отъ духовно, политическо и економическо робство. У гръцитѣ тѣ достигнали висша степенъ на развитие въ „панелизма.“ Цѣлата гръцка книжнина е била надхвана съ тая „велика идея“. Тя е оказала силно влияние и върху Пърличева. Само че това влияние имало обратни резултати: то е пробудило, може да се каже, до голѣма степенъ неговото национално съзнание.¹)

Гръцката книжнина е повлиаля върху Пърличева не само въ идейно отношение, но и откъмъ форма. Подъ нейно влияние той се идига въ качеството на художникъ още въ онази бурна епоха, като прѣсъздава живота въ конкретни образи и форми и отразява чувствата и стремленията на своитѣ сънародници. Като съединява творчеството на народната ни поезия съ онова на античната и на съвременната гръцка литература, — обединявайки творчеството на двѣ нации — достига сравнително една по-висока еволюция въ литературата. У Пърличева виждаме освѣтъ художника още и бореца, у когото се отразила борческата душа на народа, що на плещитѣ си изнесе една величава борба за национално обособяване и освобождение отъ властта на гръцкото духовенство. Въ особеноститѣ на темперамента му — бръзъ, импулсивенъ, капризенъ, нервенъ, твърдъ до упоритостъ, дшпенцъ неизчерпаема енергия, силна воля, която прѣдъ нищо не се прѣчупва — виждаме отразенъ характера и на самата епоха. Всѣка една епоха, щомъ се чувствува нужда да се промѣнятъ условията, създава свои прѣдставители или по право тогава тѣ възникватъ като силни индивидуи, които се налагатъ на масата. Последнитѣ, отразявайки нейнитѣ чувства и идеи, върху развалинитѣ на старитѣ форми градятъ новия животъ. Така сѣщо и Пърличевъ е рожба на врѣмето си.

Изгнѣзълъ изъ най-низкия слой на народа,²) той пламенно го обичалъ и нему е посветилъ своя умъ, своитѣ дарби и своя животъ. По характеръ билъ енергиченъ, чувствителенъ и спрѣмо най-малката обида, честолюбивъ, грубъ и необуздавъ,

¹) Д-ръ Ив. Д. Шишмановъ, Константинъ Фотиновъ, Мсб. кн. XI.

²) Български прѣгледъ, год. II, Гр. С. Пърличевъ.

но при все това той е бил човѣкъ съ авторитетъ, който се налагал на всички и се борилъ противъ всѣа неправда, мразилъ богатитѣ, билъ правдолюбивъ и откровенъ. Съ тия подирнитѣ си качества той спечелилъ уважението на всички граждани. Но тия качества сажерименно му спечелиха и омразата на нѣкои негови съврѣмници. Вънъ отъ положительныхъ и отрицателни качества на характера, той е притежавалъ остъръ умъ, силна паметъ, широки познания, поетически дарби и огненъ даръ на словото, — прѣмущества, които му дали възможностъ да се издигне високо надъ съврѣмниците си и да бѣде единственъ вождъ и душа на движението противъ гърцитѣ. Единъ съврѣмникъ го нарича „лудъ българинъ“¹⁾ и горещъ патриотъ, който, ако и да не билъ инициаторъ за въвеждане български езикъ по черкви и училища, но поради своето безстрашие въ онова врѣме, когато не всѣки е могълъ да дѣйствиа съ рискъ на живота, най-много съдѣйствувалъ да се изхвърли грцишкиятъ езикъ изъ училищата и официално да възтържествува българскиятъ езикъ. „А тая побѣда прѣдставлява една отъ най-блѣскавитѣ и славни страници отъ нашата нова история“²⁾ Неговиятъ краенъ идеализъмъ, безкористие и самоотверженостъ го поставяатъ на чело на борбата противъ гърцитѣ, още повече че той умѣлъ да я раководи доста тактично и умно.³⁾

По-долю ще се опитамъ да очертая живота и книжовната дѣйностъ на Пърличева възъ основа на всички печатни досега материали.⁴⁾ Най-напрѣдъ разглеждамъ живота на Пър-

¹⁾ В. „Съгласие“, 1894 г., I г., бр. 3, 8, 10. „Изъ дневника на единъ български учител“.

²⁾ Г. Вазачевъ, Биографични и книжовни чертици върху Гр. С. Пърличевъ, стр. 4.

³⁾ При оценката на обществената дѣйностъ на Пърличева за основа сж ми служили материалитѣ по възраждането, записки, статии по вѣстника и списковете сж на гръцки, прѣсатитѣ ми бѣха недостатъци, 1860 година.

⁴⁾ Свършила за работата си съмъ черналъ отъ сѣднитѣ трудове и материали:

Автобиография на Гр. С. Пърличевъ (вж. Мѣс. кн. XI).
Д. Матовъ, Григоръ Пърличевъ, книжовни и биографически чертици (вж. Български прѣгледъ, год. II, февруаритъ стр. 157; жж. и Български прѣгледъ, год. I, кн. VII, 189 IX—X, 219, 269).

Какъ се е възродилъ Григоръ С. Пърличевъ? (Български прѣгледъ, год. II, кн. VIII, стр. 121).

Д. Матовъ, Решениа на палеоидара „Св. Кирилъ и Методий“ издава К. Г. Самарджиевъ, въ Български прѣгледъ, I, кн. V стр. 151.

личева въ свързка съ всички събития, докогато засѣгатъ неговата обществената дѣйностъ. Безинтересно и безполезно щѣше да бѣде, ако се изредѣха само важнитѣ моменти отъ неговия

Г. Вазачевъ, Биографически и книжовни чертици върху Григоръ С. Пърличевъ, София, 1897 г. Решениа въ Бълг. прѣгледъ, год. I, кн. VII, стр. 119, кн. IX—X, 119. — Сердарътъ, прѣводъ на поемата „О Архатъ“ въ Бълг. прѣгд., год. II, кн. 4—5.

Евт. Сиространовъ, По възраждането на градъ Охридъ, (Мѣс. т. XII).

— Железницъ Бѣзъ (Мѣс. XIV, 692—697).

Е. Сиространовъ и А. Теодоровъ, Вѣзѣжикъ за двата прѣвода на Изаидъ отъ Григоръ С. Пърличевъ (Български прѣгледъ, г. I, кн. V, 107).

Никола Галчевъ, Евгенийаровъ, Слѣменитъ отъ негово упителство въ Пърличъ (Мѣс. XX); вж. и Български прѣгледъ III, кн. 7—8 стр. 236.

Д-ръ Ив. Д. Шимановъ, Константинъ Фотиновъ, (Мѣс. XI). Ю. Ивановъ, къмъ историята на гр. Охридъ (вж. „Свѣтъна, г. II, кн. X—XI, стр. 241).

Григоръ С. Пърличевъ (Свѣтъна, год. III, стр. 121).

Баба Недѣла Петкова (Свѣтъна, год. III, кн. 2 стр. 37).

Читалище, год. I, стр. 341, 375, 386, 387, 461.

Периодическо Списание, Браила, кн. IV, Критика на Немо Бончевъ-Календарче Св. Кирилъ и Методий, за 1894 г. издава книжарницата на К. Г. Самарджиевъ, Софуй.

Вл. Качановскій, Паметници болг. народн. творч., вып. I, 214 (пѣсенъ за Куманъ капитанъ).

Периодическо Списание, XIV 309—11, XVI 156—161; XXVII 346—372. — Шапаревъ, сб. № 377 (Охридъ), 378, 482.

Периодическо Списание, XXIII—IV, 864—880, крѣтъкъ разборъ на втората и трета пѣсенъ отъ К. Шапаревъ съ бѣзѣки върху Куманъ капитанъ.

Периодическо Списание, XXIII—XXIV стр. 284.

К. Шанларовъ, Сборникъ за народни умотворениа, стр. 377, 378, 337, 163, 181.

Периодическо Списание, кн. LV—LVI, изданията, прѣвиститѣ и значението на Кодекса отъ Охридската Архиепископия за невята историа отъ Г. Вазачевъ.

Периодическо Списание, кн. XVI — Младинскиитѣ пѣсни и Штросмайеръ, отъ А. Теодоровъ, и писмото на Штросмайера до Слав. Бесѣда.

Лоза, год. I, кн. V (1894) 24—6 — Ода на основожителя Александъръ I отъ Григоръ С. Пърличевъ.

Училищенъ алманахъ, год. I (Хр. Д. Максимиловъ София, 1900 г. стр. 186—189, стр. 177—181); Григоръ Пърличевъ и Баба Недѣла Петкова.

Извѣстия на Семинара по славянска филология, кн. II „Н. Бончевъ“.

Грцишка, год. II, учебно списание, Григоръ Пърличевъ (биографична и нѣколко негови стихотворениа).

В. Новини, 1893 г. бр. 18, 61, 93.

В. Съгласие, 1894 г., 12 бр. 3, 8, 10. — „Изъ дневника на единъ български учител“.

В. Вазѣжикъ, 1883 г., София, брой 15. — „Мечта на единъ старецъ“.

В. Врѣжия, год. I 1866 г. бр. 43; год. II, 1866, 1, 2, 3, 21 (словата на Пърличева).

В. Дунавски лебедъ, год. I, бр. 5 (1860), бр. 24, 59 (1861).

В. Право, 1869 г. бр. 45., 1870 г. бр. 6 (словно поради утредяване на езархията; 1871 г. бр. 5 11, 15, 18 и 35. (Полемия между Пърличева и Шапаревъ по въпроса за училищата въ България); 1872 г. бр. 29, 31, 1873, бр. 80; 1873 г., бр. 40 (иззание на Пърличева до българския народъ по случай на прованданти).

живот, а подобна работа би била и непълна, защото Пърличев у нас има повече значение като обществен деец, отколкото като литератор. Голяма част на очерка се състои въ сѣбѣ на обществената дѣйност на Пърличева и ползѣтъ отъ нея за възбуждането. Слѣдѣ това налагамъ книжовната му дѣйност: характеризирамъ автобиографията, посната му и другитѣ дребни работи, които сѣ известни до сега. Съ втората му поема не съмъ се занимавалъ, защото нѣмахъ никакви данни. Всичко, което се отнася до нея, до словата му и до всичко друго, каквото е писалъ и оставилъ въ ръкописъ, очакваме да обнародва синъ му, който съхранява повече отъ ръкописитѣ. На менѣ остава още да разгледамъ Пърличева като прѣводчакъ на Илиздата и други класични творения. Тая задача мисля да извърша до пѣти въ отдѣлна статия, понеже трѣбва наедно съ туй да разгледамъ и единъ неговъ прѣводъ на „Освободения Иерусалимъ“, който се пази въ ръкописъ у г. Диамандиевъ.

I. Животътъ на Пърличева.

Пърличевъ е роденъ на 18. януари 1830. или 1831.¹⁾ г. въ Охридъ; бѣлъ синъ на Ставра Пърличевъ и Марша Гьокова, родители бѣдни, но честни. Останалъ шестмѣсеченъ сиракъ съ други двама по-големѣ брата и една сестра, малкиятъ Григоръ е бѣлъ подъ непрѣстаннитѣ грижи на майка си и дѣдо си. За щастие майка му била необикновена натура, притежавала отлични качества: храбрость, работливост, доблестъ. Тя понасяла търпѣливо всички негоди въ живота си. За това Григоръ я обожавалъ и безгранично обичалъ. Въ автобиографията си я нарича „благородна“, „добродѣтелна“, „свещена майка“. Нейната главна черта е била трудолюбиво: „работата е здраве и честь“, казвала тя. Състрадателна къмъ

В. Вѣкъ, 1874 г., бр. 17 (посрѣдването на Натанаелъ); бр. 20; В. Турция, бр. 4. 1871 г.

В. Македония, 1867 г., год. I, 18 февруари; бр. 33, 22 юлий бр. 39—40, 46, 64, бр. 11, 14, 33 бр. 32. (Знаменната Пърличева рѣка), бр. 12, 13, 18, 41; 1867 г., год. II, бр., 20; 1868 г. год. III бр. 8, 12, 20, 38, 41, 46; 1869 г. бр. 51, 32, 40, 41.

¹⁾ Ο Αρισταλός, ποιητῆς, Γρηγόριος Σαχρῆρος, Αβύσσ., 1860.

Рѣкописъ на прѣвода на тая поема отъ сина Пърличевъ.

Български дѣвца. София, 1910 г., стр. 48.

Мѡб. XXV. Жизнеописаніе митрополита Охридскаго — Пловдивскаго Натанаела.

²⁾ Словредъ в „Новини“ 1883 г., бр. 18 — 1829 г. е погрѣшно.

боднитѣ, тя винаги имъ се притичала на помощъ, като е правѣла различни операции. „Колкото Ескулапъ мразѣше мене, пише Пърличевъ, толко обичаше нежъ“ (Авт. 26). Тия качества ѣ спечелили всеобщо уваженіе. Като храбра и енергична жена, тя съ своята физиономия е внушавала даже страхъ. „Она бѣше лъвица тѣломъ и душею. Мышцитѣ ѣ бѣхъ жѣлѣзни; лицето ѣ слънцемъ почърпило отъ полскитѣ трудове“ казва Пърличевъ (Авт. 6). „Както тѣлото ѣ бѣше жѣлѣзно, тѣй и вѣктѣ ѣ бѣше генералскій“. (Авт. 26). За това въ качество на сѣдня тя често е помирявала скаранитѣ. Тия особени качества на майката сѣ оставили дълбоки слѣди върху впечатлительния юноша и сѣ оказали силно влияние и върху неговия характеръ. Той ѣ посветилъ най-трогателни страници въ автобиографията си. Въ нея сѣкашъ видѣлъ олицетворенъ образа на своята храбра многострадална родина. За това ти му е послужила за идеаленъ образъ въ „Ο Αρισταλός“, дѣто я възпѣлъ и въздигналъ въ „героиня“. „Описаната въ Ο Αρισταλός Неда, пише той (Авт. 26), не е друга осѣбѣнъ майка, и Нединото сновидѣніе — майчино ми сновидѣніе. Толкова е вѣрно, че майчина любовь помага и въ списаніята“.

Дѣдото на Пърличева бѣлъ първо и трудолюбиво старче, който всѣма сабота събиралъ милостиня за затворницитѣ. Като любознателенъ и прозорливъ човѣкъ, той отрано е съзрѣлъ способноститѣ на малкия Григоръ, затова още отъ четвъртата година го запозналъ съ буквитѣ. А слѣдѣ своята смъртъ настоятелно зазѣщавалъ на майката да праща сина на училище. Въ това именно се състои неговото значение въ живота на Пърличева, че му осигурилъ духовната отхрана и слѣдѣ смъртѣта си. Когато дѣвето почнало свободно да чете, възхитенъ отъ бързата му успѣхъ, дѣдо му го праща на училище при учителя Апотоле.¹⁾ При тоя учитель Григоръ се училъ двѣ години да чете и пише на непонятенъ нему озыкъ, поради което той и слученицитѣ му нищо не разбирали. Това сухо и безплодно учение не го удовлетворявало. Веднажъ битъ отъ учителя, той избѣгва отъ училище и отива при другъ учитель. Но Апотоле го връща и погорно го набива. Григоръ

¹⁾ Главниъ источникъ за биографията ми е бѣлъ неговата автобиография, биограф. и кнжн. черти на Г. Валасчевъ и кнжн. биограф. черти на Д. Матовъ, Български прѣгледъ, год. I.

²⁾ Въ Автобиографията си Пърличевъ разправя подробно за своя прѣвъ учитель, какъ ги училъ.

се оплаквал на дѣдо си, който му отговорил: „Никога даскалъ не бие без кабаатъ“. Но Григоръ не искалъ и да види Аполтолета. Упоритостта въ него още отрано се проявила. Още повече съзнавайки, че нищо нѣма да научи, бездѣлно му се виждало да ходи вече на училище. За да не безпокои болния си дѣдо, той почналъ да се прѣструва, че ходи на училище, а въ сжщностъ прѣзъ дена се е криелъ въ развалинитѣ на градската крѣпостъ, дѣто четѣлъ съ особена наслада елиноцърковни ръкописи, ако и да не разбиралъ съдържанieto имъ, а когато му дотѣгвало това, любувалъ се на природнитѣ хубости. Слѣдъ смъртта на стареца сѣмевното останало безъ подкрѣпа и трѣбало да се поддържа съ усилената работа на майката и братята. Но и срѣдъ такова мизерно положение майката не е помислила даже да взмѣни на обѣщането, дадено на стареца прѣди смъртта му. За да изкара прѣхраната на ученолюбивия си синъ, тя трѣгнала да работи по чужди къщи. Унижената и мжкитѣ, на които била подлагана, болезнено сж дѣйствували на впечатлителния младежъ. За това съ чувство на дълбока скръбъ и състрадание той пише:

„Половинъ благородства Богъ отнима челоуѣку, кой свобода си изгубилъ, който станѣлъ робъ другиму.“ (Авт. 7, 8). Това мизерно сѣмейно положение е било причина да стане „най-буенъ и страстенъ членъ на опозицията противъ аристокрацията.“ Той се смѣталъ за „отмѣстителъ на бѣднитѣ“, мразилъ и биелъ дѣцата на чорбаджиитѣ и богаташитѣ (Авт. 7). Освѣнъ това по природа билъ нервенъ и крайно впечатлителенъ, и тая впечатлителность поради лошитѣ условия се усилила още повече и достигнала до болезненостъ. Мжкитѣ на дѣтето отъ бѣднотилта не били толкова голѣми, колкото моралнитѣ мъчения, дѣто е лѣгалъ „благородната, неуморна, добродѣтелна и свещена майка“, понеже все продължавалъ да не ходи на училище. Всичко това усиливало още повече неговата меланхолия. Цѣлъ денъ въ крѣпостта той е мислилъ все за своето положение и за околната непригнѣлива дѣйствителность. Писецитѣ, които идѣли отъ вонана, на бититѣ и изтезаванитѣ, разтрѣсвали до дѣно душата му, и отъ тогава като поетъ почналъ да гледа мрачно на свѣта. Тия писци отсетѣй намѣрили откъде въ поемата му. Околната неприятна дѣйствителность почнала да му дѣйствува съ всичкото си разнообразие. И той отрано почналъ да я разбира. Всеобщата бѣд-

ность, продажничеството на богатитѣ, мжкитѣ на бѣднитѣ — не хармонизирали съ идеалистичнитѣ разбирания на живота у раноразвила се младежъ и тежко дѣйствували върху неговата чувствителна натура. „Най-дѣйствиитѣ години на страстнѣтъ младоствъ минѣхъ въ грубо безкусие“ пише той (Авт. 8). Мжкитѣ му се увеличавали още отъ обстоятелството, че въ нищо не е намиралъ удовлетворение и развлѣчение. Отъ грѣцкото четене нищо не разбиралъ. Безпокоенъ е билъ дори и въ радости и пѣсни, — свадбитѣ въ нищо не измѣняли лошото му настроение. Отзивчивъ на всѣко страдание, той пише, че постоянно е проливалъ слъзи. „Како не се живѣи“ — тая мисль станала царица на всичкитѣ му мисли (Авт. 2). Отъ тия признания на Пърличева се вижда, че той още отъ младини билъ отчаянъ и мраченъ и че всички бѣди, болести и несправедливости, що изпиталъ прѣзъ живота, го накарали да прѣзира страданията и смъртта.¹⁾ „Ни въ дѣтството си, ни въ юношеството си, ни въ зрѣлостѣтъ, ни въ старостѣтъ си не оцѣнявалъ съмъ живота. Ще повѣрватъ туй поне злосчастницитѣ, ако не всички,“ изповѣдва той. При все че е ималъ този песимистиченъ възгледъ за живота, той всичко е понеслъ съ търпение. Изходъ отъ това тежко положение намѣрилъ въ труда и усилената работа. Блѣдещиятъ поетъ отрано трѣбало да прѣдчувствувалъ и прѣживѣлъ човѣшкитѣ страдания: собствени, на своитѣ ближни и на своята страждуща страна.

Поради крайно чувствителния си темпераментъ, той билъ дѣте раздрозително, капризно, своенравно и крайно опорито, отъ което твърдѣ много страдала майка му. Кѣмъ това могатъ да се прибавятъ и болеститѣ му, които придобивалъ отъ опасни игри, на които често се отдавалъ, за да се развлича въ скуката. Веднажъ падналъ отъ едно оvoidно дърво и си счупилъ единъ рѣзецъ, отъ което боледувалъ дълго. Още здравieto не му било оправено, и чуло се, че идва новъ учителъ. Григоръ се зарадвалъ, че ще разсее досадата, че нѣма да лѣже майка си. Но надеждитѣ му не се сбѣдали. Той се разочарувалъ и отъ този учителъ, който е билъ сжщо като прѣдшнитѣ. Посѣтъ учителитѣ почнали да се мѣняватъ често. Тѣ прѣподавали само на грѣцки и нѣмали никакъвъ успѣхъ. Жалко е било положението на тия пионери на елинизма и ордия на грѣд-

¹⁾ Вѣст. прѣсѣдъ год. II. стр. 157, Григоръ С. Пърличевъ — Д. М.

вата държавническа идея. Дразнени от палавите дѣца, мразени от повечето граждани — ги свършвали безславно и без резултат своето поприще, като ставали изкупителна жертва на своята велика идея. Въ един изпит между всички ученици, които нищо не знаели, само Григоръ се отличил и получил за това награда. Учителът, наричан „кудяотъ“, отъ радост съ съзги го прѣгръщал, че само той му „измилъ лицето“. Дѣйствително нужни сж били голѣми способности, за да могат да се усвояватъ знания на чуждъ езикъ. Пърличевъ именно е проявявалъ отъ рано такива способности. На 12 години той знаелъ на изустъ октоиха и реда на църковното пѣние. Зарадвавъ отъ успѣха въ изпита, братъ му Никола обещавалъ да го прати въ Янина да продължи образованието си. Но за голѣмо нещастие същата година той се поминалъ и семейството изпаднало въ още по-голѣма мизерия. За живота на Пърличева наставатъ още по-тежки дни. Трѣбало и той съ собственъ трудъ да олесни поминъка на семейството. Сутринъ, прѣди да отиде на училище, продавалъ яйца и черници на пазара и денонощно прѣписвалъ гръцки книги по три цари листа.¹⁾ Това му помогнало да изучи основно гръцкия езикъ. Съ тия си способности обърналъ вниманието на видни граждани. Единъ гъркоманинъ му прѣдложилъ да стане частенъ учителъ на сина му, да му плаща 400 гроша годишно и да живѣе у дома му. Но майка му не се съгласила да живѣе въ чужда къща.²⁾ Слѣдъ смъртта на брата си той се разболявалъ отъ прѣяждане. Докторитъ поради способноститъ му го обичали и лѣкували безплатно. Слѣдъ непонесимото душевно и материално състояние за Пърличева настава обратъ. „За утѣшеніе на миналитъ му нещастия“ въ Охридъ идвалъ новъ учителъ — Д. Миладиновъ, току-що свършилъ Янинската гимназия.

Охридъ тогава ималъ гръцкиolorитъ. Първенцитъ се считали за гърци. Масата не проявявала никакъв интересъ. Споредъ Пърличева фанатизмътъ къмъ гръцката велика идея на знатнитъ фамилии билъ толкова голѣмъ, щото първенцитъ изкарвали синоветъ си отъ дѣловодителството на великата търговия и ги поставали учители за Богъ да прости.³⁾

¹⁾ Свѣтлина, год. III стр. 121, Гр. С. Пърличевъ — Ю. Ивановъ, Авт.
²⁾ Тия страници отъ живота си Пърличевъ рисувалъ твърдъ красиво въ автобиографията си.

Гръцкитъ училища били въ пълния си разцветъ, и въ тѣхъ се учело само на гръцки езикъ. Отъ всички учители Пърличеву най-голѣма полза е принеселъ Миладиновъ. Григоръ отъ него билъ въ възхищение. Миладиновъ учителъ на гръцки, защото иначе било немислимо, но каралъ ученицитъ да прѣвеждатъ прочетеното на български.¹⁾ Подъ негово ръководство прѣвеждали на новогръцки и Плутарха. Запозналъ ги и съ италиански. „Колко широка бѣше тога паметта ни! пише Пърличевъ: ватръ въ 6 мѣсеца прѣведохме дѣлнитъ глрви томъ на Телемаха.“ (Авт. 13). Отъ това се види, колко е билъ силенъ интересътъ къмъ просвѣта и колко мощенъ е билъ авторитетътъ на Миладинова да буди подобенъ интересъ. „Между десетъ-тѣхъ учители, съ възхищение пише Пърличевъ, които се промѣнявахъ прѣзъ моето въ Охридъ ученичество, ни единъ не се оказва толко полезенъ на ученицитъ, колкото Миладиновъ. Онъ въ всѣкъ постѣпка имаше нѣчто си привлекателно. Словото течеше изъ устатъ му като медъ. Свещенъ огънь горѣше въ очитъ му. Онъ знаеше, че трѣба да ны учи на гръцкый: ипакъ не можеше и да се мисли.“ (Авт. 10). Миладиновъ за Пърличева открива нови хоризонти. Той му посочилъ пътя въ оная област, дѣто е могълъ да намѣри удовлетворение. Тогава именно Григоръ почналъ да се възхищавалъ отъ „непостижимитъ Омирови хубости.“ Докато прѣживядайки рѣдкия контрастъ между грубата дѣйствителностъ и идеалния си образъ за нея, не е билъ въ състояние да се помпнри съ тая дисхармония въ живота, сега открива новъ миръ — мира на поезията и искусството, дѣто намира прибжище и забрала. Мирогледътъ на бѣдняка момъкъ се разширявалъ и той вече намира извѣстенъ смисълъ въ съществуванетоъ си.

Къмъ това врѣме — 1848 г., се отнася дѣйността на Миладинова за пробуждането на града. Пръвъ той замѣвилъ за българско училище.²⁾ За смѣлата му агитация противъ гръцкия езикъ първенцитъ, които се смѣтали за чистокръвни елнини, го изгонили. Славата на прощѣтѣлитъ тогава охридски училища се разнесла на всѣкъдѣ, та отъ всички краища на Македония, дори и отъ Албания почнали да се стичатъ ученици въ Охридъ. Споредъ единъ дописникъ³⁾ причината, да се засилятъ

¹⁾ Г. Баласчевъ, Книж. черт., стр. 10.

²⁾ Евт. Спиространовъ, По възраждан. на градъ Охридъ, Моб. кн. 13.

³⁾ В. Врѣмя год. I. 1866, бр. 43.

гръцкитѣ училища, близ митрополитѣ Калиникѣ, който царятъ първенциѣ да пращатъ дѣлата си да се учатъ въ Инина, дѣто въ врѣмето на прочутия Али паша имало цѣлуци гръцки училища. Възпитаницитѣ подъ покровителството на този просвѣтителъ владика уредили образцови училища и въ Охридъ. К. Шапкаревъ¹⁾ по това пише: „Особено прѣзъ 1835—1836 год., когато Д. Миладиновъ учителствувалъ втори пѣтъ въ Охридъ, до 1840 год. училището достигнало до цѣтушо състояние, до каквото относѣ не е стигало, макаръ че Миладиновъ още два пѣти да учителствувалъ въ него прѣзъ 1845 и 1848—49 год. Прѣзъ 1835—40 год. училището имало 6 класа и се учели четири езици: елински, латински, френски и италиански.“ Отъ тия училища именно излѣзоха много интелегентни сили, които поведоха борбата противъ гърцизма.

Откога води начало това погрѣчване на градъ Охридъ и откога гръцкиятъ езикъ почналъ да се употребява като писменъ въ черкви и училища? Кога изчезнала славянската азбука въ този български край? Между ученитѣ, които разглеждатъ тѣзи епохи отъ нашата история, тия въпроси са спорни. Сметохъ за нужно да се спира върху тѣхъ, понеже прѣко и косвено тѣ засѣгатъ моятъ дѣлъ при разглеждане епохата и живота на Пърличева. Нѣмаме исторични данни, които да ни докажатъ, кога е изчезнала славянската азбука. Сигурно това трѣба да е било отдавна, защото гръцкиятъ езикъ официално се употребявалъ още прѣзъ шестдесетото на Охридската архиепископия. „Охридскитѣ училища и църкви въ врѣме на послѣднитѣ охридски архиепископи, пише К. Шапкаревъ,²⁾ са били гръцки, т. е. на гръцки езикъ въ тѣхъ се прѣподавало и слушало, а и въ самата архиепископия официалниятъ езикъ е билъ гръцки, даже и не отъ скоро врѣме прѣди падането, а и отъ порано.“ Значи не е вѣрно твърдението на г. Ю. Иванова,³⁾ че гръцкото духовенство слѣдъ падането на архиепископията се погрижило да изтиска славянски езикъ изъ тоя градъ отъ черкви и училища. Когато говоримъ за охридскитѣ училища до 1859 г. трѣба да разбираме гръцки, въ които се прѣподавало по елински. Че славянската азбука била забравена, служи свидѣтелството на Григоровича, който прѣзъ 1845 г. пише:⁴⁾ „Мѣстѣ не слу-

¹⁾ Бълг. прѣз., кн. IX—X год. II стр. 269.

²⁾ Бълг. прѣз., кн. IX—X год. II.

³⁾ Сръбска год. II кн. X XI стр. 241.

⁴⁾ Бълг. прѣз. год. I кн. III. дигат. отъ Г. Бал.

чилось встрѣтити въ Охридѣ коголибо, который могъ бы разобратъ самое крупное славянское письмо напротивъ въ чтеніи греческаго письма въ старыхъ рукописяхъ многие были очень искусны.“ Това се потвърждава и отъ самия Пърличевъ: „Гърцизма въ Охридъ отъ вѣкове бѣше се вкоренилъ и досега все раслъ и раслъ; българинъ българина наричаше „шопъ“; българската азбука само на трима бѣше избѣтна и се наричаше сръбска; учени мажи увѣрявахъ, че българитѣ пѣмъжт писменъ езикъ.“ (Авт. 26). За доказателство, че българската азбука се наричала сръбска, Г. Баласчевъ привежда единъ аргументъ: въ охридския патриаршески кодексъ имало една забѣлка, която той отнася къмъ 18 в.: „Намѣрихъ въ една сръбска книга... кога се явиха сръбскитѣ писмена... сръбскитѣ писмена съставилъ Кирилъ философъ... Тѣ прѣведоха гръцкитѣ книги на сръбски“. Значи всѣкакъвъ сломентъ за старата българска книжинна изчезналъ. Обаче това не може да се вземе за достоверно и за другитѣ градове. По манастиритѣ и затѣнитѣ краища славянското църковно писмо било запазено — избито тамъ, дѣто гръцкото влияние не е могло да проникне. „Ме възхити тамъ звучното славянско четеніе, пише Пърличевъ. Се чудихъ, какъ то въ Дебъръ, Кърчово и Прилѣпъ се е уназило, а въ Охридъ изчезнало.“ (Авт. 51).

И тѣй църковно-славянското пѣние и славянската азбука били изтискани на всѣждѣ изъ духовнитѣ центрове. Обаче щомъ гръцкиятъ езикъ и гръцкото писмо били въ официална употреба още прѣзъ шестдесетото на охридската архиепископия, тогава каква е била нейната национална боя? Историчитѣ¹⁾ я смѣтатъ погрѣчена още отъ врѣмето на Василия Българоубийца. Г. Баласчевъ изказва съвсѣмъ противно мнѣние. „Охридската архиепископия, пише той²⁾, трѣба да считаема като продължение отъ българската архиепископия, основана отъ първия християнски владѣтель Бориса I. Тя е просуществовала като великолѣпни паметникъ на българския народъ до 1767 г. 16 януарий...“ Това доказва съ редъ исторически данни³⁾. Най-важното доказателство за това той намира въ обстоятелството, че причина за нейното падане е била не дошото и

¹⁾ Мсб. стр. 168.

²⁾ Голубински, Крушовъ, Пречевъ.

³⁾ Филисовото мнѣние на охридската архиепископия и нейното униженіе. София, Г. Баласчевъ.

економическо състояние¹⁾, както твърдят историкът, а интригит и възникт на патриархата патриаршия. Последната се стремѣла да унищожи самостоятелното съществуване на охридската архиепископия, понеже въ нея виждала единъ опасенъ съперникъ въ духовнитъ владѣния, който билъ прѣдставителъ на инородно паство. Слѣдователно обстоятелството, какво гръцкиятъ езикъ билъ въ официална употреба, съвсѣмъ не ни дава право да прѣдполагаме, че охридската архиепископия била погръчена. Гръцкиятъ езикъ се употребявалъ официално също така, както латинскиятъ²⁾ на западъ прѣзъ срѣднитъ вѣкове. Г. Балачевъ привежда нѣкои доводи, отъ които се вижда, че славянското писмо не е съвсѣмъ изчезнало и че въ нѣкои случаи дори се употребяло. Обаче слѣдъ падането на архиепископната гръцкиятъ езикъ се усилилъ и взелъ надмощие. Безсмыслино говоримиятъ езикъ на населението е билъ български. Понеже образованието още не е било разпространено низъ по-долнитъ слоеве, послѣднитъ останали незасегнати отъ гръцко влияние. Не може да се каже, че населението имало опрѣделено национално съзнание; идентъ за националностъ³⁾ прѣзъ 17. и първата половина на 18. в. още не били развити и назрѣли. Тогава повече се е мислило за вѣрбата. Гръцка национална боя взимали само богатитъ, по-образованитъ отъ населението, за да бѣдатъ „по-политични“ и да се огличаватъ отъ масата. „Българитъ нѣмахо зацна на сила да се по рѣчватъ, пише г. Ив. Шишмановъ. Тѣ отъ само себе се прѣпопявали въ еленизма, за да станатъ „по-политични“ и да се ползуватъ отъ правата на привилегированитъ гърци. Гърцитъ бѣха благородни, възпитани, влиятелни; господари, а българитъ — *χωδρόκεφαλοι* (дебелоглави) и *βόλα ἀπαιέμετα* (недѣлани дървета).“

Така гърцизмътъ съ своето културно надмощие е погискалъ и експлоатиралъ масата. И ако нѣкой е могълъ да се издигне надъ тази бѣдна маса, той ставалъ гръкъ безъ всѣкава принуда, защото отношението⁴⁾ между българи и гърци до 1830 г. не сж били отегнати. Българи и гърци до тази епоха сж живѣли мирно и тихо. Даже и самитъ владци се отнасяли еднакво спрѣмо българи и гърци. Невѣжествената маса

¹⁾ Вж. Пер. сп. кн. LV—LVI: Издаванията, прѣвиситъ и значението на охридската архиепископия.

²⁾ Д. сѣт., 259.

³⁾ Ив. Шишмановъ, Констан. Фотин., Мсб. кн. XI.

по-бавно се подавала на асимилация, отколкото по-богатото съсловие. Чорбаджитъ и образованитъ хора по-лесно се асимиларали, понеже интереситъ ги заставяли да минаватъ за гърци. Такова е било състоянието на охридското население слѣдъ падането на архиепископията до 1830 г. Обаче съвсѣмъ се измѣни положението слѣдъ тази дата, когато европейскитъ сили се намѣсиха въ турската империя и насърчиха аспирациитъ на гърцитъ за реализиране великата идея, слѣдъ което се полви и нашиятъ черковенъ въпросъ, който раздуха ожесточена борба между българи и гърци. Тогава именно гърцитъ почнаха усилено да агитиратъ своята „велика идея.“ Подъ влияние на просвѣтителнитъ идеи на 18 в. тѣ почнаха да откриватъ училища на всѣкъдъ. Тогава процѣтѣли и охридскитъ училища. Младата гръцка държава почнала да се стреми да прибере и останалитъ близки земи въ лоното на еленизма. Училищата сж били най-сигурното срѣдство за пропаганда, за това гръцкиятъ учители ревностно разпространявали гръцкия езикъ, безъ да се спиратъ прѣдъ никакви прѣпятствия. Освѣнъ учители като агенти на великата идея отъ Гърция сж идвали още лѣвари и адвокати, които съдѣйствували още повече за тържеството на еленизма. Въ Охридъ е гърмѣла само славата на Янина и Атина, където богатитъ пращали дѣцата си да се учатъ.¹⁾ Охридъ съ своитъ гръцки училища станалъ важенъ центъръ на гърцизма. Тогава именно настѣпила сѣщиската опасностъ отъ погръчване на града, защото гърцитъ дѣйствували планомерно: гръцкиятъ езикъ почналъ да хваца коренъ. При всичката раздалеченостъ между двата езика, за състоянието на българския езикъ прѣзъ онова врѣме единъ дописникъ пише: „Отъ падането на охридската архиепископѣя постепенно сѣ е вкоренявалъ еллинскитъ-тъ езикъ до толку, цото сега въ разговоръ-тъ си на десетъ бугарски рѣчове прикладуватъ по една еллинскъ рѣчь не само мѣжитъ, но и женитъ, мего които-то сѣ намиратъ нѣкои-си да говоритъ порядъчно по гречески.“ При всякоже че дѣцата въ първо врѣме грудно възприемали гръцки езикъ, — Пърлчевъ самъ разправя, колко мажно имъ било да четатъ и пишатъ на непонятенъ тѣмъ

¹⁾ Нѣкои отъ тѣхъ засѣли високи постове: Михаилъ Погодъ — Бозде, за когото запата Пърлчевъ (Авт.) билъ отгиченъ вѣрностъ и министъръ на правосъдието; Т. Бодлевъ, родинна на М. Погодъ; е известенъ като живковникъ, за когото споменаватъ мнозина властелистеници.

езикъ — той постепенно се усвоявалъ отъ населението, защото билъ моденъ и се е говорѣлъ отъ богатитѣ и образованитѣ. Чорбаджиитѣ и виднитѣ богати търговци съ гордостъ се считали за гърци, наследници на елпнитѣ, ако и да не знаели нѣког отъ тѣхъ добри гърци. Така тѣ съ прѣзрѣние и посягаша се отнасяли къмъ грубитѣ и прости селяни изъ околността, наречени „дебърчани“, у които народното съзнание е било чисто запазено. Езикъ имъ наричани „дебърчански“. Пърличевъ въ едно слово ги упрѣква, че мислили, че гърцкитѣ училища били по-кибарлни и по на чещъ. За сѣщото нѣщо негодува¹⁾ и единъ дописникъ, защото богатитѣ пращали дѣцата си да се учатъ въ Гърция, та пише: „Тая е най-голяма-та причина, що заслѣпи нашитѣ граждани, та да защищаватъ елпнизъмъ-тъ и да казватъ, що на болгарски языкъ пѣма любовнословие, съ бугарски языкъ не може единъ младъ да ся развие, търговия съ него не може да ся върши, и много други негѣности, що ся кружатъ въ главитѣ имъ, безъ да си помислятъ, че бугари-тѣ съставляватъ отдѣленъ народъ и че тѣ, ако желятъ по скоро да се развѣятъ, трѣбва да обработватъ матеріитѣ си языкъ и на него да се учатъ“. Картината на тази епоха добръ рисува г. Ю. Ивановъ:²⁾ „Въ врѣмето на Калиника въ охридскитѣ училища се е слушало само за величието на Омра, за мѣдростта и славата на Одисея, Демостена и Тукидита, а гражданитѣ, заслѣпени отъ гърцизма, чухили се на вѣрността на Пенелопа и съ спокойно самозабраване цѣцали мѣлото на елпнизма...“ Самъ Пърличевъ считалъ за свои учители Омра и Херодота. Всѣкакви спомени за миналото на българитѣ били заличени. Нѣмални никаква прѣдстава за българската история. Значи цѣломъ славянската писменность била забравена, цѣломъ като по училищата се е прѣлодавало по гърци и всѣкаква традиция отъ миналото били изчезнали, — то е явно, какъ е могълъ народътъ да се чувствува.

Първиятъ факторъ за самочувствието на единъ народъ е неговата писменность. А като изчезнала послѣдната, населението, ако и да не се смѣтало за гърцко, намирало се е въ прѣходната фаза — особено търговското съсловие, което

¹⁾ в. Прена, год. I. 1866 г. бр. 63.

²⁾ Свѣтлина, год. II. ян. X—XI, стр. 240: Къмъ историята на възрѣжд. на градъ Охридъ, Ю. Ивановъ.

имало интересъ да се гърчее, понеже гърци езикъ се употребявалъ и въ търговията. До първата половина на 19. в. това гърчееще се общество прѣдставявало, като колективно дѣло, безжизненъ трупъ, осѣденъ на разлагане. Единични личности (Миладиновъ, Пейчиновъ и пр.), като по-силни индивиди, отдѣляли се отъ масата и се стрѣбѣли да пробудятъ нейната колективна душа. Чистъ народенъ колоритъ е билъ запазенъ въ селската маса, която останала незасегната отъ гърцкото влияние. К. Шапкаревъ категорично оспорва твърдението, че Охридъ слѣдъ падането на епископията и въ врѣмето на Калиника билъ погърченъ: „Охридчани, образовани и необразовани, никога не сж блъдували за гърцката „велика идея“, даже и самиятъ Калиникъ не е билъ великоелпнистъ, като не взелъ участие въ гърцкото народно движение — завѣрата, като пастиръ на инородно паство. При всичко че въ Охридъ отъ незапомнени врѣмена имало елпнски училища, дѣто се възпитавали на гърци духъ, гражданитѣ си останали пакъ ревнителни на своята народность“. Това, разбира се, е прѣсилено, защото идеитѣ за националность, както казахъ, още не били проникнали. Тогава именно почнали разнитѣ слоеве отъ населението да се самоопредѣлятъ и да се отнасятъ къмъ една или друга нация въ зависимост отъ тѣхнитѣ интереси. Богатото съсловие се явило въ защита на гърцизма, а бѣдната и потисната маса естествено минала въ противния лагеръ и почнала борба за съществуване. Гърцизмътъ, който разполагалъ съ силата, църквата и училищата, подпомогнатъ отъ българскитѣ чорбаджи, почналъ да се залага и на масата. Идеитѣ, разпространявани срѣдъ нея, добили обратни резултати. И когато тая маса се подита економически и културно, тогава именно се почва ожесточена борба между българи и гъркомани, защитници на елпнизма. Такова е било, горѣ-долѣ, положението на градъ Охридъ въ първитѣ дѣтски години на Пърличева. Процесътъ на погърчяването билъ срѣдъ благодарение на много фактори, главно на дѣйствието на Миладиновъ, на Пърличевъ и на населението въ околността, което запазило чистъ народенъ колоритъ и се явило като опозиция на развратното гърцко духовенство. Тамъ възникнали първитѣ български училища и се явили първитѣ проблески на национално съзнание.

Понеже една година¹⁾ настанало гладъ, Григоръ отишъл да живее у Зарче, сѣща ония гръкоманинъ, който прѣди го е викалъ да го храни и да учи сина му. Но злата сѣдба постоянно Григора прѣсѣждала. Тогава си навѣхналъ крава и отъ това страдалъ дълги години. За да изплати труда за лѣкуването на лѣкаря, прѣписвалъ гризливо и търпящо дѣли три мѣсеца едно безконечно рѣжкописно съчинение по медицина: „Тайни открити отъ . . .“ Тогава отново го овладѣва мрачно песимистично настроение. Всичко му било омръзнало. Не обичалъ нищо на свѣта освѣтъ „Омира, майка си и Богородица“, на която постоянно се молѣлъ (Авт. 14). „Нито добро утро казвахъ нѣкому! Се чудехъ, какъ люде могатъ живѣ въ тази илчевенъ долина. Постоянната ми мисль бѣше: или съвършенство или смъртъ“. Знаменатели сѣ тия признания. Отъ тѣхъ може да се сѣди за еволюцията на неговия мирогледъ. Слѣдъ дълги душевни мъчения, рано прѣживни кризи и сътресения, той намира смисъла и загадката на своя животъ въ съвършенството или въ смъртъта.

Слѣдъ оттегляването на Д. Миладиновъ, който билъ изгоненъ отъ владичката и прѣрвенцитъ, понеже тайно е прѣподавалъ на български, Пърлячевъ станалъ терзия, а слѣдъ два мѣсеца билъ поканенъ за учителъ въ Тиранъ съ 2500 гроша годишно. Още младъ, 18 годишенъ, понеже за първи пътъ напушалъ родното мѣсто, почналъ да жали за него или, както той самъ пише — тамъ го посѣтила отечествената болестъ „носталгия“. Слѣдъ една година се връща дома съ намѣрение да отиде въ Атина. Жеденъ за наука, срѣдъ най-големъ прѣплатвения, искалъ да върви напредъ къмъ съвършенство. Въ автобиографята се оплаква, че нѣмало тогава, кой да го посѣтъва да тръгне за Русия. Тогава въ Охридъ гърмѣла само славата на Атина и Янина. Това показва, колко е било силно гръцкото влияние. По съвѣта на единъ ученъ сродникъ рѣшилъ да постѣпи студентъ по медицината, къмъ която въ сѣщностъ нѣмалъ наклонностъ, но понеже много страдалъ, мислялъ, че по таквъ начинъ ще облекчи човѣшкитъ страдания.

Прѣвъ августъ, 1849 год., съ 1500 гроша тръгналъ за Атина. Когато миналъ границата, слѣзълъ отъ коня и ведно

¹⁾ Пърлячевъ въ автобиографята си рѣдко споменава дата, та мажно е да се опредѣли времето на изходъ факти отъ живота му.

съ съпътника си, гръцки търговецъ, дѣлувалъ свободната гръцка земя, защото била напоена съ кърви. „И веднага направихъ нѣколко стихове, които декламирихъ съ пророческо вълдушевение“, пише той (Авт. 16). Пърлячевъ тука за първъ пътъ загатва, че е писалъ стихове. Но още отъ 17 год. възраст²⁾ почналъ по-сериозно да се занимава съ поезия. Подъ ръководство на Миладиновъ чезъ систематично гръцкитъ класици и на 18 год. възраст вече се е възхищавалъ отъ тѣхнитъ неистижими хубости. Радостта и вълдушевението му отъ гръцката земя доказватъ, че националното чувство въ него още не е било пробудено. Отдалечелъ отъ турската тирания, той не е могълъ да не се възхити отъ свободната гръцка земя и, като поетическа душа, да не излѣе въ стихове своето вълдушевение. Особено се възхитилъ като видѣлъ отдалече Партеона. Запознатъ съ класическата древностъ прѣвъ Омира, Плутарха, Херодота и пр., той съ увлѣчение и любовъ отивалъ въ страната на красотата и поезията. Овладалъ само отъ възторжени мечти за миналото, той не е могълъ още да прѣдѣни настоящето. А като обожавалъ страстно античното изкуство, никакъ не мислялъ, че гордитъ потомци на творцитъ на това изкуство сѣ негови врагове. Неговитъ увлѣчения били тѣй силни, че сѣ задушавали всѣко друго чувство. Но когато съществуеща гръцка омираза се докосва до самия него, тогава, какво това че се види по-нататкъ, по горѣ отъ всичко той поставя интереситъ на своето нещастно племе прѣдъ всичко друго и за неговата бѣднина жертвува и своитъ дарби. Това е времето, когато се пробужда неговото национално чувство и се усилва до такава степенъ, че задушава всички останали чувства.

Слѣдъ отлична приемень изнѣтъ по старогръцки Григоръ се записва студентъ по медицината³⁾. Тукъ се запознава съ охридчанина вѣстиниаръ Ив. Салунджиевъ, който се погръжда да му издѣйствува стипендия, но безуспѣшно. Понеже не обичалъ медицината, пишелъ повече стихове и ги излагалъ на чернитъ дъски на университета, за което другаритъ му го възхвалявали. Най-вече отъ всичко мразилъ анатомията. Смрадитъ човѣшки трупове му правили отвращение. Надъ тѣхъ

²⁾ Книж. черт. Гр. Пърлячевъ, Г. Баласчевъ, стр. 47.

³⁾ За живота му въ Атина съмъ се ползувалъ изключително отъ неговата автобиография.

като философ той се замислял за човешката съдба. Другаритъ му го мразили поради бѣдността му и българския произходъ, макаръ и да се ползували отъ неговитѣ тетрадки. Тази е била причината да се чувства самотенъ. Особено той страдалъ, когато чувалъ обидитѣ на студентитѣ къмъ костурскитѣ майстори, които минавали ерай университета. „Късаше ми се сърцето, пише той (Авт. 17), освирбентъ въ народното честолюбие, тѣхъхъ отъ гнѣва и не можехъ да го излѣкъ.“¹ Значи народното съзнание почнало да се пробужда въ него и той чувствувалъ вече тежестта на своето положение. По-добри това се види отъ една лониса²). „Когато прѣдъ университета минавахъ къ вечеру костурскитѣ работници и си разговаряхъ по материнъ, по свещенъ, по българскъ языкъ, прѣзрѣхъ говора и говорителитѣ и казахъ: Ето минаватъ воловетъ.“ Този фактъ има важно значение за самоопредѣленieto на Пърличева. За тази обida той не е простилъ никога на другаритѣ си. Понеже паритъ му се свършили къмъ срѣдата на годината, прѣхранвалъ се съ частни уроци по френски езикъ, който трѣба да го е изучилъ въ Атина.

Голямо значение има за него събитieto на 1850 год., когато кралъ Отозъ вѣнчалъ съ лавровъ вѣнецъ офицера Залокоста за поетъ. Това събитие му направило силно впечатление, то му е посочило най-висшия идеалъ на живота. По поводъ на това той съ възхищение пише: „Нѣма еллинъ почеститъ отъ него; царъ Отозъ, който го вѣнча, не е ничто прѣдъ него. Императори чю триумфирали за славни побѣди, не сж ничто прѣдъ него. За него и земный животъ е рай.“ (Авт. 18). Въ него може би за прѣвъ пътъ се явило съзнателно стремление за подобна слава и за идеаленъ и свършенъ животъ. Това събитие силно го вдъхновило и събудило въ него всички поетически дарби и го е направило нераздѣленъ слатникъ на божествената поезия. Следъ това той навредъ е придружавалъ поета, прѣдъ когото е благоговѣялъ и се удивлявалъ на неговата болезненостъ, какъ е възможно такъвъ нищоженъ човѣкъ да бѣде вѣнчанъ поетъ. Въ това врѣме отново го натиска „бѣдолината сиромашия“³). Като нѣмалъ частни

¹ В. Балканъ, 1893 г. бр. 16, Мечта на единъ старецъ.

² Въ Автоб. той твърди духовито и рисува: „Пустата бѣдностъ, халюзина и лота какъ оса, съ коси разлатени, съ лице сжуро-бѣдно, съ очи горящи въ глѣбкомъ впадини“ (Авт. 18).

уроци, прѣписувалъ за нищожна цѣна книги. Прѣзъ 1850 г., изпѣденъ отъ квартирата и измѣченъ отъ мизерния животъ, на чужди разности се връща по море дома. Отечественитѣ въздухъ повливая благотворно на разстроено то здраве. Понеже нѣмало вакантно училищно мѣсто въ Охридъ, той се главилъ за учителъ и пѣвецъ съ 3000 гроша годишно въ Бѣлица (Охридско), дѣто природата била разкошна. Подъ нейното прѣко въздѣйствието почналъ отново да твори. Тамъ може би е замислилъ и своитѣ произведения.

Следъ като учителствувалъ дѣй години, досадната и дива обстановка въ Бѣлица му омръзва; имайки по-високи духовни нужди, на 1852 г. отишълъ въ Битоля „да търси късметъ“. Това е било врѣмето, когато се е дуталъ и търсѣлъ поприще за дѣйностъ. Следъ като учителствувалъ петъ мѣсеца въ Прилѣтъ, съ 2500 гроша годишно, поканенъ билъ за учителъ въ родния градъ съ 3600 гроша годишно. Въ Охридъ учителствувалъ цѣли шестъ години. За този периодъ отъ живота си Пърличевъ нищо не пише, а само го хроникира. Ясно е, че не се е впускаръ въ никаква активна дѣйностъ. Условията за това още не били наръбли, народното съзнание у гражданитѣ едва се пробуждало, а гърцизмътъ билъ силенъ. Водителтъ на една борба се явива винаги изразителъ на наръзлитѣ нужди на едно общество. Прощестъ на пробуждането е вървѣлъ бавно, но сигурно. Докато въ източнитѣ краища Панаис вече бѣ съзскалъ завѣсата на миналото и пробудилъ българина отъ срѣднѣвѣковата дръмка, това на западъ сториха малко по-късно братя Миладинови, които прѣснаха гървитѣ искри на народно съзнание прѣзъ 1849 год. и заговориха за българско училище. Като резултатъ отъ това психиката на българина почнала да се пролѣнява. Рабското подчинение прѣдъ духовната и свѣтска власть почнало да изчезва. Ицентъ за националностъ, проникналъ отъ гърцитѣ училища и разназитъ за славното минало разширили крагороза му и му вдъхнали национална гордостъ. Като прѣдѣнилъ своето положение, той съзналъ, че е създаденъ за по-добра участъ. Недоволството отъ съществуещото положение станало по-силно и българинтъ почналъ да мечтае да подобри това положение. Революцията въ душата му била вече извършена и дала своитѣ плодове. Ала новитѣ идеи пробудили реакцията. Уплашили се най-много гърцкото духовенство и чорбаджийското българско съсловие, които се

стремѣли да държат въ невѣжество и подчинение българското население, за да го екслоатиратъ. Богатото българско сѣловие съвѣзмъ се е обезличавало и имало нужда да се числи като членъ на една нация. За него сѣществували само сѣловни интереси. Алчно за богатства, то живѣело въ дружба съ гърци и турци и се явило като реакция на новитѣ идеи, защото въ тѣхъ видѣло опасностъ за своето господство. Напразно! Новитѣ освѣжителни идеи, посѣти чръвъ уста на Миладиновци и други дѣйци, изгикали вече старитѣ понятия за търнимостъ и подчиненостъ. Чувството на човѣшко достоинство и национална гордостъ било вече пробудено. Българската маса, жедна за новъ животъ, била окопитена. Тя е можела вече да прѣдѣли своето положение и своитѣ сили и почнала да търса срѣдства за борба. Проповѣдниците на новитѣ идеи, като срѣднали отпоръ срѣдъ чорбаджийското сѣловие, доволно отъ своето положение, намѣрили отзивъ въ недоволната маса и въ душата на ново едно сѣловие, което се подигало економически — то било младото занаятчийско сѣловие. Тогава именно се забѣлжавалъ отъ страна на това сѣловие чуденъ економически подемъ. То е станало важенъ общественъ факторъ въ цѣла България и създадо цѣла интелигенция, която застана на чело на борбата. Съзнавайки своитѣ духовни и материални сили, то не е могло вече да търпи грабежитѣ и произволитѣ на гърцкото духовенство, за това почнало да се бори за такъвъ порядѣкъ, който да гарантира неговото положение. А за това е било необходимо да се извоюватъ народна църква и народно образование. Тогавашинитѣ условия не му позволявали, свободно да се развива и заплашвали даже неговото сѣществование. За да се отърве отъ гнета на гърцкото духовенство, то трѣбвало да поведе борба срѣщу него. И въ тази борба то изпѣнало като частъ отъ една отдѣлна нация. Економическото подигане на еснавското сѣловие значи било важенъ факторъ за развоа на социалното самочувствие и обособяване на българския народъ. И въ борбата за самостояна църква българскиятъ народъ изпѣнка като отдѣлна нация. Тази борба въ сѣдностъ имаше свѣтски характеръ, чръвъ нея българинитѣ се освободи отъ деспотизма на духовната власть. Тя бѣ въ основата си културно-национално-економическа борба. Въ това се состои грамадната заслуга на еснавското сѣловие, — че то въ своя стремежъ, да запази своитѣ сѣловни инте-

реси, придаде на своята борба обществено-културно значение, свърза я съ общото развитие на нацията и спомогна за нейното обособяване. Стремѣжитѣ на еснавското сѣловие тогава били въ прогресивенъ духъ и хармонизирали съ общитѣ народни стремежи. Въ борбата противъ гърцитѣ то вложи всичкитѣ си сили и срѣдства, съ които е разполагало, докато та се свърши съ успѣхъ и българскиятъ народъ си осигури свободата за понатѣшнито си културно развитие като самостояна единица.

Удивително се явява обстоятелството, че Пърличевъ напуца Охридъ на 1859 г. слѣдъ шестгодишно учителствование, когато се туряте началата на борбата, които подготвиха послѣшинитѣ събития, когато охридчани искахъ за пръвъ пъкъ български владика и когато било отворено първото българско училище — Мустревето. Изглежда, че Пърличевъ тогава занимавали други мисли. Той билъ още жеденъ за „знания“ и „свършенство“. „Нано! ке ходамъ въ Атина“, казва той майци си. — Ходи, синко, вѣдѣ ти е добро, ходи, отговара добродушно майката, като е характеризувала съ тѣзи думи най-добръ желанията на сина си. Коя е била прѣката дѣлъ на това второ пѣтуване, че се знае, пъкъ и той не я съобщава. Прѣвъ августъ 1859 г. съ спестенитѣ 5000 гроша пристига въ Атина и се записва пакъ студентъ по медицина, втора година, „но разумѣва се, пишелъ и стихове“. Ясно е, че той ималъ сериозни намѣрения да свърши факултета по медицина: въ него е била втъплена по-скоро мисълта да стане „признаватъ поетъ, за който и земний животъ е рай“. Тогава почналъ и поема та си, която безъ съмнѣние била замислена отъ по-рано. И съ нея опиталъ щастieto си въ поетическия конкурсъ, който ставащъ ежегодно въ Атина. Изпратилъ я на комисията безъ подписъ.

На 25 мартъ 1860 г. прѣседателътъ на комисията прѣдъ тържествено многобройно събрание отъ професори, поети и граждани обявява резултата на поетическия конкурсъ прѣвъ нея година. Пърличевъ въ този день, както пише самъ, е прѣживѣлъ най-убийствени и тежки вѣлнения. Но това съ били сѣщеврѣменно най-тържественитѣ и прилтни минути отъ неговоа животъ, които послѣ станали за него източникъ на нови терзания. Идеалътъ му да бѣде поетъ, за който „земниятъ животъ е рай“, става дѣйствителностъ. Отъ многобройнитѣ прѣдставени поеми Рангавитѣ обявилъ, че палмата на първенство се пада на „Ο Αρισταλός“ поема, много по-малка

отъ другитѣ. Като указалъ на нѣкои недостатѣци въ нея, отъ уста му послѣ загърмили такива звучни похвали, каквито никога не биди чувани прѣвъ миналитѣ десетъ години на поетическия конкурсъ.¹⁾ Сравнилъ го съ Паразия и Фидия. 'Ο 'Αριστολὸς било произведение на чудотворно дѣто, дѣто всѣки стихъ билъ чистъ бисеръ (Авт. 23). Пърличевъ се въздържалъ да пише за тържеството, повече отъ скромностъ, за което не стигало дѣлъ томъ. И ако е писалъ нѣщо повече, туй го направилъ за поука на юношитѣ да съзнаватъ, че грѣшната радостъ е по-убийствена отъ скръбта (Авт. 20), че българинтъ има добри качества и достоинства, че не трѣба вече да прѣзиреме народността, че българското трудолюбие е по-ловичиво, което рѣдко се срѣща у други народи, че то облагородява българина и ще бѣде негово спасение. По-нататкъ той като Паисия се обрѣща къмъ своитѣ сънародници и ги събѣта да съзнаятъ тия свои прѣимущества и да почувствуватъ национална гордость. За това той писалъ не да величае себе си, а да възвеличи народната гордость и името на нацията, която щомъ създава синове като него, които служатъ за удивление на враговетѣ ѝ, това показва, че и самата ти стои на достатѣчна висота, което ти не съзнава. Какво прѣимущество могатъ да иматъ другитѣ народи?! Като е слушалъ само ругания противъ българина, и той е живѣлъ съ мисълта, че нищо не струа. Тази мисль го спирала да работи сериозно въ областта на книжнината. Истина е, че гордостята не ползува никого, но самопрѣзрѣнието е самоубийство. Българинтъ, уповавайки се на своитѣ трудове и сили, трѣба да се пази повече отъ него. Тѣзи мисли Пърличевъ изказва, когато билъ измъчванъ и терзанъ отъ мисълта, че той е работилъ за възвеличаване на чужда книжнина, за това той търси доводи да оправдае тази своя дѣйностъ и да убѣди самия себе въ тѣхъ. Най-послѣ той постига това, като казва, че е писалъ не за своя слава, а да възвеличи името на своя бѣденъ народъ. Така той се самоубѣждава и помирява. До коко това дѣйствително е постигналъ, видѣ щемъ по-нататкъ.

Прѣдседателтъ споредъ заведенія редъ не е повикалъ автора да му възложи на главата лавровия вѣнецъ, понеже имената въ поемата: Στάχισος, Ρόδος, Νέδα, Ρεχλ и пр. не

¹⁾ Подробно се описватъ тия моменти въ автобиографъ, стр. 20—21.

му миришели на грѣцки, както се изразява самъ Пърличевъ.¹⁾ (Авт. 21). Безъ да открие нѣкому радостта си, Пърличевъ, бѣденъ като мъртвецъ, напуца прѣдварително събранието. Единъ другаръ, като го настига, завежда го въ една гостилница да го почерпи, за дѣто грѣцката литература се сдобила съ „извънредна поема“. Съдѣзъ това Пърличевъ отива при Рангависа и му съобщава, че е авторъ на 'Ο 'Αριστολὸς. Прѣдседателтъ остава неприятно изненаданъ отъ невоисторитния фактъ, че авторътъ е българинъ. Повикавъ отъ университетскитѣ власти съдѣзъ два дена, първиятъ въпросъ, който му задади, билъ: „Отъ коя сте народностъ?“ — „Българинъ!“ Замълчали... За да го принудятъ да се откаже отъ народността си, прѣдложили му да се учи на държавни разноски въ Оксфордъ или Берлинъ. Пърличевъ категорично отблъсва прѣдложението съ думитѣ: „Нужда велика е да идъ у дома си.“ (Авт. 32). Послѣ ректорътъ му подалъ лавровия вѣнецъ, половината премия отъ 500 драхми — другата половина споредъ желанието на Пърличева била дадена на единъ бѣденъ студентъ — и най-сетнѣ рѣкописа, като му казалъ, да побрѣза да го напечата, че публиката съ нетърпѣние чакала. Обща радостъ овладяла цѣла Атина, че се явилъ 'Ζαῦτερος 'Ομυροςъ.²⁾ Мнозина изявили желание да го видятъ и да се запознаятъ съ него. Пожелалъ да го види и Михаилъ Пουτλός,³⁾ който се удивилъ отъ неговата апатия и хладнокрѣвие, придобити прѣвъ дългитъ му страдания. Посрѣдствомъ другаритѣ си той е влѣзълъ въ интимни отношения съ нѣкои грѣцки фамилии. Въ една статия⁴⁾ отъ 1883 г. той загатва: „Оставихъ

¹⁾ Тия думи на Пърличева напълно ще оправдаватъ по-нататъшнитѣ ми прѣдположения, че Пърличевъ дѣйствително се описвалъ отъ пристрастната офика на грѣцкитѣ провинции и че умислено е вложилъ посещението и името бѣявки, които го издватъ като кинувалскиръзъ гласъ, за да може при важността на българскитѣ имена, да забуду оцѣнителтъ. Тия ми прѣдположения се оправдаватъ и отъ думитѣ на г. В. Диамандиевъ, другаръ и съратникъ на Пърличева. Иначе необяснима е опоритостта му още тогава да се признава за българинъ.

²⁾ Споредъ Пърличева — на врѣмето си тая поема е написана голѣмъ шумъ и за нея се водили редъ полемики между Рангависа и професоръ Орфанидисъ, човѣкъ съ нискоорно ревноме, който излязълъ да влесте Пърличева въ своитѣ нитри. Естествено въ такъвъ случай заветоста е извършила отица и въ печата. Рангависъ, разбира се, е билъ на страната на Пърличева. обаче и самия той не е оставалъ на дѣр (Авт. 23). Подробно по това, споредъ Пърличева, въ тогавашното периодъ списание Παυλοῦρ или via Παυλοῦρ, дѣто билъ номѣстенъ отчетанъ на шпигната комисия отъ Рангависа (Авт. 23).

³⁾ ib. Авт. 23., Пер. сл. кн. LV, Първися, изданъ и изаченъ на кодексъ отъ охридъ архивен. — П. Валасчевъ.

⁴⁾ В. Валканъ, 1883 г. бр. 15, Метта на единъ старецъ.

богатата си сгодница Панахия...“ и себе дълъг отдалъ на народа си. Въ автобиографията си според тогавашниятъ правн, не говори за никакви чувства отъ по-интименъ характеръ.

Додѣто се печатѣха поемата, издѣзълъ краљки уважъ,¹⁾ съ който му се отпущала мѣсечна пенсия отъ 35 драхми. Пърличевъ и отъ нея се отказалъ. Той съзнателно се е стремѣлъ да не приема никакви облаги, които да го ангажиратъ и да му оспорватъ правото да се числи къмъ своята народностъ. По събѣта на Иванъ Саунджиевъ, Пърличевъ посветилъ поемата на Евангелистъ Запа, като на основателъ на новитѣ олимпийски игри, поспежъ послѣдниятъ²⁾ на това посвещение Пърличевъ се явява като чистокръвенъ гръкъ. Запа се нарича „приятелъ на старата слава и основателъ на новитѣ олимпийски игри“. Пърличевъ му оказва „чувство, което му дължи всѣко елинско сърдце“ и пр. Не е извѣстно, дали Пърличевъ това е направилъ напълно съзнателно или подъ натиска на минутно нѣкакво съображение. Възможно е Пърличевъ въ този случай да е постъпилъ спрѣмо Запа чисто и просто като къмъ меценатъ, който му подарява известна сума за изданието на поемата му. Пърличевъ го е подкасалъ, безъ да е билъ убѣденъ въ онова, което е писалъ. Важна е и третата забѣлжка, помѣстена въ крад на поемата и единъ изразъ въ самата поема: „Тѣй се закѣха гегитъ, чеда отъ колѣното на многшумнитѣ пелазги.“ (Бѣлжката³⁾) гласи: „Всички жители на

¹⁾ Този указъ, всичкитѣ му документи и нѣколко поетически и прозаически съчинения Пърличевъ ги прѣдѣлъ въ София на покойния Висковски, директоръ на библиотеката въ пристѣпването на неговата помощникъ Синигерски. Обаче и Пърличевъ самъ не знае, каква участь ги постигнала (Авт. 23). При това честитѣ отъ правителствена страна ревизии упознаваха много други равковани.

²⁾ Текстътъ на посвещението е следниятъ:
 Τῷ ΜΕΓΑΛΟΦΡΟΝΙ ΚΤΙΜῶ ΕΒΑΓΓΕΛΙᾶΝ Ζαπα τῷ φίλῳ τῆς ἀρχαίας δόξης καὶ ἀρετῆς τῶν νεῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγωνιστῶν.
 На следната страница:
 Φιλογενεστάτε ἀνὴρ.

Χθὲς μολὶς λαβὼν τὴν βάρβην, στήθερον σπαθίον, ἀπὴραν Σοὶ τὸ στερηομένῳ ποίμνῳ μου ὁ Ἀρχιαιεὸς, ἐν ἀποδείξει τὸν πρὸς Σὲ εὐκλεῖρον ἀγαθόν μου, ἀσθένειαν ἕκαστῳ καὶ ἄλλοισι βασιλοῦσιν ἀνεγχεῖς ἀκολοθοῦντας φιλοτίμως τὰ κολλήματα παραδεδωμένα Σοὶ τῷ βαρβαρῶσι βάρβι τῶν νεῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγωνιστῶν, καὶ τοῖ πολυμήντοι κυρίως Κ. Ἀμφροῖτα Ῥαλλῆ τοῦ προσηλοῦς τῆς καλλιπείας ἐν οὐνεοστέρεσι τοῖ κατὰ δὴναμι καὶ ἐς ἄλλα ἔργα οὐδ' ἤσσον ἀποδείξῃ καὶ ταύτοια πρὸς τὸν μέγαν σκόπον τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας. Πιστοῦσάν ἐτι φίλτατε ἀποδεχθῆ ἀγαθόν τὴν προσορρῶν κα ταύτην, εἰμι ἕλος ἡμέτερος Γ. Σταυρίδης.

³⁾ Първоъ на Д. Матовъ, Български прѣгледъ, год. II нъ. VIII стр. 121, какъ се възродилъ Григоръ С. Пърличевъ.

Албания по мисли, изгледъ, обѣло, прави и обичаи личатъ ясно, че не сж нищо друго освѣнъ гърци. Изобщо всички сж надарени съ много великодушне, остроумие и благородство . . . Турци и християни говорятъ единъ и сждъ езикъ — воинствения албански езикъ, освѣнъ полуцивилизованото племе на тоскитѣ, албански прѣдпочитатъ грцкия езикъ. Желателно е познавачитѣ на албанския езикъ да пороботатъ върху важния филоложки въпросъ за роднитвото на албанския езикъ съ староелинския, за да се покаже и по този начинъ братството на албанцитѣ съ единитѣ: нали Елада плаче за гибелта на албанцитѣ, като старата Ниоея, лишена отъ дѣцата си.“ Споредъ тая забѣлжка Пърличевъ счита албанцитѣ за гърци, ала едва ли това се отнасяло и до рѣванцитѣ, които иматъ славянски имена, както мислѣше Д. Матовъ, че Пърличевъ ги смѣталъ за българогласни елини. Самата идея въ поемата е била да се изобразятъ вѣковнитѣ борби между полуdivитѣ албански племена и пограничитѣ славянски поселения. Неговитѣ схващания за произхода на албанцитѣ се обясняватъ съ това, че не познавалъ етнографията имъ, за това ги е мислѣлъ сродни съ гърцитѣ. Д. Матовъ се съмнява въ искреността на Пърличева, когато писалъ забѣлжкитѣ и посвещението, а прѣдполага, че е извършилъ това подъ чуждо въздѣйствиe, защото тѣ мжно се съгласяватъ съ оная опортностъ, що показвалъ Пърличевъ въ защита на своята народностъ. Пърличевъ се показвалъ непрѣклоненъ и въ това, че запазилъ непоктнати българскитѣ имена, които прѣдизвикали недоумѣние срѣдъ гърцитѣ. Г. Баласчевъ и Д. Матовъ твърдятъ, че когато писалъ Пърличевъ забѣлжката си (1860 г.), още не е съзнавалъ народността си и че това станало малко по-късно. Тия твърдения едва ли сж вѣроитни, защото ако Пърличевъ не е съзнавалъ народността си, необяснимо е неговото признание за българинъ и принужденията на гърцитѣ да се откаже отъ народността. Още повече че растоянието отъ връме, когато е писана поемата и когато е била прѣдставена, е много кратко, та е чудно въ такова кратко връме Пърличевъ да се е самосъзналъ. Вѣроитно е значи прѣдположението, че Пърличевъ е писалъ посвещението и забѣлжкитѣ тенденциозно, за да прикрие за извѣстно връме народността си, като се опасявалъ въ пристрашето на оцѣнителитѣ, ако се обявѣлъ явно за българинъ още въ поемата.

Той тръба да е имал въ ума си планъ, ако спечели награда, веднага да обяви тържествено народността си, както и сторилъ. Но даже, ако абстрахираме казанитѣ по-горѣ съображения, пакъ бихме оправдали увлѣченията на Пърличева. Когато е писалъ поемата, Пърличевъ се е възхищавалъ отъ величието на древната култура, отъ нейната красота и поезия, на която подражавалъ. Като поетъ, космополитъ, който се е издигналъ надъ всячки расови и обществени условия, той тихо е съзерцавалъ славното минало на Елада, като е забравилъ, че нейнитѣ горди потомци сѣ врагове на неговото племе, съидеологично и нему. Като се възхищавалъ отъ старитѣ олимпийски игри, радвалъ се и на тѣхното възобновяване въ ново време отъ Запа. Изпълненъ съ младежки ентузиазъмъ, той е търсилъ само хубавото въ живота, дѣто и да се намира то, далечъ отъ прѣдразсѣдитѣ на масата. И това той намира въ античната култура. Немъ, защото билъ българинъ, не тръбало да се възхищава отъ нея? Всички западни поети сѣ били елинисти. Пърличевъ обичалъ хубавото безъ огледъ, кому принадлежи. Удивително е, че той се издигналъ тѣй високо въ своето време. Като намразва гърцитѣ за тѣхното лукавство и грубитѣ имъ отношения спрямо българитѣ, това не му прѣчило да обича тѣхната минала слава и поезия. Но Пърличевъ тръбало отново да се облъска съ грубата дѣйствителност, която го накарала да съзнае, че той е синъ на друго племе, дѣто пѣма условия за поезия и искусство, които сѣ продуктъ на по-високи културни нужди, че неговиятъ народъ е некултуренъ, съ други нужди и стремежи. Той тръбало да се смиши и да замиже съ идеитѣ и стремежитѣ на тоя народъ. Трѣбало е да стане изразителъ на нуждитѣ на едно общество, което се стремело да се самоопредѣли като нация — първото условие за самотитно развитие на единъ народъ.

Пърличевъ, възпитанъ въ гръцка книжнина и като се стремелъ да се прослави съ гръцко творение, никога не е мислилъ, че ще прѣподава нѣкога на матерния си езикъ. Това се види и отъ думитѣ му: „учени мѣжи увѣрвахъ, че българитѣ нѣматъ писменъ языкъ“ (Авт. 26). Колкото се отнася за това, че Пърличевъ ималъ амбиция да се прослави съ гръцко творение, това не може никакъ да бѣде осѣдително. Всѣки е свободенъ да развие и да прояви дарбитѣ въ такава област, въ каквато се чувствува силенъ. Пърличевъ е билъ поетична

натура и чувствувалъ въ себе си неударимо влѣчение да пише. Той е писалъ на гръцки езикъ, защото отлично го познавалъ. Той би писалъ и на български, както това направи по-сетнѣ, ако тоя езикъ прѣдставаше съгодно и сигурно сръдство за изразъ и ако той го познаваше добрѣ. При все това литературната си дѣйностъ въ гръцката книжнина той я нарича „време на заблуждение.“ „Въ време на заблуждението си е обогатилъ гръцката книжнина съ една поема . . .“ писалъ той въ едно прошение.¹⁾ На друго мѣсто казва, че билъ ослабналъ отъ дългогодишното и безплодно елинско учение. „Въ жуждо“ племе азъ не заборахихъ майна си, ако и да бѣхъ отъ младини възпитанъ на единъ езикъ, нѣзи съвършено незнакомъ“, пише той. Това доказва, че чувството за народностъ у него никога не е угасвало, само че било задъшвано отъ младежитѣ пориви и увлѣчения на юношески темпераментъ, които скоро били раздухани отъ строгитѣ изисквания на реалния животъ. Това чувство е било общо; съ него живѣло дѣлото около общество. Така личността се подчинява на стремежитѣ на обществото, като задъшва своитѣ индивидуални творчески сили. На това чувство се подчинили у Пърличева всички волеви прояви — то е ръководната му нишка.

Отъ паритѣ, които подучилъ скоро Пърличевъ забогатѣлъ и почналъ да живѣе по-добрѣ. Обаче „блѣдликата“ отново го посѣщава, но и той вече не се обезкуражавалъ, а съ едно второ произведение се надвалъ да спечели пакъ награда. Но „бѣдността не ме плашеше толко, пише той (Авт. 24), колкото общата противъ мене омраза на атинянитѣ, която отъ дѣнь на дѣнь се увеличаваше. Тѣ ме обичахъ много и много повече отъ сына и брата, докль се надѣвахъ, че въ сърцето си ще дамъ мѣсто на гръцкитѣ идеи, на елинския духъ; но като видѣхъ, че азъ обичамъ народността си повече отъ живота си, всички, както по условію ме пооставихъ; никой мой приятелъ, ни съученикъ, ни съотечественикъ не ме поздравляваше. Единъ само Якимъ Сапунджиевъ остана ми вѣрентъ. Съ него често се разговаряхме за отечество“. Сръдъ самотността и уединението почналъ да работи трескаво. Тогава турилъ основа на нова поема „Σμενδερ βέη“, по-голяма отъ

¹⁾ В. Стилосе, II, с.

²⁾ В. Балзанъ, II, с.

„О 'Αριστολόγος“. Надъ нея работилъ цѣла година, като мислѣлъ да я прѣдстави на конкурса прѣзъ 1861 год., който противъ заведениа редъ не се състоялъ. Тогава може би изучавалъ и другитѣ литератури: италианската и френската. Аристо и Тасо му станали любими автори, които отпослѣ се опиталъ да прѣведе на български. Занятията по медицина, както отначало, не го увеличали. Това, може би, е една отъ главнитѣ причини за неговото отчаяне, че той не намѣрилъ въ нея своето призвание.¹⁾ До тогава все пакъ е намиралъ извѣстенъ смисълъ въ поетическитѣ си занимания. Имало още нѣщо да го задържа въ Атина и не е могълъ да сѣкне връзкитѣ си съ тоя градъ. Трѣбало да се случи нѣкое извънредно събитие, за да го напусне за винаги. Веднажъ дяконътъ на руската черква съ съзли му съобщилъ, че въ цариградскитѣ тъмници починали, може би отровени, братя Миладинови. Това е било като гръмъ отъ ясно небе. „Останахъ какъ статуя недвиженъ и безотвѣстенъ, по сърдцето ми кълнѣше грѣцкото духовенство“ (Авт. 24), пише той, а на друго мѣсто:²⁾ „когато Дунавски Лебедъ грѣмко извѣсти въ Атина смъртта на братя Миладинови, колко рѣшително азъ оставихъ всички украшения на живота си и тръгнахъ за отечеството си да му служа даромъ, да умирамъ заедно съ умирающитѣ си съграждани, за да имъ покажа правия пътъ къмъ напрѣдъка“. Докато прѣди това събитие той има извѣстни планове и съображения за бъдеще, слѣдъ това прѣзира всичко, даже и прѣдшната си дѣйность. Повече не е могълъ да се движи посрѣдъ тия, които сж били споредъ него косвено виновници за смъртта на неговитѣ любими учители. Като си прибралъ вещитѣ, — поемата *Σκευήν βέη* само оставилъ на И. Саунджиевъ, съ молба да я подаде на комисията, — трѣгвалъ, твърдо рѣшенъ „да гине или отмѣсти за Миладиновѣ“.

Отъ 1849 г. до 1860 г. влиянието на Д. Миладиновъ за пробуждането на охридското население било твърдѣ голямо. Като заговорилъ за българско училище, той е първиятъ, който посѣлъ съмето на бунта противъ грѣцкия езикъ и грѣцкото духовенство. Прѣзъ 1859 г. той отново се върналъ въ Охридъ и Струга отъ своитѣ обиколи по Македония и почналъ да

¹⁾ Български прѣгледъ, год. I, н. с.
²⁾ в. Балканъ, н. с.

убѣждава първенцитѣ грѣкомани, да изхвърлятъ грѣцкия езикъ изъ училищата и да го замѣнятъ съ български. Тая аргитация добила скоро резултати, още прѣзъ 1859 г., когато се е случило едно важно събитие. Прѣзъ тая година за първъ пътъ били сгруппирани всички охридски граждани въ една смѣла колективна акция противъ грѣцката патриаршиа, на която прѣдложили свои искания, макаръ и да не е имало слѣдъ това никакви резултати. Охридчани искали отъ патриаршията владика, който да отговарялъ на свърѣменнитѣ изисквания, сирѣчь да е българинъ. Д. Миладиновъ ги съветвалъ да избератъ Илариона Макарнополски. Въпрѣки заплашванятия имъ, че ще минатъ въ лоното на католическата църква, патриаршията като на пукъ имъ изпатрала за владика омразния Мелетий, извѣстенъ съ своитѣ лукавщини още като протосингелъ на Калиника. Това не отчало гражданитѣ. Тѣ протестирали и се обърнали къмъ турското правителство да искатъ възстановяването на юстиниановата архиепископия, отнета отъ грѣцитѣ съ лукавство. Въ тази смѣла акция гражданитѣ не отишли до край и свърѣзмъ не мислѣли да се отцѣпватъ отъ патриаршията, защото се чувствували още слаби. Това е било само едно заплашване, за да направятъ патриаршията по-отстъпчива. Но това говори вече за повишения градусъ на пробудилоето се национално чувство. Възбуждението, настанало отъ това събитие, не утихнало. Въ това врѣме въ околността на града се открило българско училище. Инициативата за това излѣзла отъ Зографския манастиръ, дѣто билъ Партѣни Зографски¹⁾, който насърдилъ учителитѣ на това училище. Този фактъ потвърждава още веднажъ ролята, която играли манастиритѣ за духовното и национално възраждане на българитѣ. Но понеже грѣцизмътъ билъ силенъ, училището било закрито. Грѣцизмътъ се усилилъ особено слѣдъ идването на Мелетия. Този енергиченъ фанариотъ е внесълъ разцѣпление срѣдъ единадушнитѣ до тогава граждани, отъ които си вербувалъ особна партия, която да го подържа. Останалото население, което било потискано и ограбано, образувало народната партия. Мелети, за да сплани и смири недоволното отъ него население, рѣшилъ да отмѣсти на най-главния виновникъ за това недоволство. Въ това врѣме Миладиновъ най-силно агитиралъ

¹⁾ Министерски Сборникъ, кн. XIII.

против гръцкия език и самъ почналъ да изпраща ученици българчета да се учатъ въ Русия. За тази явна агитация билъ наклеветенъ отъ Мелетия като бунтовникъ, че ужъ билъ въ сношение съ неприятелска страна. Слѣдъ това Миладинова арестували, книгитѣ му конфискували, а него, вързанъ, прѣзъ охридската чаршия откарали въ Битоля и хвърлили въ затвора. Тежко впечатление е направило върху охридчани това събитие, особено като видѣли окованъ въ вериги своя любимъ учителъ. Тогава тѣ почувствували силата на Мелетия. Обаче скритата омраза противъ него още повече се усилала и търѣсла случая да се прояви. — За пробуждане на националното чувство силно въздѣйствио оказало и руското влияние. Това е епохата на силното панславистично течение. Рускитѣ дипломатически агенти поощрявали движението противъ гърцитѣ, даже материално поддържали и подкърѣвали българскитѣ училцища, за което били обвинявани отъ гръцкитѣ вѣстници, че подклаждатъ бунтъ въ Турция. Миладиновъ даже слѣдъ срѣщата си съ единъ руски консулъ въ Струга почналъ по-сѣмѣла дѣйностъ за въвеждане български езикъ по училищата. Значението на брата Миладинови било голѣмо не само въ Охридъ, но и въ цѣла Македония, която тѣ обходили и всѣду сѣмили сѣмето на мирната революция, съ което си спечелили громка слава. Тѣхната таинствена и романтична смъртъ трогнала народа та е свързала тѣхното име съ пробуждането на цѣла Македония. Тѣхнитѣ пѣсни съдѣйствували още повече за изхвърляне омраза на гръцки езикъ. Г. А. Теодоровъ¹⁾ пише: „Така угаснаха дѣтѣ свѣтла на българската народностъ въ Македония . . . тѣ подпаднаха борба за цѣлата на прадѣдовия езикъ, съ което заслужи вѣчната благодарностъ на цѣлия народъ“. Какво впечатление е направила смъртъта на Миладинови въ Охридъ, се вижда отъ думитѣ на Шапкаревъ²⁾: „Смъртъта на Миладинови смая охридскитѣ граждани и като слана ги попари или като опумъ ги опи, та занѣмѣха всички за малко врѣме; 1860 година не показа нивакъвъ симптомъ за животъ“. Гражданитѣ се стреснали и улашпили, като видѣли, на какво е способенъ веселиянтъ Мелетия. Настанало затишие въ духоветѣ. Никой не смѣлъ вече да говори лото противъ Мелетия.

¹⁾ Периодическо списание, кн. XVIII, Милад. и.

²⁾ Български прѣгледъ, год. кн. IX—X, стр. 291.

Тогава се връща Пърличевъ отъ Атина, жеденъ за отмъщение, но известно врѣме трѣбало да се подчини на общото затишие, въ което се е криелъ призрактъ на нови бури. Това се продължило нѣколко години, прѣзъ които народътъ събиралъ нови сили за борба. Тогава патриаршията, за да задоволи недоволното население, направила известна реформа: за да обуздае голѣмитѣ злоупотрѣбления на владичитѣ, при тѣхъ назначавали по 6 старейшини да контролиратъ дѣйствиата имъ. — За да се поеме борбата успѣшно отъ 1862 г. били необходими рѣдъ условия, които сѣ я направили възможна. Главно економическото състояние на града било цѣтеецо, особно била развита кожухарската индустрия. Тя докарвала голѣмо богатство на града. Въ Цариградъ били основани търговски къщи, които станали срѣдище на борбитѣ между българи и гърци. Охридскитѣ търговци служили като посрѣдници между прѣдставителитѣ отъ разнитѣ краища на България и своитѣ съграждани. Тия търговци били отъ нововъздианалото се градско съсловие, което чувствувайки своята економическа сила, не можело повече да търпи своеволията и грабежитѣ на гръцкитѣ владци. За да се освободи отъ този економически гнетъ, имайки поддръжката на селското население, то обявило борба на гърцизма, въ която възложи всичкитѣ си духовни и материални сили. Гръцкото духовенство начело съ Мелетия, отъ своя страна привлѣкло къмъ себе си мнозина отъ чорбаджитѣ и старитѣ аристократи и образувало своя партия. Всички останали, недоволни слоеве се сгрупирали подъ името „народна партия“. Борбата между тия партии въ сѣщностъ била чисто економическа. Отъ тия борби най-голѣми облаги имала турската властъ, която прибирала подкупитѣ на дѣтѣтѣ страни и споредъ това защищавала ту едната, ту другата страна. Такова е било състоянието на това общество прѣди борбата. И оставало само да се яви поводъ, за да избухне. „Отъ 1862 год. охридчани почнали да се свѣстваятъ отъ прѣжня страхъ и да се ободраватъ, пише Н. Шапкаревъ.³⁾ Трѣбаше имъ тогава само единъ водителъ, за да подновятъ и слѣдватъ борбата противъ патриаршията. А такъвъ водителъ тогава се яви главниятъ цѣмъ учителъ Гр. Пърличевъ.“ Слѣдователно Пърличевъ на врѣме е дошълъ отъ Атина. Слѣдъ това става класенъ учителъ въ Охридъ съ 6000 гроша годишно, при всичко че му давали

³⁾ Бълг. пр. год. I.

10000 гроша въ Класура. Така той прѣпочелъ да остане въ Охридъ, за да продължи дѣлото на Миладинови. Това негово безкористие, на което се дължи дългогодишното му учителиство въ Охридъ, се поправило на влиятелнитѣ гъркомани, къмъ които омразата си едва е скривалъ. Почвата за дѣйностъ била подготвена вече отъ Д. Миладиновъ, а негодуванетоъ противъ Мелетия отъ денъ на денъ се усилвало. Прѣзъ 1860 г. било открито ново българско училище въ околността, дѣто ходили да се учатъ стотини ученици. Българскитѣ резултати отъ изпита на това училище направили прѣвратъ въ умоветѣ на гражданитѣ. Тѣ почнали вече да мислятъ за смѣняване на грцкия езикъ съ български. За началото на смѣняване дѣйностъ въ полето на българското възраждане Пърличевъ пише: „Още отъ 1861 г. почнахме съ Якимъ Сапунджиевъ народний подвигъ; но почнахме глухо: времето още не бѣше годно; гърцизма въ Охридъ отъ вѣкове бѣше се вкоренилъ и до сега все раслъ и раслъ; българинъ българина наричаше „шопъ;“ българската азбука само на трима бѣше известна и се наричаше сръбска; учени мажи увѣрявахъ, че българитѣ нѣматъ писменъ языкъ; обвинителитѣ на Миладиновци, тогава скоро наградени съ ордени, бѣха въ най-високатѣ стѣпени на славктѣ си и на влиніето си.“ Борбата противъ гърцизма споредъ едни е почнала отъ 1861 г., а споредъ други отъ 1859 до 1861 год. — смъртъ на братия Миладинови, и вторъ отъ 1862 до 1870 г. Прѣзъ този периодъ е сѣционската борба, която е подготвена отъ първия. И тъй за начало на тая борба може да се вземе 1862 г. когато избухналъ разривътъ между гражданитѣ и Мелетия поради злоупотребленията му. Прѣзъ тая година Мелети изгонилъ 6-тъхъ старейшини, които споредъ патриаршеската реформа трѣбало да контролиратъ дѣйствиата му, понеже не му позволявали да взима рубливети. Слѣдъ това дѣли двѣ години е грабилъ безконтролно епархията. Обаче гражданитѣ били бесилни да го ограничатъ. Прѣзъ това време Пърличевъ и като грчки учител билъ трудолюбивъ и съвѣстенъ изпълнител на своитѣ задѣлжения. Прѣзъ 1862 г. Ив. Сапунджиевъ му върналъ поемата „Сжидѣрѣви;“ безъ да му съобща за сѣдбата ѝ, което не е интересно и самия Пърличевъ, прѣдаденъ вече духомъ и гѣломъ на просвѣтителното дѣло и народния подвигъ. Прѣподавалъ

неуморно на 4 класа. Отъ тежката работа станалъ нервозенъ. Съ ученицитѣ се отнасалъ строго, даже грубо — еднакво къмъ бѣдни и богати.¹⁾ Всички треперѣли отъ него. Прѣзъ тая периодъ (отъ 1862 г. неизвестно до кога²⁾) въ дукана на А. Грулчевъ, който служилъ за читалище, Пърличевъ се научилъ да чете и пише по български. До тогава никой нѣмалъ понятие отъ българска история. Тука Пърличевъ за първи пътъ се запозналъ съ нея. Тя силно му въздѣйствувала и оказала рѣшаеще влияние върху неговата по-нататѣшна дѣйностъ. Накарава го да се почувствува като съзнателенъ българинъ, който има свои традиции, свое славно минало и свои национални стремежи. Като четѣли съ Якимъ Сапунджиевъ българската история, разправяли отъ нея най-потресаещи страници въ училище, въ къщи и дѣто трѣбало: „какъ Самуилъ царствувалъ, какъ столицата му била Охрида, какъ 15000 негови войници отъ гърцитѣ били ослѣпени, послѣ съ какво коварство гърцитѣ унищожили охридската патриаршия, какъ тѣ всѣякоа гонили и убивали българскитѣ учени мъже и свещеници, какъ враждата между българинъ и гръкъ е вѣчна, какъ гърцитѣ, за да ни изгърчатъ, учили ни само на грцки.“³⁾ Послѣ съ жаръ разправяли за потресащата смъртъ на братя Миладинови, за трудността на грцкия езикъ, та по всѣкакъвъ начинъ будили националния духъ и всѣвали омраза къмъ гърцитѣ. Пърличевъ прѣвежда псалми на славянски языкъ, които се пѣли по дървѣтитѣ съ вѣодушевление. Колко е било горещо желанието къмъ работа, се види отъ думитѣ на Пърличева: „силно се Богу молахме; но сѣдѣримено и работехме. Орехме день и ноцъ да си приготвимъ почкъ за сѣсны.“ (Авт. 26). „Съ помощтъ на Якимъ Сапунджиева побългарихме съвсѣмъ погрченный градъ Охридъ“ (Авт. 25, 26), пише той, но само съжалва, че не можелъ да замѣни въ училището грцкия езикъ съ български!

На 1864 г. охридчани рѣшили⁴⁾, окончателно да изпѣдятъ Мелетия и да искатъ за владика чистокръвенъ българинъ, а

¹⁾ За това свѣдѣтелствува Ник. Гачевъ Яничеровъ въ своитѣ спомени за краткото 6-месечно учителствуване на Пърличевъ въ Призрѣ. Нѣкой си Х. Х. Иваневъ съ горестъ си споминялъ учителството на Пърличева, защото го налагаѣ съ дебѣтъ прѣтъ.

²⁾ Пърличевъ не обича да означава дата.

³⁾ Тая рѣчѣ написана въ автоб. печатанъ текстъ, а се намразъ въ нейния ръкописъ.

⁴⁾ Мѣс. кн. 13. По възражд. на градъ Охридъ. Ефт. Сирост.

на 1865 г. пратили колективна просба (*ἀναφορά*) до патриаршията, дѣто изложили злоупотрѣблената на владиката и искали да бѣде смѣненъ съ българинъ. Отъ друга страна и Мелети изпратилъ епархиална *ἀναφορά* като опровержение на първата отъ името на противната страна. Така се почнала активната борба. За да се води тя успѣшно, нужни били срѣдства, за това по инициативата на Пърличева и насърчени отъ едно негово слово, търговцитѣ прѣзъ 1866 г. основали „кюркчайска каса“. Тѣ се отличавали съ своя патриотизъмъ, и въ Цариградъ били като посрѣдници между народнитѣ прѣдставители изъ всички краища на България и своитѣ съграждани. Касата въ скоро врѣме съ помощи достигнала значителна сума. Тя е събишала елинизма въ Охридъ. Мелети казалъ: „ето тази каса ще ни стори прахъ и пепель!“ Прѣзъ тая година (1866) станало друго събитие, за което единъ дописникъ пише:¹⁾ „Тая година пръвѣй пѣтъ си тържествува у насъ народный-тъ ни празникъ на 11 май. Самитѣ гречески учители затвороха училищата въ честь на свети-тъ наши просвѣтителѣ и за примѣръ на народъ-тъ.“

На изпита прѣзъ 1866 г. Пърличевъ и Якимъ Сапунджиевъ казали на народенъ езикъ двѣ пламенни слова, въ които нападнали явно владиката и грѣдкото духовенство.²⁾ Всички били удивени отъ смѣлостта, но тайно се радвали. Владиката пусналъ една клевета, но властта не обрнала внимание. Гражданитѣ, насърчени, продължили борбата.

Най-силенъ ударъ³⁾ Пърличевъ нанесълъ на грѣдкия езикъ съ своята рѣчь,⁴⁾ произнесена на Русана-срѣда; тя е една

¹⁾ в. Врѣме, год. I 1866 г. бр. 43. П-лъ. „Сѣга малко искрива за народности си намира у кюркчий-тъ, които отъ постепено то живей-не въ Ц-лъ бм възможности да се събудятъ. Тия отъ казъ съзнаха свое заблуджене неднага рѣшиха да съставятъ една каса за поддржане на едно народно училище. За съжаление е само, че тѣ си още си банатъ да турчатъ въ дѣло това рѣшение.“

²⁾ По поводъ на това рѣданието на в. Врѣме год. II. 1866 г. бѣжики: „Но сѣга всѣий отъ наши-тъ родолюбѣ ще се зарадва, като си научи, че въ сѣдмото тона елиниско училище, което до сѣга поддржане грѣдката тъма, си пресега още пѣлъ година на изпитанията противъ ославненіето, което иматъ и де матерн-тъ. Честъ-та на тази проповѣдъ принадлежи на единъ отъ учители-тъ на елиниското училище охридско Гр. С. Пърличева, който ако и да е образованъ на грѣцки езикъ, отъ годѣма-та си обаче ревностъ за правилното развитіе на словотечественнитѣ си, си рѣшилъ да каже на право и въ очи-тъ на грѣкоманитѣ училище. Такавъ проповѣдъ сѣ негди прѣзъ пѣтъ чуха сѣга въ едно елиниско училище отъ уста на собстений-тъ му учителъ.“

³⁾ Мѣс. ян. VIII. По възраду на градъ Охридъ, Евг. Спиростраховъ.

⁴⁾ в. Македония 1867 г. бр. 34.

отъ най-образовитѣ му рѣчи, отличава се съ кроткостъ и изразителностъ: Така той призовава своитѣ сънародници: „Кой е жеденъ, нека доидитъ каи мене, да го напишамъ. Кога е водата Христова, що е гаснитъ жедостѣта отъ людитѣ? Е свещеното писанне, а цо не пишитъ во него, баремъ хаберъ нѣмаме. Се пѣтитъ, а ние не разбираме; току стоиме како сграгорени, азикъ свой си имаме и го погизаме, ситѣ народи си учатъ свой азикъ, а само ние учимъ азикъ чужди и най-мъченъ. Дѣтата пѣтитъ на училище и не разбираетъ, за това учатъ безъ севада и сѣлши оставеетъ. Бѣше потребно да имавъ гласъ огромнъ како грѣмежъ, за да викнамя и отъ гласотъ мой да се запишеетъ темелитѣ отъ църквата и кубето да се раздѣлитъ, за да се разпърчатъ гласотъ и да се чуегъ на сѣ-каждѣ... Како не думаме, оти елиниклотъ азикъ е най-мъченъ отъ ситѣ язици и оти саватъ 20 години учение! Како не думаме, оти ние нѣмаме врѣме да ги пушаме чадата 20 години на училище! Како не думаме, оти света България се забудила и си отворила скола болгарски и се просвѣтала! Не е ли срамъ годѣмъ за насъ свитѣ брата наши да бѣдетъ забудени, а ние само да спиеамъ! Свѣтъ да пиеетъ отъ водата Христова, а ние да жедиме! Шо, не само ние не пиете отъ водата Христова, туко и чадата ваши не ги напишавте... Ели ваке не го употрѣбавате духотъ и умотъ и разумотъ, цо ни го дава Господъ, за да имаме разлика отъ говедата?!“ Отъ тука се вижда, колко силно сж дѣйствували на врѣмето си тия пламенни думи за пробуждане националната гордостъ срѣдъ народа. Единъ дописникъ по това врѣме пише:¹⁾ „Самитѣ досегашни грѣдци учители, а особито Г. Пърличевъ, който биде явнчачъ въ Атина за прочутата му поезиѣ“ „*Ἀρχαϊσμός*“, проповѣдуетъ противъ грѣдкитѣ училища съборно за досегашното имъ заблуджене. Сѣва недѣля се изговарятъ по църквитѣ трогателни слова за пострадалнието и досегашното ни боледуване отъ грѣдизма и оти безъ друго трѣба да го изтургатъ съвѣсмъ, та да видятъ бѣла виделина“. Въ отговоръ на протеста противъ Мелетия отъ патриаршията били пратени двама ексархи, които да ревизиратъ дѣлата му. Но отъ тая ревизия нѣмало никакви

¹⁾ в. Македония, 1867 г. 18 февр.

²⁾ Въ всѣа дописка, като се говори за Пърличева, мочти винаги се спомена за поемата му. Тя е била неразривно свързана съ личността му — отличателенъ признакъ за поинието национално чувство, за да се изтъкнатъ приликъствата на българина и прѣдъ гърца.

результати. Гражданитѣ като видѣли, че патриаршията не обръща внимание на молбитѣ имъ и не желае да вдигне Мелетия, рѣшили да се отнесатъ направо до Високата порта. На „Всѣхъ святихъ“ Пърличевъ държалъ пречувствено слово, съ което горещо канѣлъ народа да състави една молба до султана, за да искатъ възстановяване на старата охридска архиепископия. Това слово¹⁾, въ което се описва легендата за падането на охридската архиепископия, е образцово по своята сила и изразителност. Единъ дописникъ пише²⁾: „Сборъ голѣвъ се собрахме въ взаимното училище, и адресътъ къмъ Н. И. В. съгответно со ситѣ печати градски, манастирски и стотинци селнини и со много хилядици подписи, со 30 печати еснафски и... съдържанието му е: българи ние бидвещеемъ си искаме патриканата наша, тал що толкова вселенски събори я припознава и що на султански кодекс е подписана, откакъ я припознава, тал що ни я гвация гърци со лукавина на 1767 г.“ Значи точно слѣдъ 100 години отъ унищожението на архиепископията охридчани искатъ нейното възобновяване. За да откъснати и сплаши гражданитѣ, Мелети наклеветилъ 12 търговци и ги прѣдставилъ на властѣта като бунтовници. Ала напразно, борбата била почната открито. За народната маса трѣбало лостъ желѣвенъ и тъмно такъвъ се явива на сцената на 1866 год. Г. Пърличевъ, който призовавалъ всички къмъ съгласие, любовь и единодушие, той билъ само душа и енергия. Безъ него още дълго врѣме щѣлъ да се протака въпроситѣ. Той билъ роденъ тъмно за епохата, на която принесе най-голѣма полза. Всѣки празникъ държалъ проповѣди и убѣждавалъ гражданитѣ, да въведатъ български езикъ въ училищата. Въ околността имало само едно българско училище, субсидирано отъ руския консулъ въ Битола, но и въ него учителитѣ се прѣслѣждали отъ властѣта. Единъ дописникъ пише³⁾: „Всичка Македония, а най-по-йке нашиовъ Охридъ е за жалейне, защо колко е чистъ отъ гърци и отъ власи, толко пойке е слепъ, и вместо да го пузиме да успеваатъ, той заспаваатъ, за това азъ. жалба голѣма имавемъ, сърдцето не ми търпихъ да не докажемъ слепотията.“ Сжщиятъ дописникъ бичува градоманията и слѣпотията на виднитѣ гъркомани, които се присми-

¹⁾ В. Македония, 1867 г. бр. 33.

²⁾ В. Македония, 1867 г. бр. . .

³⁾ в. Врѣме, год. II 1867 г. бр. 21.

вали и срамували отъ своя материнъ езикъ, когато слушали да се пѣе въ църквитѣ по славянски. Въ едно слово „Чувай си себе си“¹⁾ Пърличевъ сажо хули градоманията и заблуденостѣта на гражданитѣ, че пращали дѣцата въ гърцитѣ училища.

Понеже отъ подаденитѣ жалби до патриаршията нѣмаво никакви резултати, охридскитѣ кожухари въ Цариградъ, като се явили прѣдъ патриарха, демонстративно му съобщили отъ името на охридскитѣ граждани, че тѣ вече не принадлежатъ къмъ великата църква. Слѣдъ това трѣбало на самото мѣсто да се откажатъ формално отъ патриаршията. Но това е било трудно да се приложи на практика. Благодарение на рѣшитѣ, които се държали всѣка недѣля, и на славянското пѣние, което било въведено въ църквитѣ, народтъ било подготвенъ за този рѣшителенъ моментъ. Най-сетнѣ на 27. май 1867. год. свещеницитѣ, слѣдъ като дълго врѣме се колѣбали, възвърнали отъ църквитѣ името на Мелетия и възѣсто него споменали „българското свещено началство“. Така борбата стигнала до най-голѣмия разгаръ. Единъ дописникъ съобщава, че властѣта помагала на владиката. Слѣдъ това била основана българска община, и отъ този день членоветѣ на общината взели въ рацѣтъ си училищнитѣ и църковни работи. Послѣ било открито читалище за въстници и списания, дѣто се четли и сказки. Изобщо кипѣлъ трескавъ, интензивенъ животъ. Омразата противъ гъркоманитѣ била всеобща. Всички се въодушевявали отъ желанието да се откажатъ отъ гърцкото духовенство и да прѣмахнатъ гърция езикъ. Мъже, жени, дѣца, съ ентузиазмъ пѣвали пѣсенята на Пърличева:

До кога, брати мичи българи,²⁾
До кога гърцитѣ ще ни тъчатъ,
Чрѣвъ своето фенерско духовенство,
Мило то наше отечество.

Хайде да ги пропѣнемъ отъ насъ,
Отъ всички български правое!
Да озвонимъ всички съ голѣмъ гласъ:
Вѣгайте, гърци, не ве сакаме! . . .

Защо сте причина стапали,
Та прѣди стотина години
Народната ни патриршия,
Съ измама ни я усвоихте!

¹⁾ в. Врѣме, год. II 1866 г. бр. 1, 2, 3.

²⁾ Мсб. XIII, По възраждането.

Гдѣ сѣ нашитѣ стари списания?
Гдѣ сѣ нашитѣ стари списатели?
Всичко, всичко на прахъ е станало,
Отъ гръцката фенерска злоба.
Тѣ со своитѣ дъжди, клевети,
Измориха и много българи;
И сегашнитѣ ни свети отци
Прагича ги во заточение.

Страшна омраза бѣдѣла тази пѣсень особно съ втория си куплетъ. Отъ художествено гледище не заслужава внимание. Самъ Пърличевъ не споменава нищо за нея. Народътъ тогава не разбираше отъ художество, но въ тази пѣсень видѣше явно отразена своята омраза къмъ гръцитѣ. Тя е била позивъ за борба. Та му е откривала славното му минало и нови стремления за бъдеще. Поради туй тя напълно е отговаряла по вкусъ и настроение на времето си и изиграла важна роль. Въ тази и друга една пѣсень виждаме, колко силно е било вече националното чувство и колко високо се издигнала народната гордостъ. Следъ това прѣдстоляло на гражданитѣ да изхвърлятъ гръцкия езикъ изъ училищата и да въведатъ българския, но нѣмало български учители. За тази цѣль съ сръдства отъ касата изпратили Пърличева и Узунова въ Цариградъ, да се специализуватъ по българския езикъ. Тамъ Пърличевъ училъ безплатно български у Ивана Найденовъ. Тогава именно се запозналъ съ Славейкова и другитѣ видни дѣйци по черковния въпросъ. Следъ 6 мѣсеци става учителъ по български езикъ въ основното училище. По такъвъ начинъ българскиятъ езикъ явно билъ въведенъ въ града. Това е била най-смѣлата крачка, която е подрила основитѣ на гърцизма. Всички тия поражения на своята политика Мелети не е могълъ да понесе и горѣлъ отъ желание да си отмъсти. Недоволенъ отъ всички клевети и обиски, що е вършелъ по черкви, училища и частни къщи, най-сетнѣ искалъ да си отмъсти на най-главния виновникъ и рѣшилъ да прѣмахне самия водителъ на движението — Пърличева, за да прѣдотврати грозещата го опасностъ. За тази цѣль обявилъ Пърличева като опасенъ бунтовникъ, и на 27. ноември 1868. г. рано сутринъ полицята направила обисекъ въ къщата му и задигнала всички книги и ръкописи, между които гъркоманитѣ подхвърлили много компрометирующия книжка, а самия Пърличевъ, брата му и сестринитѣ му внучета арестували. Единъ дописникъ по това време пише: „четири години

наредъ охридското училище¹⁾ имаше за учителъ единъ охриднинъ, г. Гр. Пърличевъ, чловѣкъ даровитъ и много опитенъ въ старата гръцка литература, до толко, што една отъ неговитѣ поеми спечели награда и пр. Нашитъ учителъ противъ своето естество, кротко и неприятелско на безпокойствията, претегли повече отъ сѣби другъ отъ гѣтва на нашитѣ господари: причината на това е, че понеже се е училъ въ Атина, то по признателностъ той трѣбало да употреби способноститѣ си въ послѣдичаването на отечеството му. Това той не е направилъ...“²⁾ Послѣ обяснява причинитѣ, зашто билъ арестуванъ Пърличевъ: послѣднитъ въ Бузурецъ ималъ 16-годишенъ сродникъ който въ нѣкое писмо до нѣкого заглавалъ за бунтовническитѣ движения въ България и въ сѣщото писмо пращалъ поздравъ и на Пърличева. Това фатално писмо попаднало въ рѣцѣтъ на гъркоманитѣ и послужило за улика противъ Пърличева. Каймаканинътъ, като се колѣбаелъ, дали да го арестува, поискалъ отъ владиката писмено задължение, че въ противенъ случай ще прѣгърпни отговорноститѣ по закона за клеветничитѣ. Д. Македонски пише:²⁾ „Григори Пърличевъ, който съ своитѣ силни проповѣди и съ голѣмъ рискъ на положението си и на живота си въдъхваше патриотизъмъ и народно съзнание на съгражданитѣ си, знаеше, че пръвъ ще пострада отъ съзнаването на охридчани, че сѣ българи, а не гърци: но при всичко това той бѣше лудъ българинъ и главното му намѣрение бѣше да затвори гръцкитѣ училища въ отечеството си, на които той бѣше директоръ, и да ги замѣни съ български. Той сподучи . . . азъ видѣхъ Пърличева и . . . обовани въ желѣза, когато ги прѣварваха прѣвъ Струга за Дебъръ; самитѣ малцина останали гъркомани не одобривахъ това заточение и явно обвинявахъ за него владиката. Това бѣше послѣдния гнусенъ подвигъ на Мелетия.“

Уласъ обхванало Пърличева, като видѣлъ въ къщата си гъркоманитѣ, които при обиска подхвърлили компрометируещи писма и книжа. На прощаване съ плащещата си майка казаль: „чисто небо отъ свѣткявци не се бои.“ Но по-голѣмъ ужасъ го овладѣлъ, като видѣлъ въ тъмницата сестринитѣ си внучета, които се старалъ да ободри. Цѣлъ градъ останалъ като гърмнатъ отъ това събитие. Веднага въ тъмницата го посѣ-

¹⁾ В. Право, 1869 г. бр. 1.

²⁾ В. Сблгасие, год. 1 бр. 3.

тил един приятел — Н. Филев, който му донесъл храна за 100 души и му съобщил, че мало и голямо ходило да се моли въ храма Св. Климентъ за тяхното спасение. На следния ден, като му съобщили да се готви за път, изкарали го прѣдъ каймамина и първенцигѣ гъркомани, прѣдъ които протестираше за несправедливото арестуване. Обаче тѣ открито му казаха, че не трѣбало да се бърка въ народнитѣ работи и да въвежда български езикъ въ училищата, а каймаканигѣтъ направо му прѣдложили; „остави българския езикъ и сега те освобождавамъ.“ „По добръ смъртъ!“ рѣшително отговорилъ Пърличевъ. Брата му и единия вникъ освободили, а него и по-голямия вникъ по заповѣдъ на мюесарифина откарали въ Дебъръ. Майка му, макаръ и смъртно блѣда, го насърчавала и заклевала: „бъди ми юнакъ, ако ли не, азъ ще умра отъ скръбъ... Аво ми се уплатишъ, харамъ да ти е млекото ми.“ Тѣзи думи на полумрътвата майка възхитили сина, който още веднажъ видѣлъ своята героиня на „Αρχιτολης“ която не пада духомъ и прѣдъ най-голямитѣ нещастия въ живота, а себе си като героиня „Кузманъ капшанъ“ защитникъ и борецъ за своя народъ.

Цѣлъ градъ дълбоко наскърбенъ, изгѣтълъ да го възраща. Неговата съдба била обща. Той билъ изкупителната жертва на борбата. Мелети, за да сплани народната партия, заповѣдалъ да прѣварятъ възрастнитѣ като разбойници прѣзъ цѣлия градъ. Старци, мъже, жени, дѣца съ съзъи го изпращали и му пълнѣли джебевѣтѣ и дисагитѣ съ пари и храна, даже най-бѣднитѣ. Но „О срамъ! богатитѣ, оныя богатяши, които почитахме за стѣлове на своѣтъ партижъ, нито се явихъ,“ бълѣжи съ скръбъ Пърличевъ¹⁾ (Авт. 36), а на друго мѣсто: „отечеството всекога чрезмѣрно наказва и чрезмѣрно обича“ (Авт. 35). „Трогательно е било“²⁾ изпращането на Пърличева, по-трогательно даже отъ онова на Д. Миладинова. Тогава народътъ още се намираше въ зората на пробуждането, а сега съвсѣмъ бѣше се събудилъ; тогава още слабо било въ него националното чувство, а сега той знаеше, че е българинъ и че за това именно го прѣследватъ. Закарването на Пърличева въ Дебъръ по такъвъ начинъ имъ нанесло рана и тѣ почувствували болка чакъ въ душата си.³⁾ Пърличевъ съ свойствен-

ната си рѣшителност се свикналъ отъ рано да прѣзира смъртъта, и се помирява съ участята си, понеже нему се паднала честта да изпита участята на своя любимъ учителъ Д. Миладиновъ. Съ това той остава бѣренъ на дадената клетва въ Атина „да гине или отъми за Миладиновцигѣ и тѣхния завѣтъ“.

Пърличевъ трѣбало да пътува срѣдъ виявци и бури. Зимата била страшна. Но за щастие единъ турски жандаринъ му се явилъ като сажиски благодѣтел, безъ чийто помощъ не би могълъ да понесе всички трудности и лишения по пътя и затворитѣ. Прѣзъ 1863 г. той жандаринъ билъ турски учителъ и често идвалъ при Пърличева да се учи на сѣтане, отъ когото останалъ много доволенъ и сѣга намѣрилъ моментъ да се отплати, и взѣмъ неговото наследство съ своята простодушие още повече се приврзвалъ. Той за Пърличева се явява неопѣнимъ защитникъ, който постоянно го и ободрявалъ. Отъ него Пърличевъ узнава, че билъ наклеветенъ като бунтовникъ и че въ къщата му търсили да намѣрятъ вмѣсто книги — пушки и патрони. Послѣ го помолилъ да се грижи за книгитѣ му и, като се страхувалъ отъ разбойническигѣ инстинкти на жандармитѣ, повѣрилъ му и паритѣ си. А той, доволенъ отъ довѣрието, което му се указва, съ удовольствие приелъ прѣдложенито. Щомъ пристигнали въ Дебъръ, Пърличева хвърлили въ кауша на жандармитѣ. Отъ тука почнали ужаснитѣ му страдания, потресаещи сцени, които описалъ въ своята автобиография. „Боже мой! пише той, (Авт. 41.) какво ще бѣде съ мене? Прѣдразположенъ на нервически болести, опасно раздражителенъ, въ притворство и ласкателство неспособенъ, навикналъ да говоря прямо, рѣзко, непривѣтливо, какъ ще се братамъ съ тѣзи звѣроподобни същества?“ Сутринта прѣвъ го посѣтилъ Хр. Чудо, охридски кожухаръ, който го ободрилъ и му донесълъ храна. Сажия денъ пристига и неговитъ неразрѣшенъ другаръ Якъ Сапунджиевъ съ намѣрение, да го освободи или да гине заедно съ него.

Понеже турцитѣ тогава имали рамазанъ, Сапунджиевъ и Чудо цѣли ноци ходили по беговетѣ да просятъ милость съ молби, подкупи и подарѣци. На дебърския митрополитъ Антима общали Св. Климентовата митра и му подарили скъжъ кожухъ и 30 лири. Лиритѣ ги приелъ само, за да ги подари, дѣто трѣба, за спасението на „славния охридски поетъ“. Антимъ уважавалъ Пърличева, задѣто въ „Ὁ Αρχιτολης“ похвалялъ

¹⁾ Въ автобиографията си той всецело това подробно вписва.

²⁾ Моб. кн. XII., По възраждането.

албанските добродетели и защото горещо желаеш да стане охридски митрополитъ. Но Пърличев скоро се разболѣлъ, по пята посетъ му замръзналъ и отекълъ. Болкитѣ били ужасни. Стенанията му дотегнали на жандармитѣ, които като се страхували отъ вѣрдуващата зараза (тифусъ), извадили го отъ тамъ и го хвърлили въ тъмницата на катилитѣ. „Вонята бѣше неспособна; погледѣти на новитѣ ми другари — звѣрски — грозенъ. Стаята бѣше доста тѣсна и, о проклетая дивостъ! съ каменье послана. Мангалитѣ съ недогоорѣли вгледѣща съзрачаваха днитѣ на затворницитѣ, които се надирѣвараха, кой отъ кого повече да се доближи до мангала“, пише той. (Авт. 43). Ала нещастията почнаха да идватъ едно слѣдъ друго. Вну-чето му се разболѣло отъ тифусъ, ходатайствата на Сапунджиева били безрезультатни, даже и него самия затворили, а най-послѣ една сутринъ видѣлъ въ затвора и брата си, докаранъ отъ Охридъ. Положението се усложнило, като че изхождѣ нѣмало. Отдѣленъ отъ внука си и брата си срѣдъ „звѣроподобни същества“, отчаяние овладѣло душата на Пърличева. Въ тая душевна изнемога, види се, е изпитилъ просба до дипломатическитѣ прѣдставители въ Битола¹⁾ за помощъ. „Прѣзъ мѣсець декемврий азъ получихъ въ Струга, пише Д. Македонски¹⁾ отъ Пърличева изъ дебърскитѣ тъмници едно прошение, писано на френски и озаглавено: Aux ambassadeurs. Въ него се казаше, че молителецъ не скърби, че ще загине въ тъмницитѣ, защото дълото, за което той страда, е свето, и за него и други сж умрѣли, но мячно му е, защото малко е работилъ за своя народъ, нищо не е направилъ за него, когато въ врѣмето на заблуддението си е обогатилъ гръцката книжнина съ една поема, прѣгледана отъ нарочна комисия на Атинския университетъ, одобрена отъ нея и възнаградена съ 1500 драхми. „Азъ съмъ вѣнчанъ въ Атина поетъ“, казаше Пърличевъ въ прощението си, и като невиненъ въ нищо малѣше посланицитѣ да се застъпятъ за освобождението му прѣдъ правителството на султана, за да може да работи и за своя български народъ. Пърличевъ и въ прощението си поетъ: „Дали е имала нѣкакви резултати тая просба, не е извѣстно. За нея нищо не споменува въ автобиографитѣ си. Изкаранъ билъ нѣколко пѣти прѣдъ сѣда. На седмия разнитъ пашата

го обвинявалъ, че е бунтувалъ народа, като е проповѣдвалъ да не се плаща пари на владциитѣ, и като доказателство на това изкаралъ едно негово слово. Пърличевъ прѣдъ сѣда се държалъ смѣло, да даже прѣдизвикателно, като се придържалъ о думитѣ на Омира: „дързновенъ мжжъ въ все е по-добъръ“. Въ отговоръ на обвинението на пашата казалъ: „това съмъ казалъ; това казвамъ и това ще казвамъ“. Единъ паша го защитилъ съ думитѣ: „грѣшилъ е какъ човѣкъ, но противъ владиката, а не противъ девлета“. Насърченъ отъ това, Пърличевъ съ доста рѣзкъ тозъ продължилъ: „четри души гнемъ тука; ако погнемъ азъ и внукъ ми, да ти е прѣдъ Бога простено; но ако погнемъ братъ ми и Сапунджиевъ, чедата имъ прѣдъ Аллаха ще викатъ противъ Васъ. Ако сме виновати, погубѣте ни днесъ; ако ли не, въ окскеривате рамазана“, (Авт. 47). Тия думи стреснали пашата, който поблѣднѣлъ. Тая си смѣлостъ Пърличевъ обяснява съ думитѣ: „Стоехъ му надъ главата не какъ осмѣденъ, а какъ судия: мразехъ живота; и да не помисли пѣкой си, че само тогава, т. е. заради злостастия си го намразихъ: ни въ дѣтството си, ни въ юношеството си, ни въ зрѣлостъта си, ни въ старостъта си не осѣднѣвалъ съмъ живота. Ще поѣвѣратъ туй поне злочастницитѣ, ако не всички. Постоянно звучило въ ушитѣ ми изрѣчението: ἐλευθερος ὁ θανάτου καταφρονῶν“. Безсмѣнно, песимистичниятъ възгледъ за живота Пърличевъ е запазилъ до края на живота. Този му възгледъ билъ подхранванъ отъ условията и песимистичния духъ на античната литература. Той е вѣрвалъ, както старитѣ гърци, че въ живота има повече нещастия, отколкото щастливи минути, но при все това най-висшия смисълъ на съществуването си е намѣрилъ, като е ратувалъ за благого на своитѣ сънародници.

Слѣдъ разпититѣ билъ мѣстенъ по разни тъмници, дѣто се разболѣлъ отъ тифусъ. Безъ да знае, колко врѣме е билъ въ безсъзнание, като се опомнилъ, видѣлъ, че се намира пакъ въ тъмницата на катилитѣ. Тукъ му съобщили, че брата му освободили, понеже и той се разболѣлъ. Прибралъ го Чудо, но и той заедно съ казфата се заразилъ отъ същата болестъ. Изнуренъ свършено тѣломъ и духомъ, тия нещастия той ги слушалъ равнодушно като въ сънъ. Съ истоцени физически и умствени сили, не е могълъ да се движи отъ силната тифозна треска. Всички тия нещастия силната му натура не би могла да

¹⁾ Чръвъ Македонски, учителъ въ Струга, вж. в. Съгласие, год. I, бр. 10, „Изъ дневника на единъ български учителъ“.

понесе, днитѣ му били прочетени, ако въ Охридъ не бѣха дѣйствивали за неговото освобождение. Слѣдъ откарването му въ Дебъръ „млъкнало“) тогава всичко живо, въ трауръ се облякъль дѣлия градъ и нѣмало лѣсенъ, нѣмало свиря отъ нѣдѣдъ да се чуе“. Мелети искалъ съ това да нанесе силенъ ударъ на народната партия. Обаче уплашили се само богатитѣ, които се считали за стълпове на партията. Мнозина малодушни, които не го признавали, отново починали да ходятъ на църква и да му дѣлуватъ рака. Това още повече ожесточило народа. Слѣдъ заточението на Пърличева общинаритѣ се заели енергично за освобождението му. Слѣдъ заминаването на Сапунджиева общинаритѣ направили едно заявление отъ името на дѣлия градъ и го подали на единъ влиятеленъ паша. Пашата се смилал на молбата имъ и обѣщаль да освободи „невинния даскалъ“. „Оше нѣколко дена, пише Пърличевъ, и азъ бѣхъ свършилъ поприцето си“, ако на врѣме не бѣ дошло освобождението му. Сутринъ прѣди колада му съобщили да се радва, понеже 7 старци, посрѣдъ бури и вивиди му носѣли спасение. На бѣдни вечеръ двама негови съграждани заедно съ владиката Антима изкарали го изъ тъмницата за мишцитѣ, понеже не е могълъ самъ да се дигне на крака, и го настанили въ една стая на митрополитя, дѣто прѣстолялъ 20 дена. Пърличевъ нарича Антима мнимъ освободителъ, защото съдѣйствувалъ за неговото освобождение не поради невинността му, а понеже му обѣщали охридската епархия и понеже възхвалялъ албанцитѣ въ поемата си. Напразно го подозира въ коварство, като се страхувалъ да го не отрови, когато се хранилъ на трапезата му. Антимъ, макаръ и да е билъ по убѣждение гъркоманинъ, още като протосингелъ въ Охридъ, все пакъ като любителъ на поезията питалъ известно уважение къмъ „славния охридски поетъ“. Съ подаренитѣ 30 лири Антимъ устроилъ блѣскавъ паръ, на който пованилъ всички влиятелни дебърски аги, бегове и пр. Тогава имъ описалъ житието на Пърличева.

Слѣдъ освобождението на Пърличева му върнали и книгитѣ, между които били подхвърлени такива книги, които би могли да компрометиратъ дѣлата епархия. На 16 януарий 1869 г. заедно съ старцитѣ се е върналъ радостно и весело

1) Министерски сборникъ, кн. XIII По възраждането.

въ Охридъ. Но едва можалъ да си отпочине, на 20 сщци мѣсець по заповѣдь отъ Дебъръ билъ отново върнатъ заедно съ сестра си. Цѣли три мѣсеци е живѣлъ въ митрополитя на Антима. (Цѣльта¹⁾ е била да се отстрани Пърличевъ, за да не въведе български езикъ въ училищата“. Къмъ срѣдата на априлий се е върналъ въ Охридъ. Прѣзъ неговото изгнание въ града била въведена грозна реакция. Всичко градено отъ него — рухнало: български езикъ билъ изхвърленъ изъ училищата, читалището заустѣло, никой не смѣлъ да рискува съ положението си, — по това е билъ само врѣмененъ застой. Скоро народътъ отново се вастрѣчилъ и борцитѣ добили нова смѣлость. „Изхвърлихме еллинскій языкъ, пише Пърличевъ, когато бѣхъ пакъ върнали въ врѣмето на мѣситѣ ни; въведохме българскій; се появи ново мнѣние, ново стремление, новъ животъ; жнехме онова, что бѣше отдавна сѣяно; за кратко врѣме отъ гонителитѣ ни ни единъ не остана живъ: вситѣ починахъ почти сщцеврѣсно . . . Правдата възтържествува: побѣдата бѣше свършена“ (Двт. 53). Но това се е постигнало слѣдъ дълги борби. Отъ тука се вижда, съ каквъ жаръ за работа се е заелъ Пърличевъ слѣдъ освобождението си. Народната партия се е почувствувала още по-силна, а гърцизмътъ губѣлъ почва. Това се вижда отъ една дописка²⁾ отъ онова врѣме, дѣто твърдъ духовито се иронизира състоянието на еллинизма: „Еллинизмътъ днесъ въ Македонія беретъ душа. Той е на послѣдния частъ на издѣхванието си. Всичкиѣ доктори на пан-еллинизма паднали въ отчаяние за внезапната и нечакана му смъртъ и направещимъ свѣтъ рѣшили да направятъ операция. Като му поисквали да хапне послѣдния хапъ, той скокналъ подуднѣвъ отъ постелата си и като се разшрѣколосалъ направилъ сичкиѣ лудости, което показватъ скончането му“. Дѣйствително, виждайки своя край на духовно владичество, гърцитѣ били рѣшени на всички крайни мѣрки и на всички лудости.

Слѣдъ всички страдания най-сетнѣ Пърличевъ рѣшилъ да се ожени. „Слѣдъ побѣдѣтъ, пише Пърличевъ, незабавно се приготвихме за свадбѣ . . . Ако и да знаехъ, че Исусъ Христъ и изрично и съ собственний си примѣръ прѣпорѣчъвъ безбрачieto; ако и да знаехъ, че св. Апостолъ Павелъ казва:

1) Министерски сборникъ, кн. XIII По възраждането.

2) В. „Право“, год. IV, 1869, бр. 45.

„добро е бракът, но по-добро е безбрачието“; ако и да знаех, че който иска да си посвети на отечеството, трябва да е безбрачен: но на пук обаче на мъчителит' си се ожених“ (Авт.).

Тогва борбата против владината е била въ своя разгар. Тая борба му е навъла мотива на бѣлжитата му пѣсень¹⁾ за падането на охридската патриаршия. Тая пѣсень първи път била изпѣта шест мѣсеца слѣдъ свадбата му отъ работницит' на лозето му. „Сълзи потекоха изъ очит' на гостит', пише Пърличев (Авт. 84), не толко отъ стойността на стиховет', колкото отъ страстиѣ, съ която я изпѣхъ. Тая пѣснь ни помогна въ изворенетиѣ на гърцизма многоповече отъ всичкит' ни прѣжњи подвиза“ (Авт. 54):

Хиляда и седмь стотинь шестдесетъ и второ лѣто)
В Охрида отъ Цариграда дошълъ Салаоръ.
Се прѣдстави прѣдъ Арсениѣ наша Патриа честнаго
И му рекълъ слово, горко слово жалостно:
„Царска воля е да търнешъ денеска за в Цариграда,
На тебе отъ върли гърци голѣмъ поплакъ е“.
Събразъ Патрикъ свое стадо в' първехъ Святии—Климентовъ,
Влагословъ му далъ послѣднъ, рѣдѣ заплетилъ.
Дълго врѣме хлѣналъ старецъ во млъчанье всенародно
И по бѣлж брадѣ ронилъ сълзи горещи.
„Слушайте ме, мила чадо, азъ ке ида въ Цариграда:
На мене отъ върли гърци голѣмъ поплакъ е.
Гръцкый Патрикъ ке ни строчи славнхъ Охридскъ столица
И мене до смъртъ ке държи в' заточеніе.
Ке прати владци гърци, зимехъ светци, сердцемъ възли.
Ке ни далятъ, ке въ стрижактъ, ке млъжатъ до кръвъ.
Мею народа ке събъгъ несъгласне и раздоры,
Да се мрази синъ со татка и со брата братъ.
И ке выкнете до Бога и крыло не ке наидете,
Смирени ке наведете глѣзъ до земи.
Ке ми бѣдете сираци; така било написано:
Елате ми да въ гушакъ за послѣднъ пътъ.
Черна тѣла поразила старо, младо, мѣжи, женъ,
Вси со рѣдѣ заплетени сълзи проливатъ.
Той ги гушка, тие тѣжни му цѣлуватъ деснъ рѣжъ,
И отъ рѣжъ какъ отъ изворъ сълзи се лѣжатъ.
Вяхналъ Патрикъ бърза коня и неволно увлѣтъ се.
Тогъ грѣмкый плъчъ варденѣ небо процѣпилъ.
Умилъ се честный Патрикъ, свалилъ шапѣжъ наванезъ,

¹⁾ Най-първѣдъ е печатана въ Читалище, год. II, кн. 17, а сетѣ въ автобиографіята.

Погледвалъ на сино небо люто процѣпналъ:

„Охъ! послушай милый Боже! хайрѣ никога да нѣмжѣ
Станче бей и Вуаръ Лигдо, Нейко челеби“.
Милостивый Богъ послушалъ патричка горещъ клетвъ;
Славъ нѣхидъ, сѣме нѣхно погубилъ со шумѣ:
И сега во куви нѣхны тѣе пѣжѣ памѣчнхъ
И на пусты стрехъ нѣхны хукатъ хутове.

Тя е изиграва важна роль на врѣмето си. „Тая пѣсень¹⁾ е направила прѣврѣтъ въ главит' на забуденит' българи, които се гърчещи, и спомогнала за енергичното водене на борбата съ грѣдкото духовство. Десетъ дена, слѣдъ като станала достояние на охридскит' граждани — дала резултати — и най-малодушнит' станали разпалени патрихоти. Самъ Пърличевъ казвалъ, че пѣсеньта направила толкъ, колкото той не би направилъ прѣзъ цѣлѣи животъ.“ Дѣйствително тази пѣсень е водувешвала гражданинѣ до толкова, щото тѣ изхвърлили грѣцки езикъ изъ всички църкви и училища. Пѣйки²⁾ тази пѣсень ученицит' на 1868 г. 15. септември на сила прѣвзели главното грѣцко училище и изхлѣдихъ грѣцкит' учители. Сѣко тѣй прѣвзели всички църкви — за гъркоманит' не оставили нито една. Това показва ясно надмошцето, което българи тѣ взели надъ гъркоманит'.

Неуморимиятъ Пърличевъ, като виждалъ, че борбата противъ гърцизма се губѣла съ успѣхъ, замислилъ да се залови за нова дѣйность. Настанали сравнително по-благоприятни врѣмена за культурна работа, за това подновява своята книжовна дѣйность, прѣустановена въ Атина, но вече на българска почва, да просвѣщава свои народъ. Заловилъ се да прѣвсѣжда на български грѣцкит' класици. Поканенъ отъ редакцията на цариградското Читалище да прѣведе „Іліадѣжъ“, далъ ѣ единъ свободенъ и скрътенъ прѣводъ. Въ писмото си до „Читалище“ той се капи да прѣведе „ако насърченіето е значително, съ Божіежъ помощъ не токмо Іліадѣ, но и Одисежъ и вси други Омирическы стихове и по-изящнитъ на другитъ еллинскы поети.“ Далъ е извършилъ на дѣло това Пърличевъ, е неизвѣстно. Отъ ръкописит' му се знае само³⁾, че се опитвалъ да

¹⁾ Свѣтлана, год. 3, стр. 121, Гр. Пърличевъ отъ Ю. Ивановъ.

²⁾ Мсб. кн. XIII. По възраждането.

³⁾ Въ ония, които се намиратъ у г. Диамандиевъ, има единъ прѣводъ на „Освоб. Иерусалимъ“ и „Свѣхорнитъ“ на Ариосто.

пръвезда и италианскитъ поети, съ които се запознаят въ-
ротно още въ Атина. Пръводътъ му билъ приетъ съ възхищение
отъ Читалище, дѣто сѣ помистени първитъ двѣ пѣсни отъ
Илиадата. Но острата критика на Неша Бончевъ направила
прѣвода му пухъ и прахъ. Дълбоко обиденнитъ прѣводачъ,
свикналъ да слуша само похвали, въ порива на гнѣвъ и от-
чаяние хвърлилъ въ огъня дѣлия си прѣводъ и се зарекълъ
да не пише вече. Ала по-сетнѣ пакъ се залавя за перото и
убѣденъ, че не знае български езикъ, пръвезда Илиадата на
черковно-славянски езикъ. Този прѣводъ, разбира се, е билъ
по-лошъ отъ първия.

Успоредно съ литературната работа Пърличевъ рѣково-
дилъ борбата и въ обществената арена. До 1870 г. охридчани¹⁾
водили самостоятелна и независима борба за възобновяване на
старата архиепископия, обаче отъ тая дата слѣдъ издаването на
фермана тѣ се присъединили чрезъ свой прѣдставителъ въ
Цариградъ къмъ общата борба за извоюване на българска на-
родна църква. На 8 мартъ 1870. год. тържествено прѣдъ
множество народъ билъ прочетенъ ферманатъ въ манастира
Св. Климентъ. Пърличевъ държалъ твърдѣ прочувствено слово²⁾,
за което самъ пише слѣдното³⁾: „Понеже никога не съмъ сполу-
чилъ да извадя изъ очи на многочисленъ народъ толкова сълзи,
колкото чрезъ слѣдующето слово, пращамъ ви го да го обна-
родвате... Словоето се рече вчера, като се събра весь градъ въ
църква, прочете се фермана, а словоето се прочете на дворъ
прѣдъ весь народъ, облеченъ съ най-лѣпнитъ дрехи, като про-
ливаше горещи сълзи и пазеше дълбоко мълчание. Гласътъ на
оратора, колко и да бѣше силенъ, не достигаше ясенъ до ушитъ
на вситѣ слушатели. Только многочисленъ бѣше народъ. А на
поющитѣ ученици гласътъ оглушаваше челоуѣва и вся нощъ
би осѣтление въ градъ съ мѣстоположение, каквото охридското.“
Но борбата съ Мелетия още не била свършена. Той намислилъ
да се наложи съ най-брутални срѣдства. Виждайки, че клевет-
итѣ не помагатъ, и отъ ядъ, дѣто не му се удало да затрие
Пърличева, както братя Милadiniни, възвѣлъ въ прѣговори⁴⁾
на два пати съ вѣкон известни тогава разбойници, веднажъ,
да убиятъ Пърличева и другитѣ първенци, а втория пѣтъ даже

¹⁾ Мсб. кн. XIII. По възраж.

²⁾ В. Право, 1870 г. бр. 6. (цитатъ отъ Мсб. кн. XIII. По възраждането и пр.

³⁾ Мсб. кн. XIII. По възраж.

да разори и унищожи¹⁾ дѣлия градъ, ако гражданитѣ въ единъ
краткъ срокъ не го признаели за владина. Обаче властѣа взела
сериозни мѣрки и всичко било осуетено. Понеже и слѣдъ това
клеветитѣ и прѣдательствата на гъркоманитѣ и Мелетия не
прѣстанали, омрачата къмъ тѣхъ достигнала до такава степенъ,
щото народната партия, която вече имала пѣрвенство, рѣшила
да прѣкъсне всѣкакво вземане-даване съ тѣхъ и обявила имъ
пълненъ бойкотъ. Това било санкционирано съ публично про-
клатие, произнесено тържествено въ църква противъ прѣда-
телитѣ и измѣнитѣ на народа. Съ тази мѣрка искали да
сипнатъ гъркоманитѣ материялно и морално, въ което отчасти
успѣли. Всѣки бѣгалъ отъ тѣхъ като отъ чума, властѣа била
бесилна да имъ помогне. Ако това се продължавало по-дълго,
всички дѣлия да се откажатъ отъ Мелетия, обаче клетвата била
нарушена пакъ отъ българитѣ. Мелети прѣзъ 1872 г. отново
наклеветилъ българитѣ, че сѣ бунтовници и че по черквитѣ
се спомснужало името на руски царъ, отъ което пострадали
мнозина. Всичко това вършелъ, защото нѣмало, дѣ да се черкува
съ своитѣ 17 гъркомански сѣмейства. Поради туй отъ патри-
аршията било прѣдписано на властѣа да се даде една черква
на гъркоманитѣ. Понеже фанатизираниитѣ народъ²⁾ не се съ-
гласявалъ доброволно на това, властѣа рѣшила съ насилие
да отнеме черква. За това на 22 мартъ 1874 год. войска
съ пристѣпъ прѣвезла мѣнастира Св. Климентъ заедно съ
училицата

Понеже още слѣдъ отказването на охридчани отъ патри-
аршията града имъ починали да кръстосватъ различни пропа-
гандни, които, възползувани отъ безначалието, гледали да при-
вѣкватъ българския елементъ, като обѣщавали пълна свобода,
Пърличевъ, прѣдвиджайки опасността, написалъ възвание къмъ
българския народъ³⁾: да погледнатъ съ четири очи къмъ не-
щастна Македония. Но тогава пропагандитѣ нѣмали успѣхъ
благодарение на твърдостѣа на народа и на повишеното
национално чувство. Много материялни и духовни жертви сѣ

¹⁾ В. Турция 1871 г. бр. 4.

²⁾ Мсб. кн. XIII. По възраж.

³⁾ В. Право, 1873 г., бр. 40: „Еднажъ за всѣгоа братя, ние Пърличевъ
послушайте гласа ни, Македония се намира въ опасностъ отъ пропагандитѣ. Кръ-
стосватъ я католици, консули, директори отъ Гърция, кръстосватъ я сръбски
учители; кръстосватъ Македония и протестанти. Всички подаряватъ и обѣща-
ватъ безплатни учители, учителя, пари, книги, даже и училища.“

били вложени въ борбата. Мнозина граждани свършено били разорени економически. На единъ изпитъ, когато за пръвъ път дѣтата били изпитвани на български езикъ, стари хора плакали отъ радостъ, като ги слушали. Заблуждавани прѣди, тѣ не знаели, че освѣтъ гръцко писмо съществува и българско¹⁾. Въ една дописка се казва, че на изпита се събразо толкова народъ, щото зданието цѣло да се събори. Женитѣ дори съ руднитѣ дошли „да слушатъ своя изгубенъ и погавенъ съ враждебностъ отъ 101 год. майчинъ езикъ“²⁾.

Слѣдъ основанието на българската епархия на 1870 г. охридската община ходатайствува да се изпрати митрополитъ и въ Охридъ. Но по чл. 10 отъ фермана охридската епархия влизала въ спорнитѣ епархии и по желанието на $\frac{2}{3}$ отъ населението само можело да се прати епископъ. Тогана всички водители се впуснали да агитиратъ по околноститѣ. Резултатъ биль посече отъ блѣскавъ. Почти цѣлото население отъ околността не признавало патриаршията. Възъ основа на това на 25. мартъ 1874. г. биль издаденъ царски берать за назначението на Натанаила за охридски митрополитъ. Това извѣстие било цѣло тържество за народа. Почнало се трескаво приготвление за блѣскавото посрѣщане на владиката. Ентусиазмъ овладѣлъ цѣлия народъ.³⁾ Слѣдъ дълголѣтни борби и множество жертви той виждалъ реализиранъ своя завѣстенъ идаль. Това велико събитие навѣло Пърличеву слѣдната пѣснь, която пѣли ученицитѣ при посрѣщането на владиката:

Въспияго да славимъ и честитаго цара
И съсъ радостъ да посрѣщнемъ добраго ни пастира.
Како прѣжде Богомъ пратенъ Мойсей за Израилъ,
Така сега Царемъ пратенъ пастиръ нашъ Натанаиль
Овадному народу врата рая отворилъ,
Горки слъзы стогодишни во весели прѣтворилъ.
Сега кости миросави патрика Арсения
Веселитя българскаго ради вскресения
Добрѣ ни си дошълъ отче слава намъ и лѣпота!
Посѣтилъ си народъ скръбенъ, като лежалъ во тъмнотѣ.
Наши дрехи велиденски прѣдъ тебе бѣ постлали;

¹⁾ По свѣдѣнията на покойния М. Г. Скопакоевъ, 81 год. старецъ, свърменикъ и единъ отъ дѣлцитѣ на тѣя слѣдния. Той фактъ потвържда още недвѣжъ становището, че гр. Охридъ прѣди възраждането е биль на пѣтъ да се посрѣчи.

²⁾ Македония, год. II. бр. 20.

³⁾ Подробно въ Мѣс. вѣ. XIII, По възраждането.

Но намъ пастири лѣвовни дрехи не оставили;
Прѣдъ стои твои Владико цѣвѣта бѣ остави;
Но подъ звѣско имъ димане, цѣвѣтя намъ овѣзали.¹⁾

Съ тая пѣснь Пърличевъ е възпѣлъ най-великото събитие на своя родевъ край.

Посрѣщането на Натанаила било тържество за цѣла Македония: дѣто е минало, биль привѣтствуванъ горещо отъ населението. Неговото посрѣщане писателтъ на тая епоха го сравнява съ „славното влизане на спасителя въ Ерусалимъ“, понеже „единъ цѣлъ народъ тържествува въ побѣдата на една 20 годишна постоянна и неуморима борба“. Пърличевъ държалъ прочувствено слово, въ което описалъ народнитѣ тегла подъ фанариотското иго и поздравилъ народа съ освобождението отъ това иго. Този день биль най-честитиятъ въ живота на Пърличевъ. Слѣдъ 10 дена по разпоредбата на Натанаила били върнати отново църквата и училищата, които били уредени добрѣ съ подобранъ персоналъ. Било съставено вѣщо въ родъ на гимназия.

Прѣживѣлъ най-честитиятъ дни на своя народъ — това, за което се е борилъ, Пърличевъ трѣбало да прѣживѣе и понататъшнитѣ събития, които му донесли нови разочарования. Отъ дълголѣтния буренъ животъ станалъ извънредно раздражителенъ и капризенъ, а по характеръ — самостоятелна и деспотична натура, която не могла да търпи никакви противорѣчия. За това свѣдѣтелствува въ споменитѣ си единъ старъ учителъ²⁾. Прѣвъ августъ 1871 год. въ Прилѣвъ биль свиканъ първиятъ съборъ отъ учители и интелегентни българци, за да се въведатъ еднаква програма и еднакви учебници по училищата въ Солунския вилаетъ. Като делегатъ отъ Охридъ пристигналъ Григоръ Пърличевъ. „Посрѣщането на Пърличева стана много тържествено, пише г. Н. Ганчевъ Яничеревъ“³⁾. При всичко, че всички бѣха залесани съ панаира, десетина душъ на коне го посрѣщнаха на вѣколко километра извънъ града, други пѣвъ го поздравиха край града. Пърличевъ, ядосанъ, че прилѣпчани не го посрѣщнали съ по-големъ блѣсъвъ, вмѣсто да слѣзѣ въ опрѣдѣлената му отъ читалището

¹⁾ Мезодията на тая пѣснь е композирана на тогавашния учителъ и пѣвецъ Михаилъ Г. Скопакоевъ. Тая пѣснь и сега още се пѣе по традиция при посрѣщането на новъ български владика.

²⁾ Споменъ отъ което учествовъ въ Прилѣвъ, отъ Невоза Ганчевъ Яничеревъ; а също и въ Мѣс. вѣ. XX.

квартира заедно съ другитѣ охридски първенци слѣзе въ хана. Туа се почака, та слѣдъ като се позамисли и прѣоблече, поведе се да посѣти нѣкой и друга прилѣпва къща. На излизане отъ квартирата му нѣкой му направи забѣлѣжка, че по-добъръ ще е, вмѣсто сламената капела, да ся тури феса, съ което по малко внимание ще обърща на публиката върху си. Таа невинна забѣлѣжка Пърличевъ злѣ я изтълкува. Той се развика, че по-отрано познава прилѣпскитѣ шегобийци, че прилѣпчани се подсмивали на шапката му. При всичкитѣ прѣкалени извинени, той още повече се възпазваше и сърдѣше. Пристигнахме до широката кувеца градина, дѣто на зелената мошава при водомѣстницето ни почерниха съ шекеръ, студена вода и кафе. Подиръ това ни отрушаха съ разни плодове, събрани отъ градината. Прѣзъ това врѣме Пърличевъ бѣ забравилъ шапката и взема участие по единъ общественъ въпросъ. Слѣдъ като се изказа, Ничо Биволчевъ му възрази, че той (Пърличевъ) криво мисли въ нѣкой нѣща по тоя въпросъ и вѣе да му възразява. Пърличевъ, непривикналь, види се, да му се възразява, разтрепсра се отъ лютина и избѣга отъ събрането. На заранята Пърличевъ се приготви за пѣтъ, да си тръгне. Напразно отидоха многото молби на членовѣтъ отъ прилѣпското читалище, напразно си би ангелитѣ Т. Ив. Кусевъ до Червени брѣгове, ва да го прѣдумва да се върне. „Не, никакъ не мога да тръгна! Азъ познавамъ грѣшката, която правя съ бѣгането си, но не мога да тръгна. Ако остана още единъ денъ въ Прилѣпъ, азъ ще полудѣя. Въ гърдитѣ ми силенъ огънь гори, който ще угасне, само слѣдъ като изгубя Прилѣпъ отъ прѣдъ очи.“ Това Пърличевъ поведение произведе смущение помежду останалитѣ учители“. Тия редове достатъчно характеризиратъ Пърличева. Докачливъ отъ най-дребни нѣща, даже мнителенъ и крайно честолюбивъ, не е билъ вече въ състояние да се владѣе. Чувствителенъ къмъ всичко, съмнѣния отъ него почнаха да го измѣчатъ. Теглата за него сѣкашъ не се свършвали. Той билъ роденъ само за борба, на която трѣбало да стои на чело. Гордиятъ му и откровенъ характеръ го караль въ всичко да бѣде независимъ. А това не се харесало на Натанайла, който като духовенъ пастиръ свѣщадаль, че всички трѣба да му бѣждатъ подчинени. Отъ друга страна и Пърличевъ навикналь да дава тонъ въ всичко на врѣмето си, и сега искаль да се чува думата му. Слѣдо-

вателно сблъскването на двата характера било неизбежно и то станало. Пърличевъ трѣба да е посочвалъ явно нѣкои грѣшки на Натанайла, отъ което послѣднитѣ билъ обиденъ. За това Пърличевъ билъ принуденъ да се установи за учителъ въ прѣдграднето. Но и тамъ Натанайлъ не го оставилъ на спокойствие. „До тогава бѣхъ служилъ въ Охридъ 15 години послѣдователно, пише съ скръбъ Пърличевъ (Авт. 56), но още въ прѣвѣтъ години на Натанайловото владуване училището се разори, ученицитѣ се разпрѣснахъ и азъ бѣдохъ принуденъ да се усложъ въ Месоастро. Тамъ служихъ двѣ години; но и тамъ Натанайлъ не ме остави въ спокойство: оня прати свое заглае, грозенъ дебаринъ, турчинъ, въоруженъ, който ме хвана за мышка и при писковѣтъ на ученицитѣ ми ме сведе по стрѣмилжъ стълбъ.“... „Колько чудно е, че отечеството, което никога и никѣдъ не отбѣява синоветѣ си, и гърдѣтъ владика Мелетий, най-непримиримъ мой врагъ, дѣлъ 18 години търпѣли моитѣ уроци, проповѣди, мамрени и укори, и никога не ме изпидили, а първий българскій митрополитъ, очакваный Мессий, безчестно изпѣжда Пърличева отъ татковинжтъ му!“ (Авт. 57).

Слѣдъ като двѣ години учителствуваль въ Месоастро и слѣдъ едно ново спрѣчкване съ владиката дѣлъ си оставане. Повече невъзможно било да стои, за това рѣшилъ „да си отърси праха отъ нозѣтъ си“ и да иде въ София, дѣто споредъ писмото на В. Диамандиевъ го канили мнозина родолюбци да се залови за каква и да е литературна работа. Понеже нѣмалъ срѣдства, една година учителствуваль въ Струга, дѣто си спомнилъ старата неволи и съ економия спестилъ 4.000 гроша.

Но въ това врѣме били настали важни политически събития. Тогава е била освободителната война. Духоветѣ отъново били развѣдувани. На 10. августъ прѣзъ 1877. г. слѣдъ непѣлни 4 години Натанайлъ трѣбало незабавно да напусне Охридъ, повинатъ телеграфически отъ езархията по заповѣди на високата порта. Опасявайки се отъ размирици, турското правителство искало да махне всички български владци изъ Македония, подизирайки ги като политически провокатори. Народътъ билъ като гръмнатъ отъ тая вѣсть. Трогателно е било изпращането на Натанайла, подобно на това на послѣдний охридскій архиепископъ Арсений, който Пърличевъ пламенне е възгѣль въ известната пѣсенъ „Хиладо и осемстотинъ“. Из-

маменъ въ своитѣ надежди, народътъ отново се отчайлъ. Той помислилъ, че това, което е създадъ съ толкова борби и жерви, отново го изгубва. Сан-Стефански договори е билъ спасителното събитие, което е пробудило най-сиѣтли надежди срѣдъ народа. Гражданитѣ съ нетърпѣние чакали великия день на своето освобождение, че бѣдѣли чести да посрѣщватъ рускитѣ войски, за което правѣли трескави приготовления. Но той великъ день за тѣхъ не е дошълъ. Провалата на Сан-Стефански договоръ подбѣствувала съкрушително върху тѣхъ. Тогавъ чрѣзъ тайна агитация¹⁾ отъ страна на водителитѣ била подписана молба, която била пратена тайно въ Цариградъ и поднесена на прѣдставителитѣ на великитѣ сили; чрѣзъ нея се искало да се създаде отъ Македония автономна област. Съ това тѣ искали да заинтересуватъ великитѣ сили съ своята участъ, прѣди да се разрѣши въпросътъ отъ Берлинския договоръ. Но слѣдъ този договоръ се явява тежко и горчиво разочарование отъ стелитѣ се события. Изразителъ на това настроение срѣдъ народа се явява Пърличевъ съ своята „Ода на даря освободителя“, написана на славяно-български езикъ прѣзъ 1878. г. Неговата отзивчива душа възмъ народнитѣ тегла и въ този случай се изгъла. Срѣдъ голѣмата радостъ, която пълни душата му, поради освобождението на България, той изказва и своята скръль за тежката участъ, която отново сполетѣло неговото отечество. Въ прѣдговора²⁾ на тая ода възмъ освободителя той се обръща съ думитѣ „Рабовъ освободителю“ и послѣ продължава: „Зриши изблѣзна бѣдства и тягла соплемяковъ своихъ, слушаш, неслыханныя стоны и плачи и жалобы ихъ покинутыхъ Берлинскимъ конгрессомъ, рабъ Вашъ не менѣе радуюсь, Ваше Имп. Велич., что Вашъ мечъ освободилъ не мало моихъ соплемяниковъ, и чувствомъ Рускаго торжества и радости своей внушаемъ, ужъ давно съставилъ я сѣи стихи, хотъ и ново и плохо славянскому языку наученной, я не зналъ ни одной славянской примы, яко же видно . . .“ При това той счита стиховѣтѣ си недостойни да ги поднесе „на старо народовъ“, осемъ мѣсеци ги държалъ ненаписани. „Мы не смѣемъ предать ихъ печати, продължава той, мы по греческый пѣли какъ лебедь и не хотимъ по славянски пѣть какъ филинъ.“

¹⁾ По свѣдѣнията на М. Г. Спояковъ, 81 гол. старецъ.

²⁾ Св. Лоза, г. I кн. V 1894 г. стр. 24—61.

Разочарованъ отъ живота въ родината си и злополучнитѣ политически събития слѣдъ освобождението на княжество, заминалъ за София. Прѣзъ Бурмовия кабинетъ билъ назначенъ за класенъ учителъ по старитѣ езици въ Габрово. „Тамъ, както и на всѣкъдѣ, пише той съ съжаление, заради касогледieto си не добихъ прѣглетъ,“ — лесно обяснило поради своеобразния му характеръ. На слѣдната година въ свѣствие на закрипането на класическия отдѣлъ въ габровската гимназия билъ назначенъ за помощникъ библиотекаръ въ народната библиотека. Тука влажността и мрачността на зданието и уморителната работа го уплашили, та той си далъ оставката. Слѣдъ това съ съдѣйствието на Гюзелева съ повишена заплата билъ пратенъ за учителъ въ Битоля, дѣто учителствувалъ дѣтъ години. На слѣдната година екзархията му повишила заплатата и го пратила въ родния му градъ, дѣто не му било възможно да живѣе, понеже охридчани му завидѣли на голѣмата заплата. Какво е било душевното му състояние по това врѣме, се вижда отъ една дописка,¹⁾ озаглавена: „Мечта на единъ старецъ“ отъ 27 мартъ 1883 год. Тая статия е дѣло откровение на високоправственната му натура. Въ нея са отразени неговитѣ вѣчни съмнѣния, дали той достойно е изпълнилъ своя дългъ възмъ отечеството. Поканенъ отъ редакцията на в. Балканъ, да стане сътрудникъ, той се колебѣлъ да приеме, понеже „слабитъ му сили не отговаряли на горещата му ревностъ.“ Лишенъ отъ български словарь и пособие пѣвакво по езика, лишенъ отъ периодически списания, непознаватъ съ течение на работитѣ, несвободенъ да посѣти селата, дѣто би намѣрилъ богатъ за книжнична материялъ, ослабналъ тѣломъ отъ дълголѣтното и безплодно единско учение, отъ деноненции трудове, отъ ужасни тѣмница, отъ тежестъта на годинитѣ и веригитѣ, огорченъ отъ груба критика и пр. — ималъ право да се откаже. Но строгитѣ и печаленъ погледъ на българския гений го стресналъ. Ужасенъ и разтреперанъ Пърличевъ го пита, нима докрай той не си изпълнилъ своя дългъ, та сега недоволенъ отъ него иска нови дѣла? А колко е билъ пѣвога доволенъ отъ него въ Атина, когато чрѣзъ него въ гръцката столица се прославило българското име, а слѣдъ това той напусналъ всички блага

¹⁾ в. Балканъ, 1883 г., бр. 15.

и богатата си сгоденица Панахия, за да отмъсти по негова заповѣдъ за дѣлния български народъ на противниците ѝ и враговетѣ. Доволенъ е билъ и благодаренъ отъ нечо и когато Пърличевъ е взелъ участие въ цариградското „Читалище“. Но защо му е билъ сърдитъ българскиятъ гений? Нима той не помогналъ да се изрине единскиятъ езикъ изъ черкви и училища слѣдъ четири вѣка и да се въдвори изново звучниятъ славянски езикъ? Но духътъ сърдито му отговаря: „Какъ да не бѣда нахмуренъ! Какъвъ българинъ си ти? Когато за гърдите си писалъ непрѣрвни писания, а за сѣнародниците си ни единъ редъ? Ако би да си билъ и отъ Матусалия по-старъ и отъ Терста по-старъ, и отъ Гладстона по-занатъ, и отъ Раковски по оригиналенъ, и отъ Бисмарка по-критикуванъ; ако и би да си живѣлъ и въ африканскитѣ пустини, лишени отъ всѣко свобѣщение съ човѣшки родъ, ако би да си билъ увѣренъ, че критиката ще огорчи живота ти, ще те убие, дължешъ си да прѣдставиши българскому народу, каквото и да е било ново творение.“ На това Пърличевъ отговаря, че той писалъ на гръцки по негова заповѣдъ и че изпълнилъ всички задължения къмъ Бога и народа, а сега желеа да се успокои. „Щещъ ли ме заставиши на старости, казва той на българския гений, да грача като гарванъ, когато на младости съмъ пѣялъ хубавичко?... Но защо българскиятъ гений не се явилъ по-рано, когато билъ маловъзрастенъ и неопитенъ, да го насочи, вмѣсто да се учи у Омира, — къмъ Киевъ или Прага? И какъ ще пише, когато неговиятъ лавровъ вѣнецъ вече е увѣхналъ отъ грубата критика, която като змия се увила около него и излѣла своя ядъ. Но духътъ отново го убѣждава, че грубата критика щѣла да онѣмѣе, че за напръдка на България трѣбало да жертвува своето спокойствие, че обича всѣкое дракчане на многострадалнитѣ македонци, защото въ „ниховото нарѣчие намиралъ много гърбовитни форми.“ А послѣ продължава: „Долгъ България е още бѣдна, долгътъ възпомянането за робството е още живо, трѣба да се появятъ добритѣ ѝ синове. Въ идущия вѣкъ България ще стане по-честита; но страхъ ме е, да не би самото ѝ благоденствие опше чадата ѝ, защото народи, които сж достигнали до висока слава и величие, като се отдали на лѣнливостъ, разрушили се бързо. Трудътъ е здравие, трудътъ е трезвеностъ. Който се труди и веселъ; а безъ веселие нѣма здравие. Има

гений, блажени смъртници, на които разумътъ е часть отъ всевъдушния божий разумъ, но тѣ сж като бездѣнитѣ камъни рѣдки. Всички узеснения на мъченишката човѣшки животъ ги дължимъ на труда. Палмерстонъ ли е най-великъ, който съ пиянство свършилъ живота си или Гладстонъ, който седемъ пкти прѣвелъ Омира? Най-послѣ, макаръ ѝ слабъ и изнемоцѣлъ, побѣдѣтъ въ своята упоритостъ, за да насърдятъ младитѣ, рѣшава отново да пише, като съзнава, че своя дългъ къмъ отечеството опче не е изпълнилъ. Тогава българскиятъ гений се усмихналъ и прѣобразилъ: бръчкитѣ на лицето му изчезнали. Свѣтълъ вѣнецъ окръжилъ лицето му, очитѣ му блѣснали като слънце... и въ единъ мигъ изчезналъ изъ единички прозорецъ на стаята. Така символически Пърличевъ прѣдставя душевната борба между своето безсилне и отеческия дългъ, комуто най-послѣ отново се подчинява, и въ това намира най-големо удовлетворение.

Слѣдъ една година станалъ учителъ въ Солунъ, дѣто отново се залавя за книжовна работа и написва своята интересна автобиография (1884—85 г.). Прѣзъ туй врѣме!) билъ занятъ и съ прѣводи изъ италианскитѣ писатели. Тука се почувствува въ отново бодъръ и силенъ: „Минѣлѣтъ година, както и настояважъ 1884/85, пише той, учителствувамъ въ Солунъ, се наслаждавамъ съ добро здравіе и съ въспоминаніето на страданията си, и се надѣвамъ, че Богъ нѣма да допусне да оставя за скоро службата си“ (Авт. 58). Ала призричитѣ на миналитѣ страдания винаги го прѣсѣдѣвали: „Но и днесъ опче проста срѣща, свършва автобиографията си той, съ който и да е жандармъ, или просто напоминаніе звуковѣтъ на една арнаутска пѣсень, която често звучеше въ кашлетъ, ми причинява въ тръпки, отвращение, ужасъ.“

Отчаяніето на Пърличева води началото си отъ несполучливия му прѣводъ на Илиадата. Бончевата критика е нанесла силенъ удар на честолюбието му. Причини за отчаяніето му сж билъ опче особнитѣ качества на неговия темпераментъ: гордостъта¹⁾ и голѣмото му честолюбие, опоритостъта и раздрънителността му, които се явяватъ опче въ най-ранното му дѣтство. Поради това имало моменти, когато въ сѣ-

¹⁾ Книжовни чертици за Гр. С. Пърличевъ отъ Г. Баласчевъ стр. 60.

²⁾ Влаг. прѣсѣдѣжъ, Гр. С. Пърличевъ, отъ Д. Матовъ.

мейството си е бил дълъг тирания, нивой не можел да го смири, „не се плашел ни отъ турци, ни отъ владци,“ казва единъ съвременникъ. Често въ раздражението си е обиждалъ своитѣ другари, нѣкой отъ които не сж му простили хулитѣ и сж ставали негови противници. Близкитѣ му другари (Сапунджиевъ, Узуновъ, Чакаровъ, Скопаковъ) сж познавали характера му и не се сърдили на неговата раздражителност и опоритост, които често се диктували отъ патриотизъмъ.¹⁾ Обаче не всички му сж били като горнитѣ интимни другари. Други пъкъ, не обръщайки внимание ва думитѣ му, често сж го игнорирали. Това невнимание на сънародниците Пърличевъ силно е чувствувалъ и то му е дѣйствило да се разочарува още повече. Освѣнъ това за разочароването на Пърличева сж дѣствували и други причини. Него съсина сръдата, въ която той бѣше останалъ да живѣе тѣй дълго врѣме, въ единъ затътенъ край, лишентъ отъ всѣкакви сръдства, които би могли да го ползуватъ. Цѣли 18 години Пърличевъ прѣкаралъ въ Охридъ, като въ заточение, дѣто му е била отнета всѣкаква възможностъ за неговото по-нататъшно развитие. Като напуска всички украшения на живота въ Атина, дѣто би го очаквала блѣскава кариера и дѣто би дозривилъ своитѣ поетически дарби, съзнаващъ своята народност, бѣга въ отечеството си и посветява дѣлия си животъ за неговото пробуждане. Освѣнъ това той се отказалъ да пише повече на грѣцки и даже съжаливалъ за прѣдшната си дѣйност, че е служилъ на влиятелна на враждебенъ народъ, а съ това той е задущилъ своя поетически талантъ, жертвувалъ е своя въделенъ идеалъ, навѣянъ още въ дѣтнството му отъ Омира, да бѣде поетъ и художникъ и си създалъ новъ идеалъ, по-възвишенъ, по-великъ. А тоя идеалъ е билъ пробуждането на неговия народъ, страдащата и бѣдствяната на които го трогвали отъ най-ранно дѣтство. Двата идеала въ него се сблъскаватъ и любовта къмъ отечеството побѣждава. И начева той да живѣе съ стремежитѣ и въжделенията на народната маса, синшавя се до нейния уровень и става кръвъ и плътъ отъ нея. Тя изсмуква отъ него всички духовни и физически сили и сибира въ него всѣкаква проява на индивидуалност. Не можело да бѣде иначе. Пърличевъ

¹⁾ Вж. в. Сягласие, год. I въ „Изъ дневника на единъ старъ учителъ,“ дѣто Д. Македонски разправя за едно сръбчане между Пърличева и Чакарова.

доброволно станалъ нейна жертва. Ако би я напусналъ по-рано, би избѣгилъ на своитѣ прѣдшници обѣщания. Но остава напълно последователенъ на себе си и отъ това трѣба да е билъ твърдѣ доволенъ.

Докато е билъ отдаденъ издѣло въ борбата, сръдъ разгара и Пърличевъ не чувствувалъ нужда отъ нова дѣйност. Ала когато борбата почнала да се увѣичава съ успѣхъ, когато настѣпило сравнително по-спокойно врѣме, Пърличевъ отново почналъ да чувствува нужда отъ книжовна дѣйност, за която въ шириностъ билъ създаденъ. Тогавя се заловилъ да прѣвѣжда Илладата. Разликата между него и околната сръда въ нуждитѣ и стремленията почнала вече да се схваща; докато прѣди съ масата го свързвала борбата и общитѣ стремления, слѣдъ това чувствувалъ се чуждъ и ненуженъ за нея. Отношенията имъ ставатъ други. И като че ли се свърша смисълътъ на неговото съществуване. Той се чувствувалъ създаденъ за друго призвание, и се почнали неговитѣ съмнѣния. Слѣдъ Бончевата критика се отчаялъ и въ литературното поприще и се усъмнилъ и въ своя талантъ. Отъ това още повече се увеличили неговата раздражителност и болезнена чувствителност. Прѣнебрѣженето на неговитѣ сънародници и некоректнитѣ отношения съ Натапала обиждалъ до крайности неговата гордостъ и честолюбие. И почналъ той да се съмнѣва въ това, че жертвата, която е далъ, е незаслужена и невъзнаградена: „Колко чудно е, пише той, въ отчаянието си, че отечеството никого и никѣдъ не одѣлява снловетѣ си“. И съжалява той за онова врѣме, когато забравилъ себе си и своето саморазвитие, за което отъ ранно дѣтство се загрижилъ. „Цѣлый животъ съмъ прѣкаралъ съ мисълтъ, че не струвамъ ничто“, пише той съ скърбе. Живѣлъ дълги години въ уединение сръдъ низкокulturна сръда, дохажда най-подирѣ до това най-тежко и мжчително съзнание. „Тази съща мислъ, продължава той (Авт. 20), ме остраивава отъ най-високитѣ крѣжове на обществото, безъ които нивой не бива знаменитъ гражданинъ, както и списателъ“. Значи много-добру разбиралъ отрицателното влияние на сръдата върху него. „Подаднеше ли се Пърличевъ¹⁾ между друга сръда, по-свѣтаностъ по-високи стремления, той безъ друго щѣше да бѣде плодотворенъ и полезенъ, защото бѣше извъимѣрно трудолюбивъ“.

¹⁾ Книжов. черк. на Гр. С. Пърличевъ, отъ Г. Балачева.

Това е вярно. Но ако Пърличев не беше живял средъ тази среда, вѣмаше и да има онова значение, което има сега, вѣмаше да бъде сѣмщинският Пърличевъ, какъвто ни се прѣдставява сега. Д. Матовъ пише, че Пърличевъ се доказвалъ и отъ най-древнитѣ работи, какъвто е случката, за която разправя Н. Яничеровъ. „Когато е станалъ мнителенъ и доказливъ, не зная. Азъ го заривахъ вече такъвъ въ солунската гимназия, казва Матовъ. Трѣбаше голѣмо изкуство, за да го успокоимъ, когато почнахъ да го мѣчатъ съмнѣнития и подозрѣнития, че хората му мислятъ зло. Особено бѣше жалко да гледа човѣкъ, когато на бившия духомъ великанъ се притори, че го доказатъ, че не зачитатъ заслугитѣ и той се люто огорчи, па кипне и свѣршкъ на веселото общо настроение“.¹⁾ Не свикналъ съ обикновенитѣ общеприети отношения и прави между хора отъ по-високо общество, придобититѣ лоши привички въ срѣдата, дѣто се движелъ, крайно раздражителния му темпераментъ, страданията и мизерията, които изпиталъ въ дѣтство и юношество — изобщо цѣлятъ му животъ способствували да се развие у него такъвъ характеръ. Въ сѣщностъ Пърличевъ никога и не е работилъ да облагородява своя характеръ. Всички разочарования, по изпиталъ прѣзъ живота си, били неизбѣжни за неговия чувственъ темпераментъ. Найсетитѣ дохажда за него послѣдно едно разочарование. Прѣзъ 1886—87 г. дошелъ отново въ София съ цѣлъ да изкара на бѣлъ сѣтъ втори си прѣводъ на Илладата. Потърсилъ съдѣйствието²⁾ отъ Министерството на народната просѣта, по му отказали, понеже прѣводътъ не билъ на новобългарски езикъ. „Излишенъ е сега за сега прѣводъ на общославянски езикъ. Дали ще съществува такъвъ езикъ — то е въпросъ на бъдѣщето — казалъ му единъ началникъ отъ министерството“.

Пърличевъ единствено живялъ въ Солунъ до 1890 год., слѣдъ което се оттегилъ пенсионранъ въ родния си градъ, дѣто въ глухо уединение прѣкаралъ, огорченъ и разочарованъ, послѣднитѣ си дни. Мнозина отъ другаритѣ му били вече измрѣли, а други емигрирали. Економическиятъ упадѣкъ на родния му градъ, новитѣ изключителни условия, настънали въ живота поради начевающитѣ революционни събития още по-злѣ дѣйствиували върху тежкото настроение на стареца.

¹⁾ Български прѣгледъ, Гр. С. Пърличевъ.

²⁾ По свидѣлствата на М. Г. Скокаковъ, интименъ другаръ на Пърличева.

Дали и тогава се е занимавалъ съ литературна работа, не ми е извѣстно. При посрѣщането на Митрополита Григория държалъ е кратко подобаеще слово. И въ празнични дни не забравялъ да казва на съгражданитѣ си своитѣ поучителни слова. На края той започналъ да злоупотребява съ алкохола, който по-скоро го довелъ до гроба. Пишущиятъ тия редове въ съзнанието си за него има смѣтна прѣдстава: старецъ съ дълга бѣла брада, срѣденъ ръстъ, нервно ходи по стаята, а на масата му стои чашка съ ракия. Пърличевъ се помина на 25. януари 1893. год. на имения си день — прѣдъ прага на революционната борба. Погребението му стана тържествено.

II. Автобиографията на Пърличева.

Това е повѣстъ на единъ дѣйствително живявъ животъ и отражение на дѣла една епоха. По замисълъ и изпълнение, макаръ и да не е писана по правилата на художественитѣ произведения, прѣдставлява една завършена цѣлостъ и прави впечатление на художествено произведение, дѣто животътъ и дѣйствителността се рисуватъ живо и правдиво съ естествена простота. „По своя правдивъ и откровенъ езикъ, по чувство на естетична мѣрка, пише Д. Матовъ, и по своята занимателностъ тая крайно любопитна автобиография е дѣрва по рода си въ нашата книжнина.“ Тя страда само отъ голѣма краткостъ и неплътнота, понеже Пърличевъ всѣкога се изразява лаконически — „многословие то страшно е омерно“ — та цѣли периоди отъ живота си минава си два реда. „Тя може да ни служи и като важенъ изворъ за изучаване бита на една частъ отъ народа ни, а сѣщо и на тогавашното умствено състояние въ този край. Тѣзи именно достойнства на Пърличевата автобиография поставятъ я твърдѣ високо въ литературно отношение, ако и да не е съвсѣмъ обективно написана.“ Пърличевъ, като не може да се освободи отъ чувствата си, не е въ състояние и да даде обективна оцѣнка на събитията, а сѣщо и своята присѣда по отношение на другитѣ дѣйци. За това „тия биографически бѣлѣжки страдатъ и отъ нѣкоя неточности въ присѣдитѣ на другитѣ дѣйци по възраждането въ Охридъ, ала това ни най-малко не ни принуждава да признаемъ цѣлата биография за негодна и „дѣлна съ самохвалства и укурение на противницитѣ“, както се изразилъ Шакаревъ, тъй

като тѣ съставляват твърдѣ незначителна частъ отъ цѣлата автобиография¹⁾). Въ литературно отношение най-дѣнна е тази автобиография, защото е писана на единъ извънредно енергиченъ и изразителенъ езикъ, пълненъ съ македонски изрази, които даватъ още по-силенъ отпечатъкъ на индивидуалностъ. Отдѣлнитѣ сѣдни се рисуватъ съ краткостта на най-силния епикъ. Не е лишена нѣкъдѣ отъ силенъ лиризмъ, мила до найновост простота и левъ хуморъ.

„Да пишѣ ли биографитѣ си? почва патетично Пърличевъ. Да обнародвамъ ли най-тънитѣ подробности на краткия си животъ? Да се сравни ли съ онзи безумно-гордий калугеринъ, който прѣдъ смъртѣта си сериозно се загрижи да остави своитѣ бройници въ наследство на Папа и разни други свои вещи на разни калугерци и постници?“ Слѣдъ дълги колебания и съмнѣния, — дали той е заслужилъ тази чест да остави на поколѣнията словесния портретъ на своя животъ, — най-сетнѣ рѣшава се да пише не отъ друго, а отъ съзнание, че биографитѣ сѣ доста полезни книжки. Тая прѣкалена скромностъ е била причина да ни лиши отъ много епизоди и подробни случаи изъ живота си.

Както е известно, тая автобиография е писана въ Солунъ, когато Пърличевъ билъ запознатъ вече съ литературния български езикъ. Въ нея прѣобладаватъ елементи въ думи и изрази и отъ охридското нарѣчие, които правятъ езика поизразителенъ и му придаватъ особна сила. Такива типични изрази сѣ напримѣръ: „Безбели ти му си сгрѣшилъ въ нѣчто“ (Авт. 5); „да ти имамъ молитвѣтъ“ (32); „сполай ми ти Господи“, (Авт. 31); „оклетие ви оставамъ.“ (5); „тѣ ще искаратъ хлѣбътъ си болдувъ, болдувъ“ (5). Остатъци отъ словено-българския езикъ на Пърличева въ нея има малко. Срѣщатъ се остатъци и отъ стари надежи: „нищо и сѣнцецъ почернѣло“ (64), „како роднаго брата“ (15), „слава Господу“ (5), „въ вечеру“, „длѣхъ отъ гнѣва“ (17), „Господъ не ке ви остави отъ рака“ (5), „тако ми жалби, тако ми тѣжи“ (5). Фонетични особености сѣ тѣзи, че се прави разлика въ употребата на ероветѣ при твърди и меки срѣчки, а нѣкъдѣ ероветѣ се вокализуватъ: кудотъ, конатотъ и пр. Запазена е употребата на *ы* и *і* вмѣсто кратко *и*, както въ руски и негови славяно-

¹⁾ Д. Матовъ, ц. с. Бъл. пр.

български езикъ. Членътъ се пише отдѣленъ отъ думата, но въ това нѣма послѣдователностъ. Пунктуациата не отговори на прѣтия български правописъ.

Разгледана откъмъ съдържание тая автобиография ни дава бѣда иллюстрация на проститѣ нрави на българското население, на турската маса и на гърчеещото се българско население. Авторътъ еднакво рисува както българина, така турчина и гърка, безъ да се ръководи отъ чувствата на племеннитѣ и расови прѣдрасядъци. За него съществува само човѣшки типове и характери. Така на грѣцкия докторъ Анастасъ Серезия, който го обичалъ повече отъ синоветѣ си и го лѣкувалъ безплатно, заради неговата чужденостъ и състрадание изпраща „хилядо поклони прѣдъ сѣнкѣта му, ако и да мразеше него все что е българско.“ (12). Турчинътъ се рисува съ една удивителна обективностъ: великодуща той отечина и въ най-закоравѣлитѣ катили и разбойници. Когато освободаватъ брата му и внука му, Пърличевъ казва: „Нѣма да гине домътъ; туй е едно отъ обикновеннитѣ османли великодущи.“ (Авт. 34). Чрѣзъ Емина той рисува у турчина благодарността и отплатата за извършено добро, честността и прѣданността за това. (35, 36, 34, 34, 59). На друго мѣсто, когато се изразява за жандармитѣ, пише: „мене и внука ми поставихъ покрай огня, за да ны подобруъ корятъ; но азъ знаахъ, че чело-вѣколюбіето бѣщецо у много османли, когато у много християни нѣмамо ни зрно милости.“ А послѣ продължава: „Нѣма ни единъ народъ по свѣта да слуша като османлитѣ съ прилично благоговѣние онова, что казва който и да е, даже и най простый и най прѣзрѣный човѣкъ.“ Същеврѣменно той ни прѣдставя и свирѣлността, жестокостта и хищникскитѣ настигати у турчина.

Пърличевъ твърдѣ живо е описалъ своитѣ дѣтски и юношески години въ свързка съ проститѣ сѣмейни нрави на бѣдното българско население. Особно се възхваща отъ енергичното селско население, къмъ което питае дълбоко уважение. Това население той нарича „благословенитѣ наши земеделци.“ което съ своата неизчерпаема сила и енергия отсетнѣ занесе ан плещитѣ си цѣла революционна борба. Потиснатото отъ чифликчинтѣ и беговетѣ, още тогава у него имало революционенъ духъ. Това се види отъ думитѣ на стареца: „Да се видѣ нѣ-видишъ заедно съ своитѣ везири и владыцы, ты

молитвищ за разбойници, които крадът царскитъ хазна, обезчествяватъ цара, разрушаватъ царството и стрижатъ и мязатъ стадото до крови.“ Това сж симптоматични думи, които характеризиратъ миросгледъ на тая маса. Подъ „дѣлото“ Пърличевъ рисува здравия разсъдѣкъ на селянина, а подъ „исполина“ — силата на селската маса, която е въ вѣчна борба съ природата и съ стѣснителнитъ социални условия. На всѣкакъ Пърличевъ е красть. За своитъ бесѣди съ затворницитъ селяни той пише: „Бихъ составилъ повече отъ единъ томъ, ако бихъ записалъ всичкитъ разговори; но многословіето е страшно умразно.“ (Авт. 31). Пърличевъ билъ трогнатъ въ затвора особно отъ молитвитъ на стареца, въ които съзрѣлъ дълбочината на народната мъдрость. Трогателни сж сценитъ, когато рисува своата раздѣла съ съгражданитъ си, съ единъ естественъ тонъ, който по своата правдивость достига до дѣтска наивность. Подъ влияние на грѣдитъ класици Пърличевъ е могълъ да се освободи отъ патетичния риторизъмъ и умѣлъ да рисува съ неподражаема естественость. Друга особеность е тази, че езикътъ се измѣнява въ зависимость отъ настроението. Когато авторътъ е въ тревога и смущение, изразътъ става бръвъ, енергиченъ и запониченъ (Авт. 30, 42, 44). Много силно чувствуваме силата на чувствата, които възбуждали самия авторъ въ разнитъ моменти и настроения. Ужасни и покъртителни сцени той рисува въ тъмнитѣ, дѣто е живѣлъ нѣколко врѣме заедно съ злодеи и катели. Дългитъ рамазански пощи трѣвало да ги прѣвара въ нескончаеми разговори съ нещастницитъ и въ очакване на своата участь: „Искашъ ли да ти разкажъ подробно дѣлата на всѣкий затворникъ?“ — казалъ му другаръ по участь. „Крайно ще ме благодаритъ, отговорила Пърличевъ. И Трифонъ почна да ми разправя ужасни истории, на които тука не имъ е мѣстото. Боже мой! Какъ сиѣха затворницитъ! Всекый отъ нихъ наслаяне глужкъ си на къльа на ближния си. Затворницитъ тѣй прѣбощахъ довѣтъ слушахъ интереснитъ биографии на другаритъ си.“ (Авт. 45). Като четемъ тая автобиография, неволно си спомнаме за „Векфилския викарь“ отъ Оливеръ Голдсмитъ, неволно си спомнаме за „Векфилския викарь“ отъ Оливеръ Голдсмитъ, дѣто пасторътъ Векфилдъ сръдъ прѣстѣпницитъ отначало е осмиванъ и гавренъ, а на края морално тържествува и съ силата на своето мощно слово ги приврзва въкъ себе си. Сжщото е било положението и на

Пърличева сръдъ още по-брутални и закоравѣли прѣстѣпници. Той не се сломява въ първо врѣме и се приспособава въ тѣхната сръда, макаръ и да му правили отвращение. По-нататкъ върху тѣхъ оказва известно морално въздѣйствието. Изабчо цѣлата автобиография е единствено по рода си произведение, дѣто се рисуватъ правитѣ и обичаитѣ на тритъ главни населения въ Македония съ една обективна простота, тѣхнитъ расови особености, тѣхнитъ вѣковни конфликти и борби за надмощие. Въ нея блика гореща любовь и състрадание къмъ най-онеправданото население.

IV. 'O 'Αρματολός — Сердарьтъ или вѣоръженикътъ.

Сюжетътъ на тая поема е взетъ направо изъ народния български епосъ. Главниятъ герой — Кузманъ Капитанъ е легендарна личность, възпѣванъ въ пространни пѣсни въ Македония, и западна България; а подъ Кузмановата майна Неда е идеализирана майката на самия Пърличевъ. Откъмъ съдържание и донѣдѣ откъмъ форма поемата отговора напълно на българския животъ, само че е написана на чуждъ езикъ. Въ нея сж отразени вѣковнитъ борби и постояннитъ грабежи и убийства на полудитѣ албански племена сръдъ беззачитното българско население отсамъ рѣка Дрифтъ. Писцитѣ на нещастнитъ роби още отъ ранно дѣтство сж покървали отзивчатата душа на Пърличева. „Конака бѣше близко до къщитъ ни, пише той. Надалечъ се слушахъ писковѣтъ на унижената българина. Бѣхъ растроенъ какъ поетъ, който гледа зло по свѣтъ ти и не може да го търпи.“ (Авт. 8). Тия писци сж намбрили въ него най-силенъ откликъ и сж му навѣяли отпосаѣ концепцията на самата поема. Съ тѣхъ тя почва и цѣла е изпълнена съ ридания и болки къмъ нещастния народъ.

Въ своата композиция Пърличевъ се е ползувалъ отъ пѣснитъ за Кузманъ Капитанъ,¹⁾ една отъ които съдържа 1140 стиха съ размѣръ 5 + 3, типиченъ за този мотивъ. Тая пѣснь е влѣзла като основа на поемата. За възникването на последната у г. Г. Валасчевъ има една забѣжка:²⁾ „Когато

¹⁾ Сборникъ на Пангар. №№ 377, 378, 482, 220 и 221; Качанъ. 214; Перодич. писание кн. XIV 309—11 (Егровола), XVI 155—161, XXVII 346—372; — Шава. № 377.

²⁾ Биограф. черти на Гр. С. Пърличевъ — Г. Валасчевъ, стр. 48.

Първичен на 17. януарий, поканенъ на гости въ домъта на П. Минджовъ, съ часове слушаше пѣнето на Кузмановата пѣсенъ отъ послѣдния, той съ голѣмъ възторгъ прѣбърчаше пѣвца и го цѣлуваше често по челото. Причината на туй възхищение се обяснява съ това, че тази пѣсенъ е послужила като основа на вѣнчаната му поема¹⁾. Значи тази пѣсенъ е вдъхновила Първичева. Но строго о нея той не се придържалъ, а отстъпилъ до голѣма степенъ, повлиянъ отъ други вѣлки пѣсни. Върху изпълнението на поемата най-силно е влиянието на Омира, което се забѣлжава на всѣа стѣпка, особно при обрисовката на героитѣ и при употребата на фигури, епитети и сравнения. Какви елементи сж взети изъ народната пѣсенъ и въ какво се състои влиянието на Омира, ще видимъ, като сравнимъ какъвъ се явява героитъ въ народното творчество и какъвъ е прѣдставенъ въ самата поема.

Кузманъ Капитанъ е историческа личностъ²⁾ отъ края на 18. и началото на 19. в., по произходъ българинъ отъ охридскитѣ или дебърскитѣ села Върбяни или Слявово (Шапкаревъ), Старово или Поградецъ (Спространовъ). Живѣлъ въ врѣмето на Джебелдинъ бега, васалъ на Али паша Янински, се прославилъ съ юначеството си въ охридската каза като горски орелъ, български хайдутинъ — защитникъ на страдащото християнско население. Изтриблалъ много разбойници и всѣтъ ужасъ верѣдъ албанското население. Прѣданието казва, че билъ отровенъ и боледувалъ отъ отровата три години. Но въ сжщностъ умрѣлъ отъ собствена смъртъ въ дълбока старостъ, като съжалувалъ, че не е падналъ съ оръжие въ рѣка. Наслѣдилъ го неговиятъ синъ Гьоре, храбрътъ исполинъ, който билъ 30 години кърсердаръ и хрибро защитавалъ християнското население. Потомцитѣ имъ и днесъ сжществуватъ подъ името „Кузмановци“ и „Капидановци“, двама отъ които вели участие въ сръбско-турската война. Тия свѣдения за Кузманъ капитанъ сж спазени по пѣсни³⁾ и прѣдания. Главниятъ подвигъ на Кузмана е, че е убилъ двама прочути разбойници: Дервишъ Муча и Османъ Мура. Това събитие

¹⁾ Събитията върху това сѣмъ черпаатъ отъ Мѣб. кн. XIV, стр. 692—697, Джебелдинъ бей. Епг. Спространовъ; Сбор. Народ. Умотворения, Шапкаревъ, кн. 3—6; Пес. кн. XXIII—IV. Близки върху Кузманъ Капитанъ К. А. Шликъ, ²⁾ Сборникъ Нар. Умотворения Шапкаревъ, кн. 3—4, № № 369, 382; Пес. кн. XIV, стр. 309—11; Мѣб, кн. XVI, стр. 115—161 (Кратово); Качанъ, Нам. бозг. нар. твор. т. 1. 214.

най-живо е възпроизведено въ казаната пѣсенъ⁴⁾ отъ която важнитѣ елементи сж взети въ поемата на Първичева. Важнитѣ моменти въ пѣсенъта сж слѣднитѣ: поради произволитѣ и убийствата на разбойницитѣ по желанието на охридскитѣ старци Джебелдинъ бей назначава Кузмана за „кърсердаръ“. Но послѣдниятъ е прѣдпазливъ и недовѣрчивъ къмъ бега и другитѣ охридски бегове, защото:

Тие ми беца нѣмаат,
Тие на беца не-стоат;
Утре кѣ м'сторат прѣвара
Мене кѣ Бег-от загубит
Како да влѣза кърсердаръ? —

Освѣнъ това героитъ се страхува и отъ опасността на самото прѣдприятие:

От не ѣ бро играйне,
Ни ми ѣ пѣсма пеене.
Тук'ми ѣ глава гынење . . . !

Има двѣ още главни съображения да не приема:

На-глава ми се двѣ смърти, —
Ако ме мене љстратат,
Ако ми лекѣ донесат,
Мене кѣ бегот загубит;
Аг'несумъ юнак над-юнак,
Дѣбрани кѣ ме фатѣет,
Глава-та кѣ ми зѣмет,
На рѣжен кѣ м'ѣ пѣет!

При тая перспектива практичниятъ и прѣдвидливъ юнакъ се колебае и приема да стане „кърсердаръ“ само при извѣстни условия:

Тас вака влѣвам кърсердар:
Шчо кѣ си љдра — љдрено;
Шчо кѣ бѣера — бѣрано,
Зѣ мене зевал да нѣмат,
Кѣфид да м'дайт мѣзлич-от . . .

Отъ своя страна той дава ангажментъ, ако не донесе главитѣ на Дервишъ Муча и Османъ Мура, да биде убитъ отъ бега:

Ако му лекѣ донеса,
Глазта да ми ѣ прѣсечит,
На рѣжен да м'ѣ испечит.

⁴⁾ Черков. кн. XXVII, стр. 346—372 = Сбор. Нар. Умотвор. К. А. Шапкаревъ, кн. 34 № № 377.

Съ това се мотивират всички последни моменти въ пѣсенята. После Кузманъ отива въ Старово да се прости съ младата си невяста, и на нейнитѣ плачове отговаря:

Кузманце, млада, невясто!
Дури да гледам грѣхо'и,
Дури да слушам писко'и,
По-арно іас да не жива! . . .

Слѣдъ това, като събира дружина отъ 150 българчета, отива въ с. Годиви, дѣто яде печени агънца. Разбойницитѣ пъкъ, като се научаватъ, че Кузманъ е станалъ „карсердаръ“, рѣшаватъ да му донесатъ „леве“, за да го погуби бегътъ. За това изгарятъ с. „Върбиани“, родното му мѣсто, и така го компрометиратъ:

Два старца с'куршумъ удри'а,
До три ми склавье вѣдо'а,
Село-то го изгоре'а!

Пратеници съобщаватъ Кузману станалото. Въ другъ вариантъ има укоръ за нехайността му:

Ей гъди Кузман капидаи,
Арам ти биле кокошкии
И тийе бели пѣгачи —
Изгоре село Върбиани.

. . . . .
Дѣ чмѹ-ти іе живота?

Съ това се оправдава прѣзниятъ страхъ на юнака, че разбойницитѣ сж въ състояние да му донесатъ „леве“, за това:

Юначко сърде заигра
Шѣ'ова страмота стѣри'а
Какъ'е се бдиат град Охрид?!

Когато дужината била прѣсната по планината да дири разбойницитѣ дофасва Митре, Кузмановъ другаръ, и съобщава, че имъ намѣрилъ дирата. Кузманъ съ 18 души ги догонва при „Дървенитѣ кладенци“, дѣто вечеряли. Като заповѣда на сеименитѣ си да окачатъ бѣли фустанели по вѣйкитѣ на дърветата, добавя още:

Слушайте, вѣрна дружина!
Беса да нийе джраиме,
Іас во што кье ви нарѣчам:
Дур не си пушка іас пушчам,

Пушка да не си фърляте;
. . . . .
Одлѣтаи ви оставам,
Дур не вѣчера вечерест,
Пушка да не си пушчате,
На леб-от ми іе грѣ-ота!

Последниятъ елементъ е важенъ, защото го намираме и въ поемата на Пърличева. Като се навечеряли разбойницитѣ, почнали да пѣятъ Кузмановата пѣсенъ:

Дей гъди Кузман капидаи
Джельадим бегоф капидаи!
Дей гъди куче охридско
Та и охридцѣ планичаръ!

Глѣгата да т'іа земиме,
На рѣжен да т'іа печиме,
Мѣзе да т'іа іадиме?!

Най-напрѣдъ Кузманъ убива танцувацитѣ, и докато се въоръжаватъ, разбойницитѣ даватъ 50 жертви, които слѣдъ малко се удвояватъ, защото:

Дѣбрани кѣде фърля'а
Вѣтки-те и урива'а
Со себѣ бѣли-те фустанѣ,

а Кузмановитѣ сеимени само върху разбойници удряли. Тогава Дервишъ Муча се хвърля върху Кузмана, да го убие. На помощъ Кузману иде Митре, който съ сребърна петлица удари разбойника. Османъ Мура съ останалитѣ сеимени избѣгва, но Кузманъ му прѣсича пътя, убива го и му взима главата. Тогава отново се връща при Дервишъ Муча, още живъ и потъналъ цѣвъ въ кърви, и му отрѣзва главата. Като свързватъ дѣтѣ глави за коситѣ, събира сеименитѣ си и трѣгва за Охридъ. Но въ това врѣме охридскитѣ бегове били навлезели Кузмана прѣдъ бега, защото допусналъ да станатъ одушогеняи въ с. Върбиани. Бегътъ, разлютенъ, заповѣдалъ, дѣто стигнатъ Кузмана, да го убиятъ. Турцитѣ, като срѣщнали Кузмана съ 150 души и съ главитѣ на разбойницитѣ, върнали се засрамени. Слѣдъ това бегътъ богато награждава Кузмана и другаритѣ му за юначеството имъ. Но завистливитѣ турци почнали да убѣждаватъ бега да го извади отъ длъжността „карсердаръ“ и да го погуби. На помощъ Кузману иде беговата ханъма, която казва на бега:

Дур'не бѣше той карседар,
 На сърце лѣв' не ми одеше,
 Ра'ат си лѣв-от не-адеф
 Од големите грѣхои
 И од големите пискои
 Сарай-оф ми се дзѹваше!

че ако не я послушалъ, тя цѣла да избѣга при Али паша, комуто бѣгъль билъ подвластенъ. Дѣйствиелно тая ханѣма повровителствувала християнското население, и понеже била роднина на Али паша, бѣгъль я уважавалъ и се страхувалъ отъ нея. Затова благодарниятъ народъ не забравилъ и нея да помене въ пѣснитѣ си. Краятъ на тая пространна пѣсенъ е благоприятенъ. Кузманъ си остава до смъртъ кърсердаръ и вѣренъ защитникъ на християнското население. Тая пѣсенъ, както се каза, е една отъ най-завършенитѣ и цѣлостни произведения, докато другитѣ варианти отъ сѣщата пѣсенъ рисуватъ само епизодични дѣйствия и то съ голѣми празноти.

Да видимъ сега, какъвъ е прѣдставенъ Кузманъ въ „O 'Armatolѣz“ и какви елементи сѣ взети отъ народното творчество въ тая поема, която сяко може да се вземе като единъ вариантъ на Кузмановата пѣсенъ, изработенъ художествено. Шапкаревъ пише:¹) „Има единъ вариантъ на сѣщата пѣсенъ, съчиненъ на грѣцки отъ единъ нашъ съотечественникъ прѣзъ 1860 г. . . . Почитаемиятъ авторъ на тая грѣцка поема: „O 'Armatolѣz“, като не се грижилъ за друго освѣнъ за поетическото искусство, съвсѣмъ прѣнебрѣгналъ истината.“ Възползуванъ отъ пѣснитѣ и прѣданията за Кузмана, Пърличевъ създадъ една образцова художествена поема съ нѣкои само несъобразности, като самостоятелно прѣправилъ и прѣработилъ всички епизоди, заети отъ народното творчество. За това той е жертвувалъ историческата истина, като прѣнася дѣйствието на своя герой въ Галешникъ, дѣто Кузманъ не се подвизавалъ, и като го умъртвява прѣждеврѣменно. Обаче фантазията му и тукъ не е била свободна, както право се досѣца Д. Матовъ: поетътъ билъ повлиянъ отъ народната пѣсенъ за хайдутина, който погубилъ много турци, докато пада самъ убитъ, а главата му донасятъ на майка му, на която разправятъ за юнашкитѣ му подвизи:

¹) Псл. кн. XXIV—XXV, Бѣлѣшки върху пѣсенъта за Кузманъ капитанъ.

Отдоду идатъ сеймени,
 Сеймени болѹкъ башин,
 Хайдушка глава поѣха и пр. . .

Това е накарало Пърличева да отстѣпи отъ пѣсенъта за Кузмана и да построи поемата си върху дѣвтѣ пѣсни. Въ нея сяко дебърски разбойници донасятъ тѣлото на Кузмана и разказватъ на майка му юнашкитѣ подвизи. Пърличевъ билъ свободенъ въ своето творчество, като всѣки художникъ, който съзнава, че едно художествено произведение не е нужно да отговаря на историческата истина и че въ изкуството дѣйствителността трѣба да се прѣсъздава чрѣзъ процеса на творчеството у самия художникъ и че само подобна дѣйствителностъ прѣдставя художествена цѣнностъ, съдържа истинска поетическа красота и дава илюзия на дѣйствиелно прѣживено събитие. За това не е правъ Шапкаревъ, който намира недостатъкъ въ поемата, че се лишавала отъ топографическа и всѣкава приближителна вѣроитностъ, както по събитията, които описва, така и по мѣстата, къдѣто ставали укъ тия събития“. „Впрочемъ, продължава Шапкаревъ, ти не е друго, освѣнъ една висока и богата фантазия на автора, прѣдставена въ неподражаемо поетическо искусство, което твърдѣ много може да послужи на грѣцкитѣ поети.“

Поемата почва, като се разправя за смъртъта на Кузмана. Кузманъ е убитъ отъ албанцитѣ, като бранѣлъ родната страна отъ разбойници. Всички го оплакватъ, а само майка му не знае нищо. Страшни прѣдчувствия я вълнуватъ. Безпокойна отъ страшния сънъ, ти го чака да се върне отъ боя. Четирма албанци донасятъ тѣлото на Кузмана. Майката разбира всичко. Единъ албанецъ разправя прѣдъ народа, какъ е загиналъ Кузманъ: сто души разбойници нападнали Станъ, грабнали 10 овни и 10 млади момичета и почнали да се веселятъ. Но Богъ чулъ молбата на невиннитѣ и далъ ролята на бичъ божи Кузману да отмѣсти. Тогава внезапно Кузманъ напада разбойницитѣ и имъ дава знакъ да се въорѣжатъ. Но послѣднитѣ, прѣдварително отчаяни отъ близката смъртъ, почнали нѣкакъ по-лека и безъ воли да се въорѣжаватъ. Кузманъ ги избива всички и самъ пада мъртъвъ като изкупителна жертва. Оставатъ живи само четири албанци, които отъ почитъ къмъ юнака донасятъ тѣлото на майка му. Немотирирано и случайно е явленieto на Кузмана. Както у Омира,

и тука се написа пръстът на божеството, по волята на което се явява Кузманъ. Тука Пърличевъ се отклонилъ отъ народната пѣсенъ, дѣто, както се видѣ, явяването на Кузмана е напълно подготовено. Отклонение има и въ случая, дѣто се рисува неохотливостта на албанцитѣ да се сразятъ съ Кузмана. Това е даже неестествено, понеже смѣнитѣ албанци се явяватъ като страдливи и малодушни хора. Неестествено въ поемата се явява и това, че по нѣкакво чудо биватъ избити стотина албанци, както въ Илладата, дѣто героитѣ биватъ подпомагани отъ божества, докато въ народната пѣсенъ всичко е изобразено въ неговия възможенъ видъ — кузмановата дружина срѣща отъ засада върху албанцитѣ, които мѣрятъ само висецитѣ дрехи по дърветата. Най-важното отклонение въ поемата е това, че героятъ още въ началото е убитъ, докато въ всички варианти отъ народната пѣсенъ Кузманъ остава живъ слѣдъ боя и до края на живота си брани своитѣ беззащитни сънародници отъ албанскитѣ нашествия. Чрѣзъ тая именно смъртъ на героя е създаденъ цѣлиятъ трагизмъ въ поемата. Кузманъ, като се жертвува за своитѣ сънародници, скѣпо отмѣщава на враговетѣ за всички злини. Така той се издига като националенъ герой, когото и враговетѣ уважаватъ, а поколѣнитая — въздѣлватъ. Чрѣзъ неговата смъртъ се рисува трагедията на живота на българина подъ турското робство. Полудивитѣ албанци въ поемата сж прѣдставени въ идеаленъ видъ, у които има известни добродѣтели. Тѣ сж скѣпниски герои, които уважаватъ храбростта и самопожертвуването на Кузмана. Въ народната пѣсенъ сж изобразени като подли разбойници, които не държатъ „своята беса“.

Слѣдъ като свършна албанецътъ свой разказъ за смъртта на Кузмана, албанцитѣ се заклеватъ, че никога вече занарѣдъ нѣма да ограбватъ прѣдѣлитѣ на Рѣва. Тогава майката посрѣдъ всенародния плачъ вдига мъртвото тѣло на юнака, за да го омие, слѣдъ което почватъ да го оплакватъ и споменватъ всичкитѣ му подвизи. Тука сж изобразени твърдѣ картинно народнитѣ обичаи.

А въ това врѣме годеницата на юнака узнава отъ баща си за смъртта му. Нейната сѣрбѣ е по-неутѣшима, защото е било срамно споредъ народнитѣ обичаи да го оплаква както другитѣ прѣдъ мъртвото му тѣло. Отъ силна любовъ тя рѣшава да му баде върна до гроба, за това става калугерица.

И понеже всѣа вечеръ, облѣчена въ черно расо, хоѣла на гроба му да налива елей въ кандилцето, — всички я смѣтали за луда. Всичко това е пѣлъ единъ слѣдъ пѣвецъ, отъ когото ужъ поетятъ върно записалъ пѣсенята. Така свършна тая малка поема отъ 912 стиха, която се отличава съ своята краткостъ и прецизностъ въ изразитѣ. Като се махнатъ казанитѣ несъобразности и случайности поради намѣсата на божеството въ човѣшкитѣ дѣла и поради рабското подражание на Омира въ нѣкои случаи, може съ право да се каже, че тя е класическо художествено произведение.

Въ главния герой на поемата поетятъ е възлютилъ силата на Ахилдесъ; той е билъ непобѣдимъ. Отъ неговата рѣка сж паднали многобройни албанци, докато и той, както всички смъртни, пада убитъ. Но „Рѣва ще възкреси и други храбри ратоборци“, казва Неда, неговата майка, на които тя ще стане войвода, за да отмсти за четото си. Тая храбра и смѣла жена, безстрашна и неповолѣблива, която ражда мъже юнаци, е въздигната скѣпо въ героиня. Подъ Неда е символизиранъ образътъ на многотърпливата и страдална родина на поета, която винаги безпокойна чака четата си. Високомѣриятъ и прѣзрителенъ тонъ, съ който тя се обръща къмъ селянитѣ, като казва: „Нещастници, оплачете цѣтѣороснитѣ си млади невѣсти, които ще станатъ плячка на разбойницитѣ“, или пѣлъ „О жалки земи твари, защо оплаквате Кузмана?“ — е недостоеенъ и неестественъ за нея. Съ това, види се, Пърличевъ искалъ да угоди на гърцитѣ, които искалъ да имъ прѣдстави типъ на гордостъ и високомѣрие.

Подъ образа на Мария се крие типътъ на срамежливата, работлива и върна българка. За нея даже не е прилично да оплаква своя годеникъ. Отъ страхопочитание къмъ баща си тя държи въ негово присѣствие сѣзатитѣ си, послѣ разлитая коситѣ си, прѣобруща въ кация всичко опѣки и се къса отъ плачъ за своята загубена любовъ. Това сж чисто български елементи въ поемата. Но Пърличевъ въздѣлъ въ устата на Мария думи, неестествени за една българска селянка, напримѣръ: „Кой отъ майка роденъ ще избѣгне жилището на Ада?“ или „Нима Богъ за моя притѣвляе ще измѣни вѣчнитѣ природни закони?“ и пр. Тия сантиментални изрази може би сж били модни въ Гърция, поради което и Пърличевъ ги използвалъ.

Отъ подробния разказъ на албанеца виждаме първобитни и воинственъ животъ на албанскитѣ племена, правитѣ и обичаитѣ имъ — изобщо добритѣ и лоши качества на националната имъ психика, която Пърличевъ добръ познаватъ. Въ поемата е възпроизведенъ главно българскитѣ животъ подъ турското робство, неговата несигурностъ и вѣчнитѣ тревога на личността поради ежедневиетѣ опасности отъ постояннитѣ нашествия на албански орди. Тамъ сж намѣрили отъликъ петъ-шестовнитѣ воли на нещастното българско селско население.

Отъ къмъ формална страна въ поемата има елементи главно отъ класичния епосъ. Това сж особиятъ маниеръ на рисуване събитията, богатството отъ архаични форми и изобилието на силни епитети, сравнения и пр. Въмѣсто да се рисуватъ направо подвизитѣ на героя, поетътъ кара единъ очевидецъ да ги разправя; така ние чуваме само ехото отъ борбитѣ, което по-силно дѣйствува, отколкото непосредственитѣ разказъ. Този маниеръ е чисто класиченъ, свойственъ на Омира и древитѣ драматици. Поетътъ овладява дарба на спокоенъ епикъ, който се взира и въ наймалкитѣ подробности: рисува движението на ръката, когато замахва, слѣдствието отъ удара и падането на отръзанитѣ членове — изобщо стреми се да прѣдстави всички моменти на едно дѣйствие, както напримѣръ: „веднага Кузманъ дигна сабя дамаскина и я насочи и удари на мѣсто съ сполука въ лѣвата частъ на гърлото, тамъ, дѣто шията гордо се издига отъ туловището; масивнитѣ кости нивакъ не се възпротивиха на остроо жельзо; то като дѣлше месо и кости, стигна до дѣсната мишница. Тъй дърварьтъ съ единъ само замахъ отсича дѣлъ дѣбовъ клонъ. Първомъ падна главата и дѣсната ръка отъ самото рамо на албанския войвода; а сетѣ се повали самиятъ му трупъ върху мъртвитѣ тѣла, що покриваха земата. А топла кръвъ бриждше отъ зиналата странна рана“. Понеже Пърличевъ е знаелъ на изустъ Омира, той усвоилъ и неговото епическо спокойствие, безъ да се впусна въ сантиментални излияния. Поемата е пълна съ омирски изрази, като напримѣръ: само по всепатордния плачъ отгата сядбата си клега;¹⁾ като лъвица първескиня, на която дръзки ловци сж отнесли рожбата и; така се залеха регитѣ, чеда отъ колѣното родовито на многочумнитѣ пелазги; азъ ще разправя дѣлата му, защото и Богу е угодно

¹⁾ Прѣводъ на Г. Баластевъ.

да се приказватъ и слушатъ юнашки подвизи; майко, имашъ сина, комуто подвизитѣ ще възвѣватъ бѣдацитѣ колѣна отъ уста въ уста; два куршума изфръкнаха да дирятъ юнашко месо; неприятелскитѣ дарове сж омразни; дѣла разтреперана, като че я гони Еримия. Изобщо примѣритѣ сж многобройни. А слѣдитѣ думи, съ които оплаква Неда четото си, напомнятъ сцената между Хекторъ и Андромаха: „и ти остана младенче, въ люлка растѣше, веселъ засмѣвъ, буино като фиданка, и когато азъ бѣхъ тажна, наскърбена, ти ми бѣше единичка утѣха, единичка радостъ“. Изобщо езикътъ на поемата е билъ споредъ гръцитѣ рецензентитѣ архаиченъ, пълненъ оше съ мощни омирчески епитети и сравнения, като „гигантъ сторжекъ“, „вѣстителъ на отмъщението“, „широкогърдиятъ Якубъ“, „бързоногийтъ Елисъ“, „многочумнитѣ пелазги“, „мракъ на ада“, обичайни другари на побѣдата“, „двуострата саба“, „емблема на скърбъ“, „безгласна като риба“, „слуги на майка зема“, „непобдимиятъ царъ на сѣнчеститѣ планини“, „всенароденъ плачъ“, „като вахланка“, „засмѣнитѣ прѣрѣжки на побѣдата“, „щитътъ на молитвата“, „широкогърдиятъ сердаръ“, „ракотворни градини“ и пр.

Като живѣлъ Пърличевъ въ Атина, тамгашната сръбда му оказала сѣщо влияние и турила силенъ отпечатъкъ и на неговото творчество. Идентѣ, схващанията и вкусоветѣ на това общество се отразили въ произведенитѣ му. Напримѣръ патостъ, високомѣрниятъ тонъ, съ който говори Неда, и високопоетичниятъ и романтиченъ финалъ на поемата трѣба да сж влияния отъ гръцки творения. Тукъ се разправя, че гробътъ на Кузмана билъ покритъ съ мраморна плоча, украсена съ изячно изваянъ черепъ и съ другитѣ емблеми на смъртъта. А подъ мраморнияа кръстъ имало затворено кандилце, което денъ и ноцѣ блѣщувало. Мара като ноженъ призракъ идвала всѣка вечеръ да му налива елей и да плаче надъ гроба на своя годеикъ. Това, разбира се, не сж гробищата на село Галечникъ, а атинскитѣ мраморни гробища, дѣто сантименталнитѣ гъркини оплаквади умрѣлитѣ си любимци.

Не по-малко мощно е влиянието и на българската народна пѣсенъ, което даже въ българската литература е слабо постигнато. Освѣтъ сюжета Пърличевъ усвоилъ и нѣкои маниери на народната пѣсенъ, напримѣръ повторенията на стиховетѣ. Съ повторение почва даже поемата:

Писци се чуватъ отъ село Галечникъ въ Рѣка. Какво ли зло постигнало мало и голѣмо, та всички сж се разплакали жално мило? Свакаци ли допаднаха? Или султантъ пратиъ прѣди врѣме тежки данци да събира? Нито е градушка побила ниви златолази, нито сж скакнали допаднали, нито пльв султантъ е пратиъ прѣди врѣме да събираъ тежки данци, ами гегитѣ убили Кузмана капетанъ, сердаринтъ, юнакъ надъ юнаци, и отъ сега за нагрѣдъ лютѣ разбойници албани ще тълчатъ и оксверняватъ нашитѣ съчисти планини.

Тѣй приказваха смутени порасени ораци, вѣрнитѣ слуги на майка земя; а женитѣ, като чува жалната вѣстъ, скубѣха си коситѣ¹⁾. Ето самото начало прѣведено на славяно-български езикъ отъ самия авторъ²⁾:

Плачемъ тѣтнеть Галешникъ народнымъ.
Кое зло васъ братие постигло?
Иль плоды намъ градъ побилъ немирный
Иль стада намъ зѣбре побрѣблиа?
Ни плоды намъ градъ побилъ немирный,
Ни стада намъ зѣбре побрѣблиа,
Иъ стубили лютѣ арнаути
Наша слава Кузмана Сердара.
Дѣсякъ рѣка Джеладинбегова,
И намъ тълчатъ сквърныма ногама
Гѣсти горы, прѣжде непрѣстѣжны.
Тавъ съ рываемъ нивари вѣщали
И жени ихъ драпали си лица
Спискомъ . . .

Гръднѣятъ текстъ на тия стихове е слѣднѣящъ:

Ἐλοφνημοὶ ἀκούονται εἰς Γαλεσικὴ τῆς Ρέκας
ποῖα μεγάλη συμφορὰ
Συνήγαγ' ἐπὶ τὸ αὐτὸ καὶ ἄνδρας καὶ γυναῖκας
καὶ ἄλλοι θεηροῦσι γουερά;
Μὴν εἶδραυσεν ἢ χαλαῖα ἀγροῦς τοὺς πυροφόρους;
μὴν ἐπιλημύρησ' ἢ ἀκρίε;
Μὴν ὁ Σουλτάνος ἐστειλεν ἵνα ζητήσῃ φόρους
παρὰπροθέτοιους καὶ βαρεῖς;
Ἄν εἶδραυσεν ἢ χαλαῖα ἀγροῦς τοὺς πυροφόρους!
δὲν ἐπιλημύρησ' ἢ ἀκρίε!
Ὅδδ' ὁ Σουλτάνος ἐστειλεν ἵνα ζητήσῃ φόρους
παρὰπροθέτοιους καὶ βαρεῖς!
Οἱ Γέγιδες ἐφῆνευσαν Κοσμάν τὸν ἥρωά μας

¹⁾ Прѣводъ на Г. Г. Баласчевъ.

²⁾ Прѣводъ на самия Пърличевъ, запазенъ въ ракописъ у Г. В. Диамандевъ. Прѣводътъ на Скендербей, направенъ пакъ отъ самия Пърличевъ, се намира у негова сина, който би трѣбало да избере на едно мѣсто всички ракописи.

Ἄρματωλὸν ἐξακουστὸν.
Καὶ θὰ ὄρεῖς εἰς τὸ ἔξῃς τὰ σύσκια βουά μας
ὁ ποὺς τὸν Ἀλβανὸν ληστὸν.
Ὁβως ἑλλὰδων ἐπιλήκτος ἀμύχανο ἀγρόται
Δημιγτρος ὀπαδοὶ πιστοὶ
Καὶ αἱ γυναῖκες ἐσχεῖον τὰς πάρεάς των, ὅτε
ἤκοῦσθ ἢ εἰδήσας αὐτῆ.

Пърличевъ се е погрижилъ да прѣведе на български самъ и дѣтѣ си поеми. Езикътъ му е, както се вижда отъ откъс-лени, архангелъ, но затова богатъ съ силни и оригинални епитети и сравнения. Д. Матовъ и други се изказаха, че е излишно да се печататъ тия два прѣвода на Пърличева. Сжщиятъ казва за поемата му: „Звучниятъ стихъ, стройната дѣлостъ и омировското величие на поемата ѝ даватъ право и до сега да се смѣта за едно отъ най-първитѣ новогръцки подражания на класичната поезия. Страненъ шумъ произведа тая малка поема въ атинското общество“. Въ една конспективна история на новогръцката книжнина отъ Рангабѣ и Сандерсъ¹⁾ намираме слѣдната оцѣнка на дѣтѣ Пърличевѣ поема: „Ставридисъ съставлялъ въ неримовани стихове (за Ἄρματωλὸς не е вѣрно) двѣ епични поеми: Ἄρματωλὸς и Σκενδερ βεις. Отъ езика имъ вѣе старина, но той е силенъ и пѣстыръ, като прави сполучлива употреба отъ изразителни и мощни епитети. Главното съдържание и интереснитѣ части на поемитѣ образуватъ многобройни епизоди, духовито съставени и искусно вилетени въ дѣлото. Само тѣ страдатъ тукъ-тамъ отъ извънредна дългота и янакъ плантъ на епопеята не е съвсѣмъ безъ недостатци. Така голѣма частъ отъ историческото величие на Скендербей, извѣстенъ епически герой, се отнема съ това, че се възпѣва само една отъ неговитѣ побѣди, когато той дѣлъ живеть се е борилъ за свободата на своето отечество. И като кара Господа да се вмѣсва въ човѣшкитѣ дѣла (по примѣра на Омѣра), той не прави винаги това срѣчно, така напрѣмър, когато Господъ се сърди на гърцитѣ, поради малко достойната за него причина, че тѣ прѣдпочинатъ въ молитвитѣ си името на пророка прѣдъ негового. Повече си има основа божиатъ гнѣвъ срѣщу християнитѣ . . . Обаче гнѣвнитѣ божи думи (насочени срѣщу

¹⁾ Geschichte der neugriechischen Literatur von A. Rangabé u. Daniel Sanders, стр. 170.

християнитѣ) не се изпълняват... Въпрѣки тоя и нѣкои други недостатци и дѣтѣ поеми притежаватъ многобройни истински епични хубости¹.

V.

Освѣтъ автобиографята, слова, дописки и нѣкои дребни пѣсни и стихотворения не ми е известно, какво друго е писалъ Пърличевъ на български. Отъ дребнитѣ му работи най-голямо значение има пѣсента „Хиляда и седемъ стотинъ“²), която е изиграла на врѣмето си важна роля. За сюжетъ на тази пѣсень е послужило известното въ оная край прѣданне за нападението на охридската архиепископия. Причина за това сѣ ставали нѣколко болгарски фамилии (Станче Бей, Буяръ Лигдо и Нейко Челеби), които последниятъ патриархъ, Арсеній, проклелъ. Неговата гореща клетва се сбъдва. Прѣзрѣни отъ цѣлия народъ за великото зло, що сѣ му сторили, отъ тѣхния родъ и име не остава слѣда. Въ тѣхнитѣ запустѣли къщи сега само прилѣпи и бухали обитаватъ. По съдържание романтична, но откъмъ форма тая пѣсень е слаба, ритъмътъ е неправиленъ, съ своя драматизъмъ обаче е дѣйствиувала твърдѣ силно. Най-голямнитѣ ѣ недостатъкътъ е, че страда отъ прѣкомѣрна дължина. Но съ своя спокоенъ епиченъ тонъ тя до слъзи е трогвала съврѣменицитѣ. Нейното прѣимущество е, че е писана на простонароденъ езикъ, и като се махнатъ недостатъцитѣ ѣ, на мѣста поетическото настроение достига до чудна висота:

Той ги гушка, тѣе тѣжни му цѣлуватъ дѣсна рѣка,
И отъ рѣкѣ какъ отъ изворъ слъзи се лѣжатъ.
Вѣхналъ Патрикъ бѣра коня и неволно уклитъ се,
Тога грѣмкий плачъ народенъ небо процѣпналъ.
Умилитъ се честний Патрикъ, свалилъ шапекъ навезанъ,
Погледналъ на сиво небо, лютю прокленалъ.

Въ тая пѣсень Пърличевъ е характеризиралъ гърцитѣ владци съ думитѣ: „лицемъ светци, сърдцемъ вълци“, които сѣ ставали пословични срѣдъ населението.

Втората важна пѣсень на Пърличева е „Бога вышнаго дѣла славимъ“²), въ която е възпѣлъ посрѣщането на първия български владика въ Охридъ, поради възтѣриествуването на

¹) Най-напрѣдъ печатана въ „Читалище“, а послѣ въ автобиографята.

²) Въ автобиографята.

своитѣ идеали. Езикътъ ѣ е архаиченъ, съ падежни окончания, на мѣста тъмепъ и неразбранъ. Стиховетѣ сѣ римовани. Маркаръ че е писана за едно радостно събитие, тѣ навѣва и тѣжни ноти.

Пѣсента „До кога, брата мили българи“, която също много е спомогнала за изкоренението на грѣцкия езикъ, ѣма почти никаква художествена цѣна. Одата му, посветена на дѣря освободителя, е написана на славяно-български езикъ. Стихътъ е правиленъ, стегнатъ и збитъ и на всѣкъдѣ римуванъ. Езикътъ е изпстренъ съ силни епитети и фигури. По всичко личи, че Пърличевъ дълго врѣме старателно е работилъ върху нея. Той самъ казва, че осемъ мѣсеци държалъ ненаписани тѣя стихове. На мѣста се достига до голѣма висота на настроението, и ако бѣше писана тая ода на подостъпенъ езикъ, тѣ би била образцово произведение. Напримѣръ тѣ почва така:

Мракъ исчезналъ, свѣтъ явился,
Кръстъ блесналъ на праворахъ,
Плачъ намъ в'радостъ обратился,
Полудниѣ во прахъ.

Краткостта въ израза личи. Или пѣкъ:

Взоръ потушилъ демонъ мрачный
Засмѣяла сѣ земля
Отъ вьсхода
До захода.

Кой искусвенно рисуемъ
Живописецъ иль поеть?
Пѣвъ-мъ души кой вьлауетъ
Да прѣдстанеть да поеть.

Пърличевъ обичалъ да пише и дѣтски стихотворения, три отъ които сѣ печатани въ едно дѣтско списание „Градинка“. Тѣ сѣ отличаватъ съ своята оригиналностъ. Силниятъ индивидуалитетъ на Пърличева и тука се проявява. Напримѣръ въ стихотворението „Луничава Лена“:

Милчева Елена
Бѣше разгалева,
Колко хубавица
Толкъсъ вѣтерница.
Единъ день ѣ рече
Майка: „Ленко слушай!
За вода азъ ида,

Чувай малка Неда.
Ленка немарила,
Като да не чуза;
Тѣ слѣзе вѣвъ изба
Медъ да се насити,
Та остави тука
Кутра Неда сама.

Малка Неда хваща
Въ рацѣ остро ноже,
Ти не знае кмета,
Колко ножъ е страшенъ.
Прѣсече си палець
До самитѣ кости.
Еленка гѣкъ въ изба
Игла изгубила,
На дѣсно на дѣво
Иаумена търси.
Запали свѣтило,
На земи го кладе,
Надъ него катъ луда
Наведе си глава.

Въ частъ даде се пламень,
По косата мена,
Изгорѣ коса ѝ,
Изгорѣ ѝ теме;
Образътъ ѝ дѣсенъ
Се напълни съ пльски.
Три мѣсеци дена
Боледува Лева.
Една лузна синя
До смъртъ ѝ остана,
Да я всички гледатъ
И урокъ да учатъ —
Дѣца луничави,
Моми вѣтерници.

Какви още други стихотворения сж запазени въ ръкописъ, не ми е известно.

Отъ допискитѣ на Пърличева има една, озаглавена „Мечта на единъ старецъ“¹⁾, която по-горѣ често споменаваме. Таа статия, като се махнатъ отъ начало нѣкои излишни редове, може да се вземе като една поема въ проза: тя е пълна съ настроения и поезия. Освѣнъ това тя служи за огледало на дѣлния душевенъ миръ на Пърличева прѣзъ 1883 г., когато е билъ въ родния си градъ. Тамъ виждаме, какви тревоги, мъки и смъртѣни го терзали прѣзъ дѣлата му книжовна и обществена дѣйностъ. Националното чувство, съзнание и гордостъ сж символизирани подъ образа на „българския гений“.

¹⁾ Помѣстена въ в. Базманъ.